Nora Diamantstein

viață, reprimește-mă!

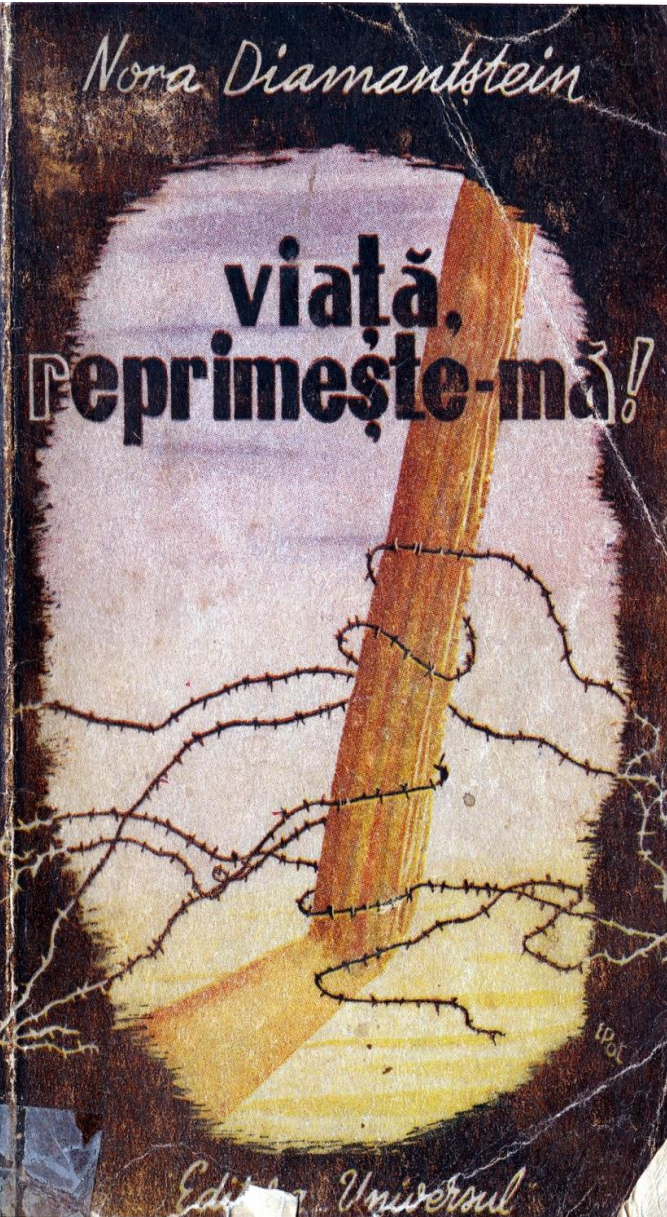

Editura Universul

NORA DIAMANTSTEIN

VIAȚĂ, REPRIMEȘTE-MĂ!

EDITURA UNIVERSUL

1948

CUVÂNT INAINTE

Dela început ţin să precizez că rândurile ce urmează nu sunt literatură. Las literatura celor cu fantezia bogată ce zugrăvesc, din adâncimea unui fotoliu, frământări închipuite. Paginile ce urmează sunt viaţă. Intunecată şi cruntă, trăită la fruntariile morţii, cu toată desperarea pe care ţi-o dau, în desnădejdea tuturor părăsirilor, ameninţările morţii.

S'a spus adesea că valoarea timpului nu stă în durată, ci în intensitatea vieţii pe care o trăieşti la un moment dat. Astfel, anul pe care l-am petrecut în lagărul german, a fost pentru mine nu un an, ci doi, ci zece; mai mult, a fost greu ca o viaţă întreagă. Şi cine a trăit acel infern, nu-l va putea uita o viaţă întreagă. De prisos să insist: paginile ce urmează n'au nevoie de lămuriri.

De altfel, poate că nici n'aş fi scris această carte dacă n'aş fi primit, în mai multe rânduri, îndemnuri prieteneşti. Anumite încercări lasă amintiri prea grele pentru ca să le evoci şi în scris. Totuşi, m'am hotărît. Printre cei ce m'au îndemnat să aştern aceste

pagini, ţin să-l amintesc, în primul rând, pe un vechiu prieten al familiei mele: D-l Dr. Groza. Om de adâncă înţelegere şi de mare bunătate, revăzându-mă în Bucureşti, după ce i-am povestit suferinţele îndurate, mi-a spus hotărît:

— De ce nu scrii toate acestea? Scrie. E bine ca toată lumea să afle ce cruzime şi ce minciună se ascundeau sub doctrina hitleristă. Tocmai fiindcă ai trăit această tragedie, eşti datoare să arăţi adevărul.

Astfel, a doua zi, spre a mă încuraja mai departe, mi-a trimis un mic cadou simbolic: un bloc, o sticluţă de cerneală şi un stilou.

Am început, atunci, această carte de amintiri. Scrisă cu oarecari întreruperi, căci mi-a pricinuit retrăiri dureroase. Totuşi, în atâtea triste retrăiri, am avut o mângâiere: aceea de a putea aduce, prin mărturisirile mele, o contribuţie la desvăluirea unui adevăr, ce ar putea fi, pentru mulţi, un îndreptar de judecată onestă. Căci tot ce e scris aici a fost trăit; căci nimic, din tot ce e scris aici, nu e alterat. Cartea singură e o dovadă. Adevărul are accente ce nu înşeală. Cei ce vor avea răbdare să citească, îşi vor da seama de aceasta odată mai mult.

Incheind, ţin să mulţumesc D-lui Dr. Petru Groza pentru încurajarea pe care mi-a dat-o. Totodată ţin să mărturisesc că dacă paginile ce urmează vor aprinde o scânteie de omenie în câteva suflete de oameni, ele nu vor fi

de prisos. Căci dându-le la iveală, nu am urmărit o glorie literară (departe de mine această intenție), ci să arăt, în lumina adevărată, lucruri ce e necesar să fie cunoscute, pentru ca judecata nepărtinitoare să cântărească răul pe care îl pot face ura și cruzimea unor oameni constituiți în bandă de jaf și împilare a unor popoare.

I

Intr'o zi din August 1940, deschizând aparatul de radio, aud că la Viena s'a hotărît amputarea Ardealului. Am încremenit. M'am dus cu gândul la consecinţele acestei amputări. Auzisem, e drept, despre posibilitatea unui asemenea eveniment, dar nu dădusem crezare svonurilor care circulau. Socoteam că era cu neputinţă o atare nedreptate. Totuşi cinicul „Dictat dela Viena" hitleristo-mussolinian era fapt împlinit.

Din ziua aceea, totul la Cluj s'a răsturnat. Oamenii se transformaseră. Casele se goleau. Peste tot pregătiri febrile de plecare, amărăciune şi revoltă.

Se vorbea chiar că în oraş au fost împrăştiate manifeste împotriva cedării Ardealului şi populaţiunea, atât cea maghiară cât şi cea română, era chemată pentru a-şi exprima indignarea împotriva dictatului fascist. Se spunea că manifestele erau lansate de comunişti.

Nu ştiam ce să fac. Trebuia să aleg între părinţii mei şi România. Să rămân lângă ei sau să plec. Rostul meu era lângă părinţi, bineînţeles; totuşi m'am gândit să părăsesc Clujul şi să plec în Muntenia sau Moldova.

In aceste clipe grele, mi-am dat seama de

câte prietenii ne bucuram. Cunoscând multă lume, ceream sfaturi, informaţii, neştiind ce să hotărăsc. Mama, desperată, se temea, să n'o părăsesc. Prietenii, cunoscuţii, mă îndemnau să plec, să fiu energică: „Veţi vedea câte nenorociri vă aşteaptă", spuneau toţi. Acestea au fost şi cuvintele unui bun prieten al nostru, care, venind într'o dimineaţă, pe la orele 9, să ne vadă, mi-a spus: „Gândeşte-te bine. E ora 9. La 11 plecăm. Spune-i mamei tale să vină sau să te lase să vii cu noi. Vom avea grijă de tine. Nu-ţi va lipsi nimic".

Eu, nehotărîtă, plângeam. Făgăduisem mamei că voi rămâne cu ea; ceea ce am şi făcut. Şi nu regret. Acum, când mi-am pierdut familia, n'aş avea linişte dacă i-aş fi părăsit. N'aş putea uita niciodată că i-am lăsat în clipe grele. Dar nu pot uita, totodată, bunătatea atâtor Români care au încercat să ne smulgă nenorocirii ce ne aştepta. Ar fi greu să le înşir numele, deoarece au fost nenumăraţi.

* * *

Dela o zi la alta, Clujul a devenit de un şovinism horthist sălbatic.

Odată cu intrarea t r u p e l o r lui Horthy, totul s'a schimbat: oraşul ca şi oamenii. Mai ales oamenii. Ungurii din Cluj, intoxicaţi cei mai mulţi de fascism, s'au transformat fulgerător. Din blânzi şi modeşti, aceiaşi care făgăduiau prietenie şi sprijin evreilor au devenit dintr'o dată cei mai aprigi duşmani. In primele zile nu s'a întâmplat nimic deosebit: bucuria era prea mare. Îi zăpăcise. Peste tot, parade, din care n'am văzut niciuna, deoarece

mâhnirea m'a izolat în casă. Dody Harac, verișoara mea, întovărășită de actualul ei soț, venea zilnic să mă vadă. Ca și mine, Dody era disperată. Stăteam toată ziua împreună. Împrospătând amintirea din vremea fericită. Totuși, nu pierdusem cu desăvârșire nădejdea. Pe străzi, în multe case, fasciștii petreceau. Nenorocirea noastră era fericirea lor. O iluzie de fericire.

După primele zile de „sărbătoare", s'a trecut la programul reorganizării Ardealului, după planul maghiar-fascist. S'au întocmit liste de Unguri ce se românizaseră. S'au pregătit urmăriri și arestări. Au început denunțuri și, în urma denunțurilor, s'a întins prigoana împotriva Românilor. O rușine: unii, spre a-și păstra posturile, și-au vândut prietenii și sufletul.

Prigoana era îndreptată mai ales împotriva elementelor de stânga, indiferent dacă erau Români sau Unguri.

Expulzarea Românilor — a intelectualilor — s'a făcut în grabă. Încărcați în vagoane de marfă, nu li s'a lăsat decât timpul necesar să-și strângă câteva lucruri și câțiva bani (50—100 pengoe, nu mai mult). Cu acest prilej, D. Dunca, care rămăsese acolo spre a apăra interesele Românilor, a intervenit pe lângă primul-ministru, contele Teleky, care îi făgăduise bunăvoință și sprijin, dar fără rezultat.

Bunurile Românilor au fost expropriate. Panica s'a întins. N'aveai voie să vorbești românește.

Cumnatul meu, cu care vorbeam într'o zi în Piața Unirii, a fost pălmuit de un grup șo-

vinist, pentru crima de a fi vorbit românește.

Situația devenise insuportabilă. Nesiguranța era cumplită. Se întronase frica. A venit și vândul Evreilor. Exproprierea brevetelor, a locuințelor, a prăvăliilor, isgonirea din posturi, limitarea la un minimum de existență. Naivii care au recurs la acei ce sub Români le arătaseră prietenie, au suferit la fel. Mai târziu s'a interzis Evreilor și călătoria. Deși se eliberau bilete, Evreii care erau găsiți la control, ca neavând cel puțin un bunic creștin, erau molestați și coborîți din tren. Aceasta fără nicio considerație, fără milă; ziua sau noaptea, în gări sau pe câmp, fie bărbat, fie femeie cu copii. După coborîre, rasiștii din compartimente respirau ușurați: „însfârșit, aer curat..."

Insultele, atacarea, debarcarea noaptea, în câmp liber, în frig și furtună, nimic nu conta. Un singur lucru conta: că domniile lor respirau aer curat...

Pe vremea aceea, tata fiind bolnav, internat la un spital din Budapesta, am călătorit și eu, dar n'am pățit nimic. După înfățișare, au crezut că sunt creștină și nu mi-au cerut legitimația. Nici nu mi-a fost frică. Eram tânără, sănătoasă; puteam să lupt. Gândul meu era la tata, om de 73 ani, slăbit și bolnav. Ce să fac? Ce se va întâmpla? Aveam inima strânsă.

La sanatoriu văzându-l pe tata, m'am întristat și mai mult. Din pricina suferințelor, sărmanul se schimbase. Vroia să plece, să se întoarcă acasă. Și doctorul era de aceeași părere. Un cumnat al meu, care venea din Transdanubia, era de părere să-l ducă la soția lui, sora

mea, care era doctoriță. Tata nu vroia. Insfârșit l-am convins.

M'am întors la Cluj. Acolo, situația se agravase. Am mustrat-o pe mama pentru faptul de a nu mă fi lăsat să plec. Și mamei îi părea rău, dar n'a mărturisit-o. Era încă optimistă, totuși. Socrul ei, mareșal ungur (mama se căsătorise a doua oară cu Guha, fiul fostului mareșal), ar fi putut să ne scape de greutăți. In schimb, eu aveam presimțiri rele. Eram nervoasă. Nu dormeam. Nu mâncam. Fumam tot timpul. Slăbisem. Mama, îngrijorată, îmi spunea: „Pleacă. Imi pare rău că te-am reținut. Intr'adevăr, situația e insuportabilă". Totuși n'am plecat. Amânam plecarea din zi în zi. Mi-era milă de mama. Cum s'o las, totuși?

A sosit apoi tata. Se vindecase. Se îngrășase. Era vesel. I-am cerut sfat. Nu m'a reținut și nici nu m'a încurajat. „Fă cum vrei, mi-a spus, eu sunt bătrân, cât mai am de trăit?".

Eu tăceam. Mi-a venit să plâng. Deodată tata mi-a spus: „Ai putea s'o părăsești pe mama ta?".

Am tăcut din nou. Căutam să-mi stăpânesc lacrimile. Tata era palid. In câteva clipe, îmbătrânise. Impotriva celor ce-mi spusese mai înainte, am înțeles că vroia să rămân. Deodată, în fața acelui părinte chinuit, am izbucnit în plâns. Am plâns cum nu plânsesem niciodată, cum niciodată nu voiu mai plânge, cred. Și am simțit atunci, că în curând îl voiu pierde. Că îmi voiu pierde părinții.

Și am rămas. Revolta, sila, teama mă îndemnaseră să plec. Conștiința și iubirea pentru părinți mă rețineau. Acestea au fost mai tari.

A doua zi, tata a căzut la pat. Vârsta, amărăciunea, nesiguranța, îl copleșiseră din nou. Îngrijorarea pentru soarta noastră și a lui, îl îmbolnăvise iar.

Intre timp, au venit alte legi împotriva noastră. Tata a primit comunicarea de a părăsi casa în folosul unor birouri. Eram desperată. In starea în care se afla, unde să-l duc?

Am alergat la ajutorul de primar, care mi-a spus că nu se poate face nimic dar că va da ajutor la mutare. Atunci, m'am dus la șeful serviciului care trebuia să ocupe casa și i-am explicat situația. Acela, foarte jenat, a arătat înțelegere și bunăvoință. Vorbindu-i de familia Guha, mi-a spus că o cunoaște, că vânase adeseori cu „Excelența Sa", etc... Apoi m'a întrebat la rândul său: „Dar mata de unde o cunoști"?

— „Mareșalul e bunicul meu vitreg", i-am răspuns.

— „Da, parcă îmi aduc aminte. Karol e tatăl dumitale".

— „Nu. E numai tatăl adoptiv. Tatăl meu e tocmai acela pe care vreți să-l dați afară".

— „Tatăl dumitale va rămâne, domnișoară", mi-a făgăduit celălalt.

Am plecat fericită. M'am dus la tata, să-l liniștesc. I-am povestit întâmplarea norocoasă. M'am îndreptat apoi spre casă. Cântam de bucurie. Când am ajuns, mama m'a întâmpinat îngrijorată.

— Ne-a venit și nouă rândul — a spus. Trebue să părăsim casa pe data de 1 Mai.

Am liniștit-o pe mama spunând că voiu aranja și situația noastră, apoi m'am recules. Am stat să mă gândesc ce aș mai putea face.

Eram obosită. Ce ne mai așteaptă? Ce voiu mai îndura? Pentru ce, toate acestea? Mereu necazurl. Fiecare zi o nouă neplăcere. Și trebue să fiu tare, deoarece părinții mei nu mă aveau de cât pe mine. Trebuia să fiu veselă, părinții să nu observe că eram tristă ca și dânșii, ba mai tristă chiar. Oscilam între mâhnirea de a nu putea pleca și suferința lor. M'am dus să văd gazda și am întrebat pentru ce trebue să plecăm. In fond, știam prea bine. Dar am vrut să văd ce ar fi răspuns. Mi-a răspuns că nu are nimic cu noi care eram chiriași buni și cinstiți, dar că imobilul fiind unguresc, potrivit noilor dispoziții, Evreii nu mai aveau dreptul de a-l locui. Am răspuns cu fel de fel de argumente. Nu l-am convins. Atunci, i-am comunicat că nu ne vom muta. Și au început insultele. Apoi, zilnic, observațiile. Mama nu mai ieșea din casă. Eu primeam toate jignirile. Intre timp, termenul pentru evacuare se apropia.

Vedeam cum amenințarea împotriva noastră creștea. Eram gata să apelez la orice mijloc pentru a asigura liniștirea noastră.

Două zile mai târziu au avut loc desbaterile pentru evacuarea casei. Eu nu m'am dus, având să mă ocup cu actele de cetățenie ale părinților. La întoarcerea acasă, am văzut-o pe mama fericită. Ni se îngăduia să rămânem în casă. Mi-a spus că citise și procesul verbal în care gazda se plângea că îi deteriorasem casa. Minciuni vulgare.

Odată cu închiderea procesului au încetat și insultele. Mai mult: în ziua de 19 Martie, de Sf. Iosif, gazda al cărui nume era tot Iosif, a venit la noi să ne ceară iertare. Intervenția Guvernatorului îl speriase.

— N'are nici un rost să fim certaţi, a încheiat.

Au urmat zile liniştite. Aveam locuinţa asigurată, nu mai eram nevoită să alerg zilnic la biroul de rechiziţii, şi nici să trăiesc cu permanenta frică a confiscării lucrurilor. Faptul că eram socotite fiinţe inferioare, mă supăra puţin. Mă mângâiam cu gândul că ceilalţi erau fiinţe de despreţuit, deoarece vânduseră Ardealul, săvârşiseră abuzuri şi samavolnicii. In fond, eu nu eram socotită Evreică ci fata colonelului Guha, după cum credeau toţi, crescută cum fusesem de acesta. Mai mult, mă plângeau pentru faptul că aveam o mamă evreică, care făcuse greşeala de a-mi da naştere.

Groaznică „vină".

E drept că puţini cunoşteau originea mea deşi n'am ascuns-o decât o singură dată, în drum spre Budapesta, cu prilejul unui control, într'un compartiment în care se aflau şi doi Germani. Ocupasem loc în compartiment cu atâta siguranţă că nici nu s'au gândit să mă cerceteze. Nici faţa mea de altfel, nu trăda originea mea. Cu acest prilej i-am auzit vorbind despre Evrei, despre obiceiurile lor „sălbatice" (mâncau cadavre, sugeau sânge de om, etc.) despre „cruzimea" şi „perfidia" lor. Ascultându-i deveneai cel mai mare antisemit. Eu însămi, auzindu-i, aş fi ajuns să mă scobor din tren cu sentimentele celui mai aprig antisemitism. Şi toate aceste cuvinte ieşeau din gura unui căpitan german! Om „cult", „civilizat", cu pretenţii de înţelegere!

Coborînd mai târziu, acest căpitan m'a făcut să râd. S'a apropiat de mine şi mi-a oferit fructe

lăudând făptura mea „desăvârșită" care trăda rasa cea mai pură, cel mai curat tip „arian".

Apoi s'au apropiat și ceilalți întrebându-mă re sunt. Le-am răspuns că sunt româncă. La Cluj, un ofițer ungur care se afla și el în compartiment mi-a spus la rândul său „Frumoasă alahă".

Ce compliment! Și dela cine!

Oricum, eram fericită că nu suferisem de nici un neajuns. Dacă mi-ar fi ghicit originea, m'ar fi dat jos din tren la prima stație.

Și a trecut vara, apoi toamna, fără să se întâmple nimic. Nici în bine, nici în rău. Eu eram tristă totuși, din pricina tatei care era tot bolnav. Slăbisem. Cu tot sângele pe care i-l dădusem la transfuzie, tata nu a putut fi salvat. A murit la 2 Martie. Am suferit cumplit. Deși nu mă crescuse (mama se căsătorise pentru a doua oară când aveam trei ani) am simțit atunci, cât de mult îl iubeam. Nu dormeam nopțile. In timpul veghii, ascultam respirația mamei care slăbise și ea de grija unui copil care dispăruse. Mi-era teamă că o voiu pierde și pe ea. Acum că tata murise, toată grija și toată iubirea mea, se concentraseră asupra mamei mele. Cu dragostea mea, ajunsesem s'o terorizez. Devenisem insuportabilă. Mama n'avea voie să se scoale înainte de ora 11, o sileam să mănânce de zece ori pe zi, o copleșeam cu sfaturi și întrebări. N'aveam decât un gând: sănătatea și liniștea ei.

Intr'adevăr, în curând și-a revenit. S'a îngrășat. A căpătat coloare. S'a liniștit.

La întrebările ei despre situația noastră, răspundeam cu minciuni. Totul era bine, n'avea de ce să fie îngrijorată. Și mă credea, deoarece

avea în mine o încredere oarbă. Ajunsese să mă asculte ca şi cum aş fi fost capul familiei. Şi am observat cu o nespusă bucurie, cum se înviora din zi în zi, recăpătându-şi voia bună şi nădejdea.

II

Pe la sfârșitul lui Martie 1944, a urmat invazia germană care ne-a pecetluit soarta.

Trupele germane au început să se scurgă în Ardeal, luând drumul spre România. Retrăgându-se frontul, s'au stabilit la Cluj, declarându-l zonă militară. Și au început arestările. Orice om bănuit că ar simpatiza pe aliați sau comuniști, dispărea peste noapte. Tot astfel erau ridicate și familiile de Evrei. Când a fost ridicată prima familie, n'am putut dormi. Stăteam toată noaptea lipită de sobă, tremurând și o încurajam pe mama și pe vecinii noștri. Printre ei, d-na Ida Goldfarb și Esti, sora ei, care mi s'a părut, la un moment dat, că nu mai trăiește · era galbenă ca ceara. Toți eram transfigurați de groază. Și eu, care aveam atâta nevoie de încurajări, tot eu îi încurajam, spunându-le că nu se va întâmpla nimic. Desigur cineva i-a denunțat, dar li se va da drumul după cercetări. Ce naivă eram! În ziua următoare, cazurile de dispariție începură a se înmulți. Victimele au fost ridicate în cursul nopții de oamenii Gestapoului, ne spunea gazda. Mi-a fost frică. Mi-am închipuit că astfel ne vor ridică și pe noi, într'o bună zi. Nu mai dormeam de groază, mă tot gândeam ce aș putea face. Ungurii hitleriști jubilau. Erau mulțumiți,

lacomi de pradă... „In sfârşit a venit şi timpul vostru", spuneau ei. „Aţi trăit destul pe spinarea noastră; cu ce aţi venit, cu atâta veţi pleca. Lucrurile voastre vor fi împărţite între oamenii care au flămânzit din pricina voastră. Din ghetto veniţi, acolo vă veţi întoarce".

Aceste cuvinte au fost rostite de vecina noastră, d-na Rethy Kato, drept consolare. Şi cu câtă ură mă privea!

Această femeie, împreună cu soţul ei, a fost furnizorul de veşti privitoare la măsurile luate spre o rezolvare radicală a problemei evreeşti, aşteptată şi dorită de mulţi.

Şi acum, le sosise momentul. Graţie Germanilor, în frunte cu Hitler, care era socotit un fel de Dumnezeu, problema aceasta avea să fie rezolvată favorabil. D-na Rethy, chiar, a spus odată: „Veţi ridica chiar o statuie lui Adolf Hitler, căci tot el vă va da o ţară".

Nu ne saluta, dar zilnic, la o anumită oră, venea la noi cu câte o noutate plăcută: că la fabrica de cărămidă se instalează un ghetto foarte civilizat şi igienic după model german, că vom trăi cum ni se cuvine, şi aşa mai departe.

Nu pot uita privirea de ură şi de bucurie totodată. Ce orbi erau! Şi tot propaganda germană îi orbise! Ce le păsa lor de vârsta înaintată a mamei, de boala ei de inimă, de lungile nopţi de insomnie!

Pretutindeni, regimul exprimă numai ură şi răutate. Astfel, în Martie, au ieşit la iveală legi noi pentru Evrei. Printre cele multe, obligaţia de a purta steaua lui David. De la mic până la mare, legea intrase în vigoare începând din ziua

de 4 Aprilie, cu pedeapsă prevăzută de 10.000 de pengoe și închisoare dela 1 an la 3 ani, pentru acei care n'o respectau. Toate prăvăliile erau însemnate cu steaua pe care „patrioții" hitleriști unguri trebuiau s'o ocolească. Dela apariția legilor trăiam în panică. Ne era frică. Mă gândeam la ceeace era de făcut.

Ghetto-ul fusese instalat.

Primarul municipiului Cluj, Dr. Vàsàrhelyi, pune la dispoziție, pentru internarea Evreilor în ghettou, teritoriul fabricii de cărămizi „Iris". Începând dela data de 3 Mai, Evreimea clujană este hăituită și băgată în ghettou. Zi cu zi este ridicată tot mai multă lume. Pentru mine, fiecare zi era o pierdere de vreme dureroasă.

Am trimis o scrisoare fratelui meu în care îi explicam situația și îl rugam s'o convingă pe cumnată să facă ceea ce socoteam necesar să fie făcut. In curând am primit răspunsul său. Era de acord. M'am dus atunci la un avocat, doctorul Silai, căruia i-am înaintat hârtiile de divorț. Aflând de acestea, cumnata m'a blestemat. Dar ce-mi păsa acum, odată ce salvasem copilul?

Totodată, mă gândeam cum să ușurez situația noastră. Intr'o zi am spus mamei că vol căuta niște chiriași germani, socotind că prin aceasta. vom scăpa de ghetto. I-am găsit.

In zilele care urmară, oamenii au început să fie ridicați din nou, de astă dată după cartier, și duși în ghettou.

Intr'o după amiază a venit la mine prietena mea, d-na Domincovici, întovărășită de sora ei, spre a-și lua rămas bun. S'au arătat supărate de faptul că nu m'am adresat lor, deoarece ar

fi găsit, până atunci, un camion cu care să trecem Feleacul.

Am tăcut. La ce bun? Era prea târziu. Nici ele nu mai puteau să facă ceva. Atunci, m'am hotărît să mă sinucid.

Plecând, amândouă ne-am îmbrățișat, plângând, asigurându-ne că, orice s'ar întâmpla, atât eu cât și mama mea, vom găsi la ele ajutor și adăpost.

Pierzând orice nădejde și hotărîtă să mă sinucid, luasem obiceiul să mă duc în fiecare zi la o farmacie unde, plângându-mă de insomnii, ceream câte o tabletă de somnalin. Farmacistul, care suferea și el, de zece ani, de insomnie, îmi dădea din ale lui, atrăgându-mi atenția că sunt tari și să nu iau decât o jumătate de tabletă în fiecare seară. Astfel, în trei săptămâni, am strâns vreo douăzeci de pastile. Și farmacistul nu înceta să mă sfătuiască și să mă avertizeze.

— Băgați de seamă. Zece pastile înseamnă moartea. Nu abuzați. Luați cât mai rar. Nu vă amețesc?

Eu mințeam, spunând că sufăr de trei ani de asemenea insomnii și continuam să cer alte pastile, ca și cum acelea pe care le aveam n'ar fi ajuns. Astfel am strâns, zi cu zi, cele douăzeci de pastile.

Intr'o zi (doamna Domincovici și sora ei plecaseră de mult), d-na Rethy vine să ne anunțe că am face bine să ne pregătim, deoarece peste două zile va veni rândul nostru de a fi ridicate. Soțul ei, care fusese la poliție, venise cu vestea. Atunci, am luat ultima hotărîre.

Am rugat-o pe mama să-mi aducă o sticlă de Tokay, cu trei stele, dorind să petrec.

D-na Rethy, care a auzit, mi-a spus:

— Bea, dragă. Vor fi ultimii bani pe care îi cheltuiești. Ați trăit voi Jidanii, ca boierii, dar acum s'a isprăvit.

Am dat-o afară din casă și toată amărăciunea acumulată timp de patru ani se revărsa acum. Am insultat-o (ceea ce nu făcusem până atunci), i-am spus părerea mea despre întreaga bandă hitleristă și șovinistă, i-am calificat pe toți drept niște canibali, fiare sălbatice, hoți ordinari, am spus în sfârșit tot ce simțeam, tot ce gândeam. Vânătă de ciudă, d-na Rethy mă amenința că mă denunță. Drept răspuns, am alungat-o, astfel cum alungase și ea pe nepoțelul nostru.

Mama, care plecase după vin, se întorsese între timp. M'am dus la ea și i-am spus că am face bine să cumpărăm și alte lucruri (ciocolată, dulciuri, etc.) de care vom avea nevoie în ghetto, cu atât mai mult cu cât acolo aveau să ne ia toți banii pe care i-ar fi găsit asupra noastră. Mama mă privea cu tristețe. La urmă, m'a sărutat și a plecat. Am luat atunci lucrurile mele cele mai dragi. (scrisori, bibelouri, amintiri) și am început să le distrug. Apoi am luat sticla de Tokay și am început să beau.

Mai înainte, dizolvasem pastilele într'un pahar cu apă, iar în alt pahar turnam vinul pe care-l beam. Vroiam să-mi dau curaj. Dar ce curaj aș fi putut să mai găsesc?

In curând, organismul fiind slăbit iar vinul extrem de tare, m'am ametit. Mi-au revenit în minte vremurile frumoase, călătoriile făcute, visul meu nerealizat. Și pe măsură ce beam, a-

mîntirile năvăleau, înmulțite, obsedante. La urmă, copleșită, am izbucnit în plâns.

La un moment dat, am simțit cum odaia se învârtește în jurul meu, cum totul, capul, mâinile, picioarele, mi se îngreuiau.

Am deschis aparatul de radio. Era postul românesc care cânta arii naționale. Inveselită, am dat drumul mai tare. Riscam, firește, deoarece n'aveam voie să avem radio, dar faptul că aveam chiriași germani îmi dăduse curaj. Si am băut din nou. M'am uitat apoi la paharul cu otravă pe care îl pusesem pe chaise-longue, și, într'un moment de regret și de spaimă, l-am pus sub chaise-longue, să nu-l mai văd, să uit măcar pentru câteva minute, soarta ce mă aștepta. Vroiam să mai am o mulțumire, chiar dacă nu era decât o mulțumire fugară, pricinuită de vin. Astfel, treptat-treptat, m'am amețit atât de tare încât m'a cuprins o veselie nebună, un fel de frenezie ce nu era, în fond, decât o reacție a nervilor exasperați. Dacă picioarele mi-ar fi îngăduit, sunt sigură că aș fi dansat. Am încercat să cânt, dar nici aceasta n'am izbutit. Limba mi se împleticise. Mă îmbătasem.

Am adormit. Nici a doua zi n'am putut să-mi revin. M'am trezit, a treia zi, cu o groaznică durere de cap. Am încercat să-mi aduc aminte ce am făcut, ce s'a întâmplat și unde sunt. La căpătâiul meu se afla un doctor (un doctor creștin care venise pe furiș, deoarece medicii creștini n'aveau voie să îngrijească pe pacienții evrei) și nu înțelegeam ce căuta acolo acel străin. Mi-a făcut o injecție și m'a sfătuit să nu mai beau atât, căci altfel voi fi amenințată de delirium tremens. Atunci, mi-am revenit. M'am

adus aminte de cele petrecute. Dar credeam că fusese în ajun.

— Acum două seri, m'a corectat doctorul.

Eram speriată, totodată. Ce făcusem cu otrava? Unde o pusesem? Unde era mama? Nu cumva o găsise?

Doctorul m'a trezit din gânduri.

— Domnișoară, mi-a spus strângându-mă de umăr. Să nu mai faci așa ceva. Să nu mai bei. Te înțeleg. Sunt zile grele, foarte grele pentru Dvs. Nu e ușor de suportat toate aceste umilinți, provocate de o ură izvorîtă dintr'un creier bolnav și transformată în psihoză de masă, dar și aceasta va lua un sfârșit. Gândește-te la mama dumitale, care are nevoie de dumneata, și care rabdă.

Intre timp, mama intrase în odaie. Fața ei frumoasă era palidă. Se vedea că era sdrobită. Mă privea cu o expresie de nemărginită mustrare. Eu plecasem ochii. Mă gândeam, turburată, că găsise otrava. Dar nu mi-a spus un cuvânt. M'a sărutat.

Am așteptat să iasă din cameră spre a mă lămuri, spre a ști ce s'a întâmplat cu otrava. M'am uitat sub chaise-longue, otrava era acolo. Am luat paharul și profitând de absența doctorului l-am ascuns, cu gândul ca atunci când vor veni să ne ridice, să-l beau până la fund. Am rămas apoi nemișcată, prefăcându-mă că dorm. Vecinii noștri Esti și Ida, au venit să mă vadă, spre a afla dacă mi-era mai bine, Au plâns de bucurie văzând că am scăpat.

— Ce ai făcut, fetițo, mi-au spus. Am crezut că mori. S'o fi văzut pe mama ta ! Când s'a întors dela cumpărături, încărcată cu pachete și nu te-a găsit acasă, a crezut că ești la noi. S'a

gândit că ai plecat lăsând anticamera deschisă. Văzând că nu eşti la noi, a lăsat pachetele şi s'a întors în casă. A bătut la uşă. Auzind un geamăt, s'a speriat. A cerut un topor spre a sparge uşa. Noi am rămas încremeniţe în pragul uşii. Erai întinsă pe chaise-longue, albă ca varul, nemişcată. Eram atât de înspăimântate că nu ţi-am auzit nici respiraţia. Mama ta a leşinat. Noi, aplecate asupra ta, îţi ascultam respiraţia. N'auzeam nimic. Erai rece ca ghiaţa. Când mama ta şi-a revenit, a observat sticla goală, şi atunci s'a lămurit. A alergat după doctor care, după multe rugăminţi, s'a hotărît să vie. Ţi-a făcut o injecţie. Noi am rămas să te veghem. Credeam că mori. Şi am plâns.

Cât timp am fost în nesimţire, până şi chiriaşii noştri au stat de veghe, la căpătâiul meu, împreună cu mama. Nici nu s'au dus la serviciu. Datorită lor doctorul a putut veni fără teamă.

In curte, nu aflase nimeni despre petrecerea mea; petrecere în solo.

De acum, mă hotărîsem să nu mai ies din casă. Când ieşisem, prima dată, spre a cumpăra ceva, eram pregătită la orice necuviinţă. Nu s'a întâmplat nimic însă. Totuşi, tot drumul, în faţa privirilor obraznice, pline de ură, n'am încetat să plâng. Astfel, luasem hotărîrea de a nu mai ieşi.

Intre alte cunoştinţe, era o doamnă Maria Brânduşa. O cunoscusem într'un autobus. Apoi, la Băile Someşeni, unde am revăzut-o, ne-am împrietenit. Intr'o zi, am invitat-o la mine. De atunci, prietenia noastră s'a strâns şi mai mult. Mai ales în ziua când a apărut legea cu obligaţia de a purta steaua galbenă. Cu timpul, a

început să vie zilnic la noi. Era singura persoană care nu m'a lăsat, care nu m'a părăsit. Câtă dragoste îmi purta!

— Nora, îmi spunea, ești nebună. Doar n'o să rămâi veșnic în casă. Trebue să ieși. Hai! Merg cu tine.

Mi-a făcut o stea, pe care mi-a cusut-o pe fulgarin în așa fel încât putea fi acoperită de poșetă, apoi m'a scos din casă, m'a dus la o coafetărie și de acolo la un cinema. Când lumea n'avea voie nici să te salute, dânsa a fost mereu lângă mine, cu riscul de a fi molestată și închisă. Ce n'a făcut pentru mine! Dar ce n'ar fi făcut! Nu cunoștea frica. N'o sperla niciun risc. Nu era intoxicată, ca atâția alții, de microbul propagandei hitleriste; dimpotrivă, nu se sfia să-și spună părerea, și aceasta chiar față de chiriașii germani.

Intr'o zi, m'am trezit cu un al patrulea chiriaș german. Nefiind eu acasă (mă dusesem la vecina noastră, d-na Ida), germanul s'a instalat pur și simplu.

De la fereastra vecinei, am văzut pe un Neamț încărcat cu bagaje care se oprise la locuința noastră. La început, am crezut că este unul dintre chiriașii noștri. Apoi am văzut că e un străin. Germanul a scos o cheie, a deschis ușa cu acea cheie specială (un fel de passe-partout) și a intrat. M'am dus acasă. Văzându-mă, omul m'a privit fără un cuvânt, fără un salut (purtam steaua) ca și cum n'aș fi fost. Am ieșit din odaie.

Seara, când ceilalți chiriași au venit acasă, văzându-l pe noul venit, s'au supărat și m'au întrebat pentru ce i-am dat voie să pătrundă în casă. Le-am povestit ce s'a întâmplat; s'a iscat

o ceartă între ei şi noul venit, cei dintâi îl calificau drept hoţ, iar acesta le răspundea despreţuitor că sunt nişte filosemiţi şi că va avea grijă să-i denunţe la comandatură. Până la urmă a fost bătut.

Nu l-am văzut patru zile.

Într'o seară, pe când noi ne aflam la masă, a intrat fără să bată la uşă şi, fără a schiţa cel mai mic gest de salut, ne-a poruncit să facem foc la baie. Mama a făcut gestul să se scoale, dar eu am oprit-o. Obrăznicia acelui om mă revoltase.

— Nici nu mă gândesc, am strigat. Fă-ţi singur foc, dacă doreşti. Şi nu mai cere nimic, fiindcă nu ţi voi satisface nicio rugăminte.

Eu însămi eram uimită de curajul pe care-l aveam. Auzi, să vorbeşti astfel cu un soldat german! Totodată, eram bucuroasă că avusesem prilejul de a-mi da seama că, împotriva tuturor umilinţelor şi a tuturor samavolniciilor, îmi păstrasem demnitatea şi mândria mea de om.

Neamţului nu-i venea a crede. Desigur, i se părea că nu auzise bine, şi a repetat:

— Fă-mi foc la baie.

— Fă-ţi, i-am răspuns.

Celălalt s'a înroşit de mânie şi a început să mă ameninţe cu un denunţ la biroul Gestapoului. Exasperată, l-am somat să plece. Atunci, scos din sărite, mi-a strigat:

— Sara!

— Domnişoara Nora, l-am corectat.

Dar, ca şi cum nu m'ar fi auzit, celălalt continua cu ameninţările: că voi fi internată provizoriu într'o tabără din Cluj şi de acolo voi fi

transportată în Germania, și alte asemenea lucruri. Apoi a plecat trântind ușa după el.

Numele „Sara" mi-a rămas în gând. La Nemți, toți Evreii erau porecliți Itic sau Sara, după cum era vorba de un bărbat sau de o femeie. Și mi-am adus aminte de Evreii polonezi care au fost omorîți în masă.

Curând, însă, am uitat de amenințarea cu ducerea în Germania. Aceasta, totuși, nu însemna că eram liniștită. Dimpotrivă, noaptea nu dormeam.

Intr'o zi, în timpul unei alarme, ne aflam toți în pivniță. Winkel, acesta era numele Germanului, s'a așezat lângă mine și a început să-mi descrie soarta care ne aștepta. A adăugat, cu expresie de extaz mistic, că este un sclav al Führerului.

Maria Brânduța, care fusese la noi la masă și coborîse cu noi, asculta cele povestite. Și Neamțul nu înceta să laude regimul și să pomenească de bunătățile ce existau în țara Reichului.

Atunci a intervenit Maria Brânduța.

— „Nazi", a spus deodată, cu un zâmbet ironic, coboară-te din sferele cerești. Sunteți toți niște nerozi. In frunte cu conducătorul vostru.

Deși vorbise în șoaptă, am încremenit. Femeia aceea n'avea frică.

Neamțul a sărit în picioare.

— Ai dreptate, a adăugat Maria Brânduța. Bine faci că stai în picioare. Vei sta destul jos. Ați pierdut războiul.

Neamțul a izbucnit în râs și i-a strigat că e smintită.

— Bagă de seamă, a continuat prietena mea. Râzi pentru ultima oară.

Acum, eu ascultam indiferentă. In ultimul timp, căzusem într'un fel de apatie: mi-era tot una ceea ce avea să se întâmple. Eram pregătită să mor. Nu-mi mai păsa de nimic. Eram liniştită.

Liniştită, cum nu fusesem niciodată până atunci.

III

In ziua de 17 Mai, pe la ora opt, după cât îmi amintesc, a apărut poliția. Venea să ne ridice. Mama era în pat. Eu nu mă îmbrăcasem încă. Ciudat: nu mi-am pierdut capul. Nici inima nu bătea mai tare ca deobiceiu. Parcă n'ar fi venit să ne ridice pe noi. Am sculat-o pe mama, și i-am spus să se îmbrace, adăugând că n'avem decât zece minute spre a ne îmbrăca și a împacheta lucrurile cele mai necesare. Mama și-a păstrat calmul. Nu m'am mirat. De unde înainte mă întrebam mereu ce va face în acele împrejurări. (Nu va plânge oare? Nu va leșina?). In ultimul timp observasem la ea o curajoasă resemnare.

A început să se îmbrace fără a spune un cuvânt. La rândul meu, strângeam așternutul spre a face un balot. Sergentul care venise să ne ridice ne-a strigat, deodată, că trebue să ne grăbim.

Eu am intrat în cămară și am luat paharul cu otravă. Pe când îl apropiam de gură un strigăt înfiorător mi-a înghețat vinele. Cu brațele ridicate, mama căzuse peste mine. A leșinat. Paharul mi-a căzut din mână. Nu s'a spart pe ciment, dar otrava s'a vărsat. Toți s'au strâns

în jurul meu. Ida, speriată, își frământa mâinile. Mă dojenea.

— Din ziua când te-ai îmbătat, mama a început să te bănuiască. Era cu neputință ca tu, care nu suporți nici măcar mirosul vinului, să nu pregătești ceva. Și iată. A avut dreptate.

— Nu e adevărat, am răspuns. Am vrut să beau puțin vin. Atâta tot. Acum îmi place.

Ida s'a aplecat și a ridicat paharul în fundul căruia rămăseseră câteva pastile netopite. Am tăcut.

Între timp, mama își revenise. Nu mă uitam la ea. N'aveam curajul. Tocmai eu să-i dau cea mai grozavă lovitură? Acum când mă gândesc, mă cutremur de rușine. Să fiu atât de egoistă, atât de lașă! Să nu mă gândesc decât la mine, atunci când mama suferea și pentru mine!

Dar trebuia să plecăm. Vecinii ieșiseră din casă afară de d-na Rethy care stătuse tot timpul pe coridor spre a savura această scenă și care, la trecerea noastră, începu să râdă, satisfăcută, fericită.

Mi-am luat rămas bun dela nevasta gazdei, Rozica, care plângea ca un copil. La un moment dat, până și gazda, dușmanul nostru, a început să plângă.

Afară, ne aștepta un camion. Ne-am pus bagajele în el. Ne-am urcat. Eram primii care plecam astfel. Lumea ieșise din case. Ne privea ca și cum ar fi fost o sărbătoare. Scena e distra. Unii ne salutau cu mâna, alții ne zâmbeau ironic. Lângă casa noastră se afla Cooperativa Română. Când mașina a fost pe punctul de a porni, patronul prăvăliei, domnul Gila, bătrânul Ioan, vânzătorul și domnișoara

Marietta, casierița, au eșit din prăvălie și au strigat în gura mare.

— Dumnezeu să vă ajute! Curaj!

Ochii mamei s'au împăinjenit. Am strâns-o de braț și am rugat-o să nu plângă. Simțeam că n'aș fi putut răbda. Mi se frângea inima, văzând-o pe mama în picioare, între doi sergenți, în acel camion de arestați. Cu părul ei alb căzut pe frunte, mi s'a părut atât de frumoasă, și atât de tristă, totodată!

Blestemam soarta, în sinea mea. Mama îmi spunea: Nu te necăji, Dumnezeu te va ajuta, vei vedea. Ești încă tânără. Vei trăi încă zile frumoase. După atâta rău nu se poate să nu vie și bine.

Cum s'a stăpânit tot drumul! Ce curaj, ce încredere neclintită în Dumnezeu! O admiram. Cu câtă resemnare a îndurat lașitatea acelor canalii care o jigneau și o supărau pentru că era Evreică. Tot orașul o cunoștea. Cinstea ei era proverbială. Cuvântul ei era cea mai bună garanție.

Camionul pornise. A luat-o pe strada Rugului spre a ridica pe oamenii cărora le venise rândul. La un moment dat, s'a oprit în fața unei case de unde a strâns o familie foarte numeroasă, vreo douăzeci de inși, copii, câteva femei tinere, niște bătrâni; apoi, le-au luat bagajele. Mașina se umpluse. O femeie mi-a dat un copil de vreo trei luni rugându-mă să-l țin în brațe. Sergentul nazist s'a uitat la mine și mi-a spus.

— N'ar fi mai bine să-l omor pe bastardul acesta?

A început apoi să bată pe bătrânii care ră-

măsăsera jos, lângă camion, spre a le grăbi urcarea, deşi locuri nu mai erau.

M'am dat jos din camion spre a ceda locul meu unei bătrâne, rugând-o totodată pe mama să rămână unde era, eu urmând să merg pe jos după maşină.

Când maşina a pornit iar, mama, gândindu-se că s'ar putea să ne pierdem, a vrut să se dea jos. Tot fugind după maşină, o rugam să rămână. Să n'aibă nici o grijă. Nu plecam. Nu mă pierdeam.

Când am ajuns în strada Paris, doi ofiţeri Nemţi au oprit maşina. Mama s'a coborît. Am certat-o. Pentru ce să se obosească? Auzind discuţia, Neamţul m'a întrebat de ce este vorba. L-am lămurit.

— Lasă, a răspuns celălalt. Las-o să facă puţin sport. Nu e o distanţă mare. N'are să crape.

M'am revoltat. L-am întrebat dacă toţi cei dela Wehrmacht sunt nişte câini, ca şi cei dela Gestapo.

Ofiţerul s'a încruntat.

— Bagă de seamă, frumoasă Jidancă, o să ne mai vedem. Sunt comandantul Gestapoului. Mă numesc căpitanul Preem.

M'a privit de sus până jos, şi a adăugat:

— Ai prea multă îndrăsneală.

I-am întors spatele.

Lumea ridicată alcătuia acum un şir nesfârşit. Dealungul şirului, gardienii care îl păzeau ne împungeau cu ţevile de puşcă. Am pornit iar. Deşi eram în Mai, era o căldură înnăbuşitoare. La trecerea noastră, oamenii se strângeau, ieşeau la geamuri, urmărindu-ne cu pri-

virea până departe. In rândurile noastre, bătrânii încărcați cu bagaje se împiedicau și cădeau, neputincioși de a ține pasul cu ceilalți. Au fost bătuți. Femeile, cu bagaje în spinare, abia mergeau. Copiii plângeau. Dar nimeni nu dădea o mână de ajutor. Fiecare era preocupat de suferințele lui, de drama lui. Ai fi zis niște morți vii. Am mers astfel, în șir de nesfârșită jale, prin străzi necunoscute, străzi pe care nu le străbătusem niciodată, deși eram clujeancă. Ciudat: tinerii erau mai copleșiți. Mai slabi. Plângeau. Bătrânii arătau mai mult curaj. Cu capul plecat, păreau statui ale tristeții. Câțiva, numai câțiva, aveau ochii înlăcrămați. Plâns tăcut, de ființe resemnate. Toate acestea mă impresionau atât de mult încât am uitat de mine. Priveam în jurul meu, crezând că visez.

Ajunși în dosul fabricii Dermata, un teren destul de mare, am văzut o mulțime de oameni. Pe zidul fabricii, cu litere enorme, era scris: „Fabrică de cărămidă".

Sergentul a strigat:

— Opriți-vă! Am ajuns. Aici e ghettoul.

Cuvintele acestea m'au trezit. Am luat-o pe mama de braț și m'am uitat bine la ea. N'o privisem de loc, tot timpul drumului.

Avea o privire rătăcită. Ai fi zis o somnambulă. Am început să-i vorbesc.

— Nu-ți fie frică. Nu se va întâmpla nimic. Lasă că vom scăpa. Va fi bine, o să vezi.

Dânsa dădea din cap, fără convingere.

Am ajuns într'o curte cu două case lungi, una lângă alta, care serveau drept birouri pentru funcționarii fabricii. In curte, la o masă lungă, între cele două case, ședeau autoritățile

ungare, în faţa cărora trebuia să trecem spre a depune banii, bijuterii, lucruri preţioase. Femeile mai trebuiau să treacă printr'un control medical compus din ginecologi şi moaşe ungare, care cercetau dacă nu cumva se mai ascunsese ceva (bani, pietre preţioase). După ce s'a terminat controlul s'a deschis o uşă dela casa alăturată. Era intrarea ghettoului.

Bagajele ne-au fost aruncate unul peste altul. Am aşteptat să ni se strige numele. După ce am trecut prin control (unde ni se opreau lucrurile care plăceau controlului), bagajele ne-au fost restituite. Am fost împinşi în curtea ghettoului.

Cât cuprindeai cu privirea era o singură clădire.

Era o şură fără niciun perete, care servea la aerisirea cărămizilor. In acest loc erau îngrămădiţi 18.000 de oameni, copii, femei şi bătrâni, în praf, ploaie şi vânt.

Acum venea rândul să-ţi cauţi un loc unde să te instalezi. In barăcile deschise, nu mai erau locuri. Fabrica, deasemenea, era ocupată de primii veniţi. In fundul ghettoului, unde se afla o altă clădire în care se ardeau cărămizi, sub o scară, am zărit un loc de doi metri lungime pe doi lăţime. M'am pus pe lucru. Am desfăcut pachetele. Luasem cu noi nişte cearceafuri mai groase şi cu ajutorul doamnei Ida am improvizat un perete. Adunând cărămizi, am făcut o podea, apoi, primind o legătură de paie, am făcut şi un pat. Astfel, am ocupat locul de sub scară. In golul ce a rămas la mijloc am ridicat o masă din cărămizi şi tot din cărămizi, nişte scaune. Ne-am improvizat o locuinţă aproape civilizată, celelalte nefiind decât nişte

culcușuri. Nu puteai merge printre ele. Te strecurai cel mult. După ce am terminat, am chemat-o pe mama. Sărmana zâmbea și spunea că e minunat. M'a întrebat unde vor locui Ida și Esti.

— Aici, am răspuns.

M'a privit mirată. Atunci spre a evita orice discuție, am propus să facem o probă generală. Ne-am culcat cu toții. Eram înghesuiți ca niște heringi. Dacă unul vroia să se întoarcă, trebuiau să se întoarcă și ceilalți.

Mi-era foame. Nu era de mirare. de altfel. Timpul trecuse pe neobservate. Erau orele cinci și nu mâncasem nimic din ajun. Am scos niște alimente, m'am dus lângă gard cu intenția de a mânca. Nici ceilalți nu mâncaseră. Și eu care mă lăudasem cu o foame de lup! Nervi? Oboseală? N'am putut mânca. Mi s'a făcut poftă de o țigară, dar n'aveam chibrituri. Zărind pe un polițist, dincolo de gard, l-am rugat să-mi dea un chibrit. Mi-a aruncat o cutie întreagă, atrăgându-mi atenția totodată să nu fumez de cât pe furiș și să ascund chibriturile deoarece Nemții făceau un control foarte sever. Pe când isprăveam țigara, am auzit un fluierat. Zăpăcită, lumea a început să fugă la locul unde se instalase mai înainte. Gardianul mi-a strigat ceva, dar n'am înțeles. Am rămas pe loc.

Apăruseră doi Germani. Puțina lume ce rămăsese s'a ridicat în picioare făcându-mi semn să fac la fel, la apropierea celor doi. Când aceștia au fost aproape, am recunoscut în ei pe cei pe care îi văzusem dimineața. Unul dintre ei era comandantul Gestapoului. Acesta s'a oprit în fața mea, m'a prins de switerul desfă-

cut care acoperea steaua şi uitându-se în ochii mei, m'a întrebat de ce nu purtam steaua. I-am arătat-o. S'a înroşit, m'a măsurat din nou de sus până jos, şi a plecat.

Fiind foarte obosită, m'am dus la locul meu. Şi ceilalţi erau tot atât de obosiţi. Cum am pus capul jos, am adormit. Dimineaţa m'am trezit cea dintâi. Nu ştiam cât era ceasul. Imi era rece, iar trupul mă durea din pricina patului „prea bun". Mama dormea. Uitându-mă la ea, m'a cuprins o durere. Din pricina oboselii, sărmana sforăia, ofta, cu fruntea încreţită. Neputincioasă cum eram de a o ajuta şi gândindu-mă că nici în viitor nu voi putea s'o ajut, am început să plâng. Eu mă resemnasem: eram tânără. Dar blestemam soarta pentru mama. De ce suferă atât? Ce făcuse pentru a suferi atât? Şi eu, în definitiv, ce vină aveam? Cât timp va trebui să îndur atâtea chinuri? Când se va sfârşi? Toate au o limită.

— De ce nu dormi? mi-a spus deodată mama, risipindu-mi gândurile. Ştii ce bine am dormit eu? Am un pat excelent. Eşti o adevărată artistă. Şi aerul acesta m'a înviorat, mi-a făcut bine.

Intr'adevăr, eram toţi răguşiţi.

Impreună cu Esti, m'am dus după apă, am făcut apoi ordine în odaia „noastră", umflând din nou fânul strivit şi acoperindu-l cu cearceaful peste care am întins la urmă pătura în care ne învelisem. Am măturat. Punând ligheanul pe podeaua rămasă liberă am intrat, una după cealaltă, să ne spălăm. Când am terminat şi aceasta, a început viaţa şi în fabrică. Şi acolo, lumea se trezise. Cobora scările, ducându-se jos

apa murdară și gunoiul. Cum erau mulți, se grăbeau. Scara fiind îngustă, se ciocneau între ei, vărsând și apa. Astfel, chiar în prima zi, am primit un duș cu apă murdară. Nu mai spun că la fiecare pas făcut pe scări, praful și gunoiul cădeau în capul nostru. Am început să strig și să mă cert cu cei de sus, interzicându-le să circule prea des, dar dându-mi seama că ceea ce ceream era curată nebunie, m'am potolit.

Neavând altceva de făcut, am căutat un loc unde să mă așez în cursul zilei. Am început să mă plimb, uitându-mă încolo și încoace. Am intrat în barăci, având aerul de a căuta pe cineva. Toți erau îngrămădiți, unul peste altul. Aerul viciat era irespirabil. N'am putut să mai privesc. La jumătatea drumului, m'am întors îndărăt. Imi satisfăcusem curiozitatea. Nu mai aveam ce vedea. Nu voiam să mai văd nimic. Când am ajuns la aer, am respirat adânc. M'am dus mai departe. Murdărie. Murdărie fantastică. Peste tot. Mi-a fost scârbă ! Am ocolit. Mai departe m'am întâlnit cu o medicinistă, prima cunoștință pe care am zărit-o acolo. Era îmbrăcată într'un halat alb. M'a rugat s'o însoțesc. Se grăbea spre o baracă. Trebuia să facă un control de curățenie. Pentru păduchi. Asta mai lipsea, m'am gândit. Sunt și păduchi?

— Da, dragă, mi-a răspuns doctorița. Aproape toți au în baraca nr. 7. Pe cap și pe haine.

— Dar cum se poate? De ce nu se îngrijesc?

— Imposibil. N'au cum. Sunt oameni cu copii care sunt aici de mai multe săptămâni. Neavând apă caldă, nu pot să facă baie copiilor

lor. Sunt copii prea mici, de doi, de trei ani şi chiar de câteva luni. Nu li se poate face bae cu apă rece. Se îmbolnăvesc.

Imi vorbea cu tristeţă. Şi a adăugat:

— Sunt foarte mulţi bolnavi. Chiar de tifos. M'am speriat.

— Şi nu sunt internaţi la spital? am întrebat.

— Nu. Sunt aici, într'o baracă. Dar mai avem şi nişte camere, în curtea din faţă. Acolo e şi farmacia şi ambulanţa. Vino să le vezi.

Cum am intrat, n'am ştiut cum să fug mai repede. Murdăria şi mirosul acelor oameni neîngrijiţi, slăbiţi peste măsură, erau îngrozitoare.

— Hai să mergem, am şoptit.

— De ce te grăbeşti? m'a întrebat doctoriţa. Ce ai de făcut? Ascultă. Fă-te infirmieră. Ajută pe oamenii aceştia nenorociţi. Dă şi tu o mână de ajutor. Vezi cât sunt de părăsiţi. Toţi ceialţi se plimbă, toţi se gândesc la lucrurile lor. La aceştia, nimeni nu se gândeşte. Ascultă-mă. Iţi dau un sfat bun. Dacă nu vrei să înnebuneşti, lucrează. Vieaţa de aici îţi distruge nervii.

— Bine, mă voi gândi, i-am spus. Iţi voiu da răspunsul mâine.

Am mers mai departe şi astfel am văzut toată mizeria ce ne-a fost destinată în lagărul acela tip hitlerist germano-maghiar „civilizat şi igienic".

Pe la ora 10 a apărut un soldat german, înarmat cu puşcă mitralieră. Lumea dispăruse. Rămăsăsem singură în curte. Nu înţelegeam nimic. Am continuat drumul spre a o căuta pe mama. Germanul m'a oprit.

— Ce te plimbi, bestie umană? De ce nu te cari la culcușul tău?

M'am oprit, m'am uitat la el și am continuat drumul. Furios, soldatul s'a repezit la mine.

— N'ai auzit? Oprește-te! Că trag în tine.

M'am oprit și l-am întrebat ce vrea.

— Ce vreau? mi-a răspuns. Să crapi.

— Atunci trage, i-am răspuns.

— Obraznico! Te voi omorî!

— Poftim, i-am spus.

— Puturoasă jidancă, tu dacă ai putea m'ai omorî.

— Desigur, l-am răspuns.

Nu s'a așteptat la asemenea răspuns. A început să bâlbâie. Fața i se învinețise de ciudă.

Un fluierat a curmat discuția noastră, sau, mai bine zis, cascada de înjurături a Germanului: Comandantul Preem sosea pentru control. Când ne-a zărit în mijlocul curții s'a îndreptat spre noi.

Germanul a raportat scena, adăugând minciuni.

— E adevărat? m'a întrebat Preem.

— O parte, am răspuns. Restul, sunt minciuni.

Preem m'a privit dur.

— Ascultă-mă. Te sfătuesc să nu te mai agăți de omul acesta.

— Vă mulțumesc că mă apărați, am răspuns, prefăcându-mă că înțelesesem greșit.

Preem a rânjit.

— Ești curagioasă. Păcat că ești Evreică.

După plecarea lui și a soldatului curtea a început să învie. Lumea ieșea din nou. Doctorul

Zonnenwirth, care era şi el dela ambulanţă, m'a oprit şi m'a întrebat ce s'a petrecut. I-am povestit. N'a vrut să mă creadă.

— Nu se poate. Ştii că puştiul acela de Neamţ terorizează tot lagărul? Că bate oamenii şi trage în ei? Intr'o zi a bătut o femeie din lagăr fiindcă a îndrăznit să-i răspundă.

Femeia aceea fusese coleagă cu el, în şcoală. Când ea a îndrăznit să-i amintească aceasta, a scuipat-o pe faţă, a trântit-o jos şi a lovit-o cu cismele. A dansat apoi pe mâinile femeii până când nenorocita a leşinat. După două zile, aceasta a murit. De aceea îţi atrag atenţia. Ai face bine să-l ocoleşti.

Cele văzute mă obosiseră. M'am îndreptat spre mama. Am găsit-o culcată. Dormea. Faţa îi era aprinsă. M'am gândit că are febră. Am alergat la ambulanţă şi am cerut un termometru. 40 de grade. Trezită pentru moment, mama a adormit din nou. Transpira. Totuşi, spre norocul ei, timpul a început să se înseninеze. S'a încălzit. M'am dus în curte, am luat trei cărămizi, am strâns câteva beţişoare, am improvizat un cuptor, am făcut foc şi am pregătit un ceai.

Abia isprăvisem şi a apărut din nou soldatul german. Zărind focul, alergase spre mine, amenințându-mă de departe. Când m'a recunoscut, şi-a schimbat imediat atitudinea. A zâmbit, şi pe un ton foarte blând mi-a spus că nu e voie să faci foc; de data aceasta, însă, mă iartă. Când m'am întors, am simţit că totuşi avea intenţia să mă lovească. De aceea în loc de a o lua drept înainte, m'am dat la o parte. N'a fost decât o clipă. Cât era de lung, Neamţul

a căzut jos. Voise să sară la mine să mă lovească cu ceașca de ceai. M'a înjurat. Eu am dispărut.

Seara. a început să se înnoreze. Totuși n'a plouat. Am veghiat toată noaptea.

Dimineața a început să plouă. „Odaia" noastră se umpluse cu apă. Cearceafurile, paturile, toate lucrurile se udaseră. Am îmbrăcat-o pe mama. Abia se ținea pe picioare. Am dus-o apoi la o baracă străină, până când ploaia a încetat. M'am dus să caut un loc mai adăpostit. N'am găsit. Seara coborîse și nu știam încă unde vom dormi. Căci, în afară de mama, mai erau și Esti și Ida care, apucându-mă de mâini, mă implorau să găsesc un culcuș. Am plâns de desperare. Mi-era milă de ele. Între timp, în loc de a se rări, ploaia se întețise. Toți locuitorii de sub scară luau din culcuș lucrurile udate și murdare de noroi. Unii plângeau, alții blestemau. Era un haos. Ne mai putând să-l ascult, am fugit de acolo. In curte, noroiul era atât de mare încât la fiecare pas îmi pierdeam pantofii. Am ajuns desculță, în prima curte. In fața ambulanței am zărit un grup de oameni care stăteau drepți, și am recunoscut în mijlocul lor, pe comandantul Gestapoului. Eram într'un hal fără hal: plină de noroi, fără pantofi, cu ciorapii rupți și udă până la piele.

— Cum îți place viața de aici, contesă? m'a întrebat comandantul ironic.

N'am răspuns. Nici nu l-am privit. In schimb, m'am adresat doctorului Zonnenwirth, care se afla acolo. I-am explicat situația noastră și l-am rugat să ne facă rost de un loc adăpostit, spre a fi feriți de ploaie.

Doctorul m'a privit cu milă.

— Mai sunt două barăci în față, mi-a spus. Dar nu se pot deschide fără voia comandantului.

Erau niște barăci deschise. N'aveau pereți. Doar un acoperiș sprijinit pe stâlpi.

— De ce vorbești ungurește? Știi nemțește, doar, se răsti la mine comandantul.

Intr'adevăr, doctorul făcuse pe interpretul.

Comandantul s'a uitat din nou la mine și abia atunci a observat halul în care eram. Astfel, a dat dispoziție să fim lăsate în baraca în care se afla niște fân. I-am mulțumit și am alergat spre a da vestea bună. Ne-am mutat imediat și ne-am instalat. Eram singure. Locul era bun. Din fân, am făcut patul. Le-am culcat pe toate și le-am învelit cu fân. Împrăștiasem cearceafurile spre a le usca mai repede, iar ca să ne apărăm de vânt, pusesem un fel de covor în chip de perete. In sfârșit, așa cum eram, murdară de noroi, m'am culcat și eu și am adormit.

Spre dimineață, m'am trezit cu o senzație ciudată. Mi-era cald și eram culcată pe ceva moale. Am vrut să mă ridic, dar n'am putut.

—Ce-o fi? m'am întrebat.

Era încă întunerec. Fiindu-mi somn, am adormit din nou. M'a trezit un urlet. Privind în jurul meu, am văzut pe mama, pe Ida și pe Esti care ghemuite una lângă alta mă priveau cu groază.

— Bagă de seamă, te omoară!

Am vrut să mă ridic, dar n'am putut. M'am speriat. In sfârșit, privind mai bine, am văzut

că dormisem lângă un cal. Cum s'a apropiat, cum am putut să dorm lângă el, nu știu.

Nu mi-a fost niciodată frică de animale, și mai ales de cai. Am zâmbit, am îndepărtat copitele și m'am sculat. Am scos câteva bomboane dintr'un pachet pe care îl adusesem cu mine și le-am întins calului. Acesta le-a luat, apoi m'a mângâiat cu botul. Am rămas uimită. Cât suflet poate avea uneori un animal!

Afară se înseninase. Cum dormisem bine, prinsesem curaj. Lumea ne privea cu invidie. Avea și de ce. Eram cei mai bine instalați și la adăpost.

Pe la amiază au sosit noii veniți printre care am zărit și pe verișoara mea Dody Harac, împreună cu familia ei. Eu eram convinsă că trecuse granița și o invidiasem, bucurându-mă totuși. Am fost nespus de fericită, văzând-o. Imediat, a venit la noi. Am aranjat lucrurile ei în „odaia" noastră. Eram mulțumiți. Mătușa mea, o femeie foarte senină și bună iar unchiul meu, un om glumeț, au schimbat imediat atmosfera. Mama s'a înveselit deodată. Printre noii veniți era și Ida. Am început să ne ocupăm unii de alții, să facem planuri, ce avem de făcut, cum vom aranja viața noastră acolo, cum vom împărți lucrurile între noi.

Acum că mama n'avea să mai rămână singură în lipsa mea, m'am hotărît să mă fac infirmieră ceea ce mi-ar fi îngăduit să mă spăl zilnic și să pot spăla și rufele noastre. Astfel m'am prezentat fără întârziere la medicul șef. Acesta

m'a ascultat cu oarecare mirare şi mi-a explicat că nu era un serviciu uşor. Pentru ziuă aveau infirmiere. Dacă ţineam neapărat la postul acela va trebui să fiu prezentă în timpul nopţii. Am primit fără şovăire şi seara am intrat în serviciu.

IV

Cât voiu trăi, nu voiu uita noaptea acea. Preluasem două camere pentru bolnavi, două odăiţe mici. Nu era voie să aprinzi lumina. Cum luasem o lampă de buzunar, mi s'a atras atenţia că este interzis s'o întrebuinţez. Serviciul începuse la orele opt. Se înnoptase. Înăuntru, întunerec beznă. Lumea plecase la culcare. Nu mai rămăsesem decât cinci infirmiere. In faţa spitalului erau ambulanţa, farmacia şi mai multe camere pentru bolnavi. Toate tixite. Poliţia, o clădire mică, dar înzestrată cu numeroşi sergenţi, se afla de asemenea în faţă. Atunci m'am convins de ura cu care aveam să fim păziţi. Infirmiera pe care trebuia s'o înlocuesc, plecase, astfel că nu ştiam ce să fac. Eram nelămurită. Nu cunoşteam boala pe care aveam s'o îngrijesc. Am intrat în odaie, am salutat. Nimeni nu mi-a răspuns. Din prima clipă m'a izbit aerul infect. In jurul meu numai gemete. Am deschis fereastra. Lumina dela poliţie lumina vag odaia; m'am dus în cea de alături: era goală. Acolo, un miros şi mai înfrozitor. M'am îndreptat spre geam spre a-l deschide. M'am împiedecat şi am căzut pe un chaise-longue pe care se afla întinsă o bolnavă. Intunerecul era atât de des, încât n'o văzusem. M'am scuzat. Femeia m'a întrebat ce caut, cine sunt, de unde vin. I-am

răspuns că sunt noua infirmieră şi dacă are nevoie de ceva, sunt gata s'o servesc. Sărmana se văita, cu o voce de copil. Nu i-am văzut faţa. Imi închipuiam, totuşi, că trebue să fie bătrână, mai ales după felul de a vorbi. Copila mea dragă... îmi spunea.

M'a rugat să-i dau ceai, cu mult zahăr. Mi-a spus că n'avea voie să mănânce mult. Puţin şi des. Atâta tot. Am căutat ceaiul şi tot pe întunerec, am izbutit,cu multă greutate, să i-l dau. Cum nu putea să mănânce singură, am fost nevoită să i-l administrez cu linguriţa, întocmai ca unui copil. Mi-a spus apoi că de două nopţi nu văzuse pe nimeni, că nu i se făcuse nici patul, şi că avea dureri în tot corpul.

— Lumea mă ocoleşte, a început să plângă.

Mi-am propus să-i fac patul, dar mi-era greu s'o mişc. Am chemat atunci pe o infirmieră spre a o ruga să mă ajute, şi am făcut lumină. Indată, am auzit un foc de armă. Am stins imediat. S'a tras însă din nou. Ne-am culcat pe podea, înspăimântate. Am auzit apoi paşi ce se îndreptau spre fereastră, paşi grei de cismă.

— Sergentul, a şoptit Berta, infirmiera. Il cunosc. E foarte rău. De curând a împuşcat două fete găsite în...

N'a putut încheia. Sergentul pătrunsese în odaie, făcând lumină. Ne-am sculat în picioare, spre a nu fi găsite întinse pe jos.

— Pentru ce au tras domnii sergenţi? am întrebat. Şi am adăugat că eram bucuroase de apariţia lui, spre a face linişte.

Sergentul s'a uitat la Berta, apoi la mine. Deşi tremuram de frică, am zâmbit. Celălalt a început să ne înjure şi să ne blesteme, ame-

nințându-ne că ne împușcă pe loc. A scos arma chiar. In clipa aceea, mi-am adus aminte de bolnavă. M'am întors spre ea. Am încremenit. Am uitat totul: sergentul, amenințarea că ne împușcă... Nu mai vedeam decât pe bolnavă. Era îngrozitoare. O față găurită de bube, purulentă, plină cu răni, toată fața o întreagă rană mai bine zis. Numai ochii, doi ochi negri și mari mai dovedeau că aveam în fața mea o ființă vie. Pe plapoma murdară de sânge și puroi, mâinile crispate se încleștaseră.

Sergentul mi-a urmărit privirea, și deodată, lăsând arma, a alergat afară. Berta care începea să-și revie mi-a spus:

— Hai să ne ocupăm de bolnavă. S'o ridicăm.

Pe când o aplica cu multă grijă, (era infirmieră de meserie) eu priveam, neputincioasă de a schița un gest.

Groaza, frica de boală, scârba, toate se adăugaseră. Am fugit afară. Acolo mi s'a făcut rău. Berta a ieșit după mine.

— Trebue să te stăpânești, mi-a spus. Bolnava e foarte sensibilă. A observat ce s'a petrecut cu tine, și plânge. Hai, să-i facem patul. Tot corpul ei e o rană. S'o spălăm cu ulei, să-i schimbăm cămașa, să fie curată.

— Nu, nu pot, am strigat, căci simțeam că îmi va fi peste putință. Dar Berta a insistat.

— Ascultă-mă. Nu-ți fie teamă. Nu e o boală molipsitoare. E o boală ciudată, atâta tot. E ceea ce se numește **Penficus.**

M'a convins și m'am întors în odaie. Am încercat să mă stăpânesc dar în zadar. Mi-era o greață cumplită. Totuși, am ajutat-o pe Berta. Am ridicat bolnava și am schimbat cearceafu-

rile. Când am vrut să scot și cămașa, mi-am dat seama că era lipită de corp. M'a cuprins un fior. Cum putea suporta, nenorocita aceea, atâtea dureri? Deodată, am simțit cum trece scârba. N'am mai văzut decât rănile ei îngrozitoare. N'am mai văzut decât o ființă nenorocită care avea nevoie de ajutor. Nu mai aveam decât un gând: acum să-i alin suferința.

După ce am făcut tot ce trebuia, i-am dat de mâncare, am stins lumina și i-am urat noapte bună, pregătindu-mă să plec.

— Dumnezeu să te binecuvânteze, mi-a spus atunci nenorocita. Să-ți binecuvânteze pașii. Rămâi sănătoasă. E cel mai mare bun. Sunt o nenorocită. Am treizeci de ani. De un an sunt bolnavă și din păcate mai am încă de trăit. Toți mă ocolesc. Le e frică de mine. Până și mama mea. Sunt măritată, am doi copii gemeni și nu pot să-i îmbrățișez. Nici ei nu vin la mine.

Am avut o strângere de inimă. Am început să plâng, alături de ea, strângându-i mâna.

Am ridicat arma sergentului căzută pe podea, am ieșit în curte, acolo, l-am găsit pe sergent întins pe o bancă, vărsând. Am depus arma lângă el, și am plecat la ambulanță, ca să mă desinfectez.

Toată noaptea am stat în curte. Eram obosită. Dimineața nu m'am dus să mă culc. Am căutat niște femei și cu ajutorul lor, am făcut o curățenie generală, punându-ne să spălăm pe jos. Când m'am culcat erau orele 11 dimineața. Eram mulțumită. Nu mai simțeam nici oboseala. M'am spălat bine cu apă caldă, primită dela ambulanță, și m'am culcat. Cum am pus capul jos, am și adormit.

M'am trezit pe la cinci, am mâncat și am adormit din nou. Seara mi-am reluat serviciul. Doctorul, care mă așteptase, m'a felicitat pentru ceea ce făcusem și m'a rugat să preiau serviciul începând din ziua următoare, și să fac control în toate odăile unde se aflau bolnavi.

Pare-se că în trei zile am făcut minuni. Am adunat fete tinere și am curățat odăile murdare. Am spălat bolnavii. Am făcut rost de un frizer care să-i tundă. Am reorganizat totul și am căutat infirmiere serioase, pricepute. Am muncit ziua și noaptea. Nu mai simțeam oboseală. Eram mulțumită. Bolnavii mă iubeau. Tot ce făceam era bine. Tot ce spuneam era sfânt.

Mama nu era bucuroasă pentru activitatea mea. Îi lipseam. Venea din când în când să mă vadă. „Mă plictisesc fără tine" îmi spunea. „Văd că n'ai timp pentru mine". De asemenea verișoara mă mustra spunând că o neglijez. Până când, într'o zi, am convins-o să se facă și dânsa infirmieră. In curând, deși n'a urmat niciun curs, a devenit și ea o bună infirmieră. Mai mult începuse să-i placă. Luam mesele împreună, vorbind de trecutul nostru. Mai târziu, am ocolit amintirile, deoarece ne dureau.

Acest serviciu ne-a liniștit oarecum, aducându-ne chiar un fel de mulțumire. Intr'adevăr, era mare lucru să poți trăi, în mijlocul atâtor dureri, fără a le observa, uitându-le chiar, uneori. Imi dădeam seama că am o situație oarecum privilegiată față de ceilalți Evrei.

Lagărul își ducea viața lui. In fiecare dimineață se făcea adunarea în curte unde populația ghettoului era numărată de comandantul ghettoului, Urban. Intr'o dimineață la adunare un bă-

trân a ieşit din rând şi s'a plâns că e bolnav. Comandantul a cerut atunci ca toţi cei bolnavi să treacă de o parte, în două rânduri. A chemat în faţa lui pe cel care s'a plâns, şi i-a tras o palmă. I-a dat apoi ordin ca palma să o transmită şi celorlalţi. In timp ce bolnavii îşi transmiteau unul altuia palma, comandantul cu o satisfacţie diabolică rânjea.

Intre timp, zilnic, se iveau sinucideri. Sinuciderile acestea îşi aveau cauzele lor. In lagăr se înfiinţase o echipă specială de anchetă, formată din jandarmi îmbrăcaţi în civil. Obiectivul acestei echipe speciale era să descopere unde şi-au ascuns Evreii averile.

Indată ce se afla numele unuia cu avere ascunsă, era chemat la „comisie". Era luat întâi cu binişorul, cu promisiuni. Când toate insistenţele erau zadarnice se trecea la ameninţări. Apoi la lovituri. Oamenii erau desbrăcaţi până la piele, legaţi de grinzi şi pe pielea goală se lovea cu vîne de bou, care la fiecare câteva lovituri erau înmuiate în gaz ca astfel durerea să fie mai chinuitoare.

Astfel, unul din ghettou, un Evreu oarecare, Geller, fusese atât de crunt schingiuit încât nu mai era în stare să meargă sau să vorbească. Anchetatorii l-au scos în curte. In faţa mulţimii de internaţi, spuseră cu sadică ironie:

— Priviţi, acesta a fost Geller Mihai. A fost numai, căci acum nu-i decât o sdreanţă. Învăţaţi din păţania lui, toţi cei ce veţi ascunde adevărul în faţa comisiei de anchetă. Domnilor Jidani, mărturisiţi unde v'aţi ascuns averile.

Mi aduc aminte, în altă zi sosise un grup de

oameni care fuseseră internați la spitalul evreesc din oraș. In ultima vreme, autoritățile nu le mai îngăduiau să rămână în spital. Incepuseră deportările. Printre aceștia se afla și d-rul Simon Aladar, un ginecolog foarte cunoscut, iubit și stimat de toate cercurile. Soția lui, Margit, era o bună prietenă a mamei mele. Mă anunțase despre sosirea soțului, rugându-mă să-l găsesc un loc în spital.

A sosit și doctorul Simon. Era un om înalt, fin, foarte amabil. Prezența lui m'a bucurat. Imi făcea plăcere să stau de vorbă cu el.Dar nu mai era omul de altădată. Se schimbase cu desăvârșire. Omul acela atât de încrezător și sigur de el, își pierduse și încrederea și vlaga. Devenise un fel de copil speriat. Nu se putea împăca cu soarta aceea nedreaptă.

Intr'o zi s'a sinucis cu cianură de potasiu. Am aflat-o a doua zi dimineața. Primul meu gând a fost spre soția lui. Am găsit-o culcată, întinsă pe un pled, sdrobită de durere. Plângea. N'am știut ce să spun. Am apucat-o de mâini. Mi-a mulțumit pentru tot ce făcusem pentru soțul ei. Era extrem de palidă. Adesea, vorbind, se crispa. M'am gândit că are dureri la stomac. M'am dus să-i fac un ceai. La întoarcere, am găsit-o în nesimțire. Inspăimântată, m'am dus să-l caut pe medicul șef. Prea târziu. Doctorul șef n'a putut decât să constate că d-na Margit se otrăvise. la rândul ei, tot cu cianură.

Am telefonat la Salvare. Internată la spital, nenorocita a murit în chinuri groaznice.

După amiază s'a ridicat cadavrul doctorului, care a fost înmormântat de autoritățile ungare.

Un sergent mi-a povestit că a fost înmormântat „cum se cuvine". Într'adevăr, un „Jidan" săpase groapa şi apoi au asvârlit cadavrul în ea. Fără nici o ceremonie.

V.

Ziua următoare am fost chemaţi cu toţii la poliţie, spre a depune actele necesare în faţa unei comisii ungaro-germane. Când am intrat, am zărit pe mai mulţi poliţişti şi doi domni: un detectiv şi un medic pe care îl cunoşteam din vedere, Doctorul Konewald.

Ne-am oprit la uşă, aşteptând să fim chemaţi şi interogaţi. Unul dintre detectivi, care cunoştea cazul nostru (ştirea că soţia unui colonel şi nora unui mareşal fuseseră internate, făcuse senzaţie), s'a sculat în picioare foarte respectuos şi ne-a poftit să luăm loc. Eu şi mama nu ştiam ce să credem. Ni se părea că nu vedeam, că nu auzeam bine. Ne-am aşezat. Domnul Màday, detectivul, ne-a explicat că mai lipseşte un domn din comisie, dar că trebuia să sosească dela o clipă la alta. Am stat liniştite, cu atât mai mult cu cât de o săptămână nu mai văzusem scaune, fiind nevoite de a sta numai pe jos. Aici, la poliţie, erau fotolii de piele neverosimil de moi. Cu mâinile împletite, mama şi cu mine ne făceam semne de nețărmurită bucurie.

Deodată, s'a deschis o uşă şi un ofiţer german, pe care nu-l văzusem până atunci, şi-a făcut apariţia. Pe un ton extrem de arogant, a

pus o întrebare doctorului Konewald. Parcă ar fi vorbit cu un servitor. M'am mirat, văzând că doctorul răspunde. Dar Germanul nu i-a dat nici o atenție. Ne privea cu ură și mânie. Apoi s'a repezit spre mine, începând să mă înjure: „Blestemați Jidani! Cum ați îndrăsnit să vă așezați!".

Se bâlbâia, de mânie. Speriată, eu priveam în jurul meu, rușinată de cuvintele satrapului aceluia fioros și vulgar.

Toți cei din odaie s'au sculat în picioare, palizi, neîndrăsnind să scoată un cuvânt, neputincioși de a da vreo lămurire. Deodată, Neamțul m'a apucat de braț, m'a smucit și m'a asvârlit într'un colț.

— Acolo să stai! Al auzit? mi-a strigat, furios.

M'am întors spre mama. Neamțul s'a apropiat și de ea, a apucat-o de umăr, a scuturat-o și, cum făcuse și cu mine, a asvârlit-o într'un colț strigând:

— Marș!

Trebuia să stăm cu fața la perete. Eu n'am mai putut răbda, și am izbucnit în plâns, îngrozită de gestul acelui om de nimic care o umilea pe mama și o brutaliza. Deodată, am deschis ușa și am fugit afară, strigându-i mamei să mă urmeze.

Mama a venit după un ceas. Era palidă. Îmbătrânise, parcă. Totuși, nu plângea, nu se văita. M'a mustrat, spunând că mă purtasem ca un copil.

— De ce să plângi? Nu te mai cunosc. Al nervii slăbiți. Nu te mai poți stăpâni.

Mi-a povestit apoi, că după ce am fugit, dl. Màday a explicat situația Germanului, spunând că dânsa este soția unui colonel în armata ma-

ghiară, fiu de mareșal și a. m. d. Neamțul l-a ascultat, apoi a părăsit odaia, trântind ușa după el. Toți erau revoltați! Purtarea brutală a Neamțului ne-a atras simpatiile. Doctorul Mâday, om de curaj, nu se sfiise să spună Germanului că era brutal și vorbea pe un tôn nepermis. Apoi, spre a o liniști pe mama, o asigurase că peste câteva zile vom fi din nou acasă.

Ziua următoare am fost chemați din nou la poliție de către comandantul ungur al lagărului, spre a fi cercetate de comisarul Urbàn. Băiat tânăr, extrem de rău, totuși amabil și bine crescut.

— Luați loc, doamnă, făcu, adresându-se mamei mele. Și spre mine: Și cu d-ta domnișoară, am de discutat.

A ieșit în curte și mi-a făcut semn să-l urmez.

— Domnisoară, mi-a spus, am ordin dela Germanul cu care ați avut conflictul, ieri, să vă scriu numele pe lista celor care pleacă în Palestina.

A așteptat efectul cuvintelor lui. Eu, care nu auzisem nimic despre aceasta, l-am întrebat despre ce este vorba, cine pleacă în Palestina, și de ce să ne ducem, în definitiv, odată ce aveam să ne întoarcem acasă.

Comisarul s'a enervat.

— Fii fericită că poți pleca. Ar fi păcat pentru dumneata. Dacă nu pleci cu grupul acela, te duci la moarte sigură. Mi s'a dat ordin să vă înscriem pe lista celor 200 excepționali.

N'am răspuns. N'aveam ce răspunde. Nici nu i-am mulțumit.

Am intrat în casă. Acolo, spre uimirea mea, am găsit-o pe mama discutând cu Germanul. Am

vrut să mă retrag pe neobservate, dar Neamțul m'a zărit.

— Vino mai aproape, mi-a spus. Hai, nu te supăra.

Și a întins mâna. Dar m'am prefăcut că nu văd.

Mi-a repetat ceea ce îmi spusese comisarul, apoi a trimis pe un sergent după doctorul Balaj și a poruncit să ne înscrie pe lista celor ce aveau să plece în Palestina. De altfel această plecare era aranjată de cei care aveau bani și își puteau permite luxul să plătească oricât de mult.

In lagăr nu se știa nimic despre aceste pregătiri, afară de persoanele interesate, care aveau toate motivele ca să tacă. Eu, care nu știam că trebue să păstrez taină despre acestea, am povestit cunoștințelor mele că pleacă un grup în Palestina, și am sfătuit pe fiecare să-și încerce norocul. Fiecare mă întreba cât avea să coste. Am răspuns: „Nimic". Dar nimeni nu m'a crezut.

Astfel, povestind pretutindeni, mi-am creat o mulțime de dușmani. Unii nici nu mă salutau. Alții îmi arătau un dispreț cumplit, deoarece, neizbutind să fie trecuți pe listă, mă socoteau o trădătoare. In ce mă privește, mărturisesc că nu prea eram încântată de „norocul" de a pleca în Palestina, sub pază germană. Nu aveam decât o dorință: să rămân la Cluj, spre a putea trece granița. Astfel, într'o zi, m'am dus la comisarul Urbàn și l-am rugat să facă tot ce îi stătea în putință ca să rămânem la Cluj.

— Nu vreau să plec cu grupul acela. Vreau

să mă întorc acasă, i-am spus. Mama, în primul rând, are dreptul de a fi lăsată liberă.

— Ascultă, mi-a spus Urbàn, care era șeful echipei speciale. Faci cea mai mare prostie. De ce nu vrei să te duci? De acolo, te poți reîntoarce oricând. Uiți ce pățesc Evreii aici în lagăr. Nu te gândești că îți vine rândul și ție?

— Vreau să trec granița, i-am mărturisit.

— Crezi că faci bine?

— Sunt convinsă.

Urbàn s'a supărat; se răsti la mine.

— Ascultă, nu te voiu ajuta cu nimic. Ce crezi în definitiv? Că poți alege?

— Nu vă cer ajutorul dvs. Refuz să mă duc cu grupul acela. Fie ce-o fi.

Și am părăsit odaia.

Spre seară am fost chemată din nou la comisarul Urbàn.

— Luați loc, mi-a spus. Apoi: Duduie, ne-am sfătuit cu colonelul german. Peste câteva zile vă veți duce acasă. Mai întâi însă, la casa de triaj. Totodată, vă cer iertare pentru ce am spus azi după amiază.

A zâmbit și a adăugat:

— Un lucru vă poate consola: în curând veți fi libere. De asemenea nu uitați ce vă spun: după războiu, noi Ungurii, vom fi cele mai nenorocite ființe. Nu numai că am pierdut războiul, dar suntem pierduți cu toții. Acum, sunteți necăjită fiindcă sunteți Evreică; dar ce n'aș da să fiu Evreu, după războiu. Există oare în ghetto un Evreu care nu mă cunoaște? Nemții nu vă vor omorî pe toți. Dintre dvs. se vor întoarce unii care vor povesti despre regimul nostru „faimos", despre școala germană cu maeștrii ei excepțio-

nal de pricepuți în materie. Și ai noștri de altfel, sunt talentați. Adesea, chiar, îi întrec pe profesorii lor.

— Puteți fi mândri, i-am răspuns.

— Nu fiți ironică, mi-a spus. Oricum, dacă aveți nevoie de ceva, adresați-vă mie.

Apoi, plimbându-se mai departe prin odaie:

— Duduie, vi s'a luat ceasul la sosire?

— Da.

— Vi-l dau înapoi.

A scos ceasul din sertar și mi l-a dat. Am rămas uimită.

— Vă rog să nu povestiți bunicului dvs., dl. mareșal, a urmat el apoi, despre tratamentul pe care l-ați avut împreună cu mama dvs. Cunosc chiar foarte bine familia Guha; dar știu că de aici înainte ei nu mă vor mai cunoaște. Vă rog să nu-mi pomeniți numele. Mi-e așa de penibil, duduie, să fac ceea ce fac. Mi-e rușine. În ce mocirlă am ajuns! (Și-a trecut mâna pe frunte). Suntem toți niște călăi. Uitați-vă.

Și a deschis fereastra care dădea spre ghetto. M'a tras la geam, și bătându-se în piept:

— Toți vor muri, și noi, sbiri ai lui Hitler, îi trimitem la moarte.

M'a speriat. Omul acela își ieșise din fire. Tremura. Am crezut că înnebunise. La urmă, s'a trântit pe un fotoliu și a rămas nemișcat.

Am ieșit din cameră pe neobservate, fericită de libertatea care mă aștepta și nefericită, totodată, pentru cele auzite privitor la ceilalți.

A doua zi, dimineața, a venit comisarul Mâday, care ne-a anunțat că e timpul să ne facem bagajele, deoarece la prânz vom pleca. Eram nebună de bucurie. Libere, în sfârșit. Am îmbrățișat-o pe mama.

Pe la ora 11 a sosit comisarul Màday. Avea pentru noi o deosebită simpatie. Ne purta de grijă.

— Faceți repede bagajele, ne-a spus. Plecăm.

Era radios. Ne-a ajutat să strângem lucrurile. In sfârșit ne-am luat rămas bun dela verișoara, dela părinții ei și dela d-nele Ida și Esti și am pornit.

La poartă ne aștepta un camion. Am aruncat lucrurile și ne-am suit în el. Mai erau acolo câteva familii; unii cu merite de războiu, alții cu căsătorie mixtă, alții botezați.

Camionul a pornit spre casa de triaj. Drumul a fost scurt. Ziua, o zi de primăvară, era neasemuit de frumoasă. Uitasem toate necazurile. Eram fericită. Mă simțeam ca în rai. De asemenea și mama. Toți. Camionul s'a oprit în str. Ypar. O casă cu trei etaje, de coloare cenușie, o poartă mare de fier. Pe fațada casei, în litere mari: „Tolonc haz". Casa de triaj.

Dr. Màday, care plecase cu o mașină particulară după ce orânduisem bagajele și ne suiserăm în camion, ne aștepta la poartă.

— Curaj, ne-a spus, strângându-ne mâna. Peste câteva zile vă veți reîntoarce acasă.

Sergentul care ne întovărășea a sunat. Poarta s'a deschis și a apărut un polițist bătrân, însoțit de trei mai tineri. După ce ne-au numărat am intrat unul câte unul.

Eu am pătruns ultima. Ne aflam într'o curte îngustă; pe o parte, pe toată lungimea curții, o clădire imensă. De acolo, dela ferestre, câteva persoane ne priveau cu curiozitate. Mai departe, în loc de gard, un zid înalt peste care nu se putea vedea nimic.

Câțiva Nemți, oameni ai Gestapoului, ne-au

întâmpinat cu obişnuitele avertismente şi mustrări. Ne-au vorbit cu nepăsare, oarecum plictisiţi, obişnuiţi cum erau cu astfel de evenimente. Işi făceau datoria, atâta tot.

Sergentul bătrân, un plutonier major, de statură mică, gras, cu un nas mic şi aprins, ce trăda o vădită preferinţă pentru alcool (abia se ţinea pe picioare), ne-a primit cu bucurie, spunând că se plictisea în casa „prea goală".

Dr. Màday l-a rugat să se poarte bine cu noi, mama mea fiind soţia unui colonel. Bătrânul s'a uitat curios la noi, a tras o înjurătură, a cerut iertare, şi bâlbâindu-se:

— Hai. Luaţi-vă catrafusele şi înainte. Etajul II. Camera 29, a încheiat.

Camera 29 era cea mai mare cameră din toată clădirea, cu ferestre imense, paturi de fier, o masă lungă şi patru scaune. Şi extrem de curată, mai ales.

Abia depusesem bagajele, şi un sergent a venit să ne anunţe că e ora mesei. A adăugat că cine n'are cratiţă nu va primi, şi să ne înşirăm în perfectă ordine spre a primi alimentele. Abia atunci mi-am dat seama că mi-e foame. Am desfăcut repede bagajele, am scos două farfurii şi m'am grăbit să fiu prima.

Pe coridor se strânsese multă lume. In ea am recunoscut pe un avocat din Cluj, Dr. Farkas Ernö, şi alte câteva persoane, o pereche mixtă, el Evreu, ea Romăncă (nu voise să-şi părăsească soţul), o vânzătoare dela „Regele bomboneriilor", domnişoara Ilonka, apoi preoţi, funcţionari şi Polonezi. Aceştia erau foarte bine aprovizionaţi. Având bucătăria lor separată, nu mâncau din mâncarea noastră, dar veniseră din curiozitate.

De altfel, era singura oră de libertate, deoarece restul zilei, trecerea dela o cameră la alta şi pe coridoare era interzisă. La împărţirea mesei era distracţia. Dovadă că veneau şi Germani.

Când a venit rândul meu, sergentul care păzea cazanul de mâncare pentru ca nimeni să nu se servească singur (se dădea cu porţia), văzând farfuria mea a început să râdă şi mi-a spus să vin cu cratiţa, altfel nu mă voi sătura, deoarece nu se dădea decât un singur fel, o ciorbă de fasole.

După ce am mâncat cu poftă, ne-am întors în odaie, ne-am făcut paturile care erau foarte comode, am întins o sfoară pentru atârnarea rochiilor deoarece nu era dulap, şi ne pregăteam să ne culcăm, când a apărut bătrânul plutonier major.

— Care e fata colonelului? a întrebat.

— Eu, am răspuns. De ce mă căutaţi?

— Am un pachet cu ţigări pentru d-ta. Dela comisarul Màday.

Ţigări? Nu-mi venea să cred. Ultima ţigară o fumasem în curte la sosire, când mi s'a atras atenţia că nu voiu avea voie să fumez de aici înainte. Şi acum primeam ţigări. Mai mult, plutonierul m'a întrebat dacă n'am nevoie de chibrituri.

Eram fericită. Fericită că fumez, că voiu dormi într'un pat bun şi într'o cameră curată. Pe de altă parte, bunătatea comisarului mă mişcase. Mă simţeam în siguranţă.

După instalare, m'am uitat cu atenţie la cei cu care va trebui să stau timp de câteva zile. Nici o cunoştinţă. Două fete, Kato Blumenfeld, fiica unui cunoscut medic din Cluj şi Edith Far-

kaș, fata unui medic din Dej, au intrat în vorbă cu mine. Curând ne-am împrietenit. Pe de altă parte, persoanele noi ce ne-au urmat acolo, au alcătuit repede o societate plăcută. Atmosfera se înseninase. Încrederea revenise în suflete. Dela o zi la alta ne așteptam să ne întoarcem cu toții la căminurile noastre.

VI

Viața noastră în casa de triaj ni s'a părut plăcută, ca viața într'un sanatoriu. Se dovedea încă odată puterea banului. Toți funcționarii erau serviabili. Pentru această calitate, nici vorbă, erau bine plătiți. Aveam de toate. In fiecare dimineață, duș, iar de două ori pe săptămână, duș cald. Cu lipsa de mișcare, însă, nu m'am putut împăca: o plimbare scurtă într'o curte îngustă ce dădea pe un teren deopotrivă de îngust și pe care o făceam doi câte doi, la rând. Când am ieșit acolo, prima oară, am avut impresia că suntem prizonieri supraveghiați, ca și prizonierii, de către un sergent care ne număra: unu, doi, unu, doi, și ne mustra pentru orice fleac. De fapt, nu era un om rău. O făcea din ordin, și din obișnuință. Ba pot spune, chiar, că ținea la noi. Intr'o duminecă, la împărțirea mesei, ne-a ținut un discurs în care și-a exprimat simpatia pe care o simțea pentru noi, precum și disprețul pentru cei liberi și nepăsători, care nu știau ce înseamnă suferința. Băuse puțin, dovadă că la plimbarea de după amiază ne-a lăsat să ne plimbăm în voie într'o plăcută desordine. Fiecare făcea ce vroia.

In aceeași duminecă, am cunoscut pe un Italian ce fusese arestat pentru faptul că, logodit

fiind cu o Evreică, încercase să o ascundă. In urma unui denunț, fusese arestat. El era, acolo, sufletul și bancherul închisorii. Era prieten cu toți sergenții, ieșea în oraș de câte ori dorea, fără urmărire și fără pază. Deși ar fi putut să fugă, n'a fugit. Nu înțelegeam. L-am și întrebat.

Mi-a răspuns foarte simplu: Dacă plec, cine va avea grijă de cei de aici care n'au nimic și nici n'au de unde să primească ajutoare? Eu am 30.000 pengö; fac ce vreau. Și apoi, aici mă simt în siguranță. Și a adăugat: A propos, îți-e deajuns mâncarea ce o primești sau primești pachete din oraș?

— Nu primesc, dar ceea ce mi se dă aici e suficient. Și apoi, mai am ceva provizii din trecut, am răspuns. Mi se părea curios acest filantrop.

El m'a privit lung și a dat din cap, neîncrezător. A doua zi am primit un pachet voluminos ce m'a uimit și un bilețel cu o scurtă urare: „Poftă bună. G."; iar seara, o cratiță mare cu fasole. M'am mirat. De ce să-mi trimeată fasole, când primeam în deajuns acolo? Ce să fac? S'o dau altora? Toți refuzau. S'o arunc? Giovanni s'ar fi supărat. Am început să mănânc. Atunci, spre uimirea mea, am observat că în cratiță nu era decât un strat subțire de fasole. Sub stratul acela, ocrotite de o hârtie, erau alte bunătăți: carne, cartofi prăjiți și altele. Am arătat mamei, care a râs cu poftă. Mai târziu, căutându-l pe Italian spre a-i mulțumi, nu l-am găsit. După cină, a venit un sergent, Balint.

— Tinerii pe coridor, a spus.

Toți s'au sculat, și bătrânii.

— Am spus tinerii, făcu din nou Balint, cu o față zâmbitoare.

Am ieșit pe coridor. Acolo l-am văzut și pe Giovanni care mă aștepta. I am mulțumit pentru cele trimise, apoi, întovărășiți de sergent, ne-am dus cu toții la culcare.

Ziua următoare au sosit patru familii, printre care am recunoscut câteva cunoștințe. Seara i-am povestit lui Giovanni despre aceasta și despre bucuria pe care am resimțit-o.

— Nu te bucura, mi-a răspuns Giovanni. Vei vedea că ne vor expedia undeva. Locurile sunt împlinite.

— Nu spune prostii, am răspuns. De aici vom pleca acasă. Nu te bucuri că vei fi liber?

Nu, mi-a răspus, și a plecat fără a mă saluta.

Ziua următoare, sergentul ne-a anunțat că va sosi un detectiv și ne-a atras atenția să ne „purtăm" frumos, ca la școală.

A sosit și detectivul. Un tânăr care fusese pe vremuri foot-ballist, iar apoi muzicant la un restaurant din Cluj. O figură arogantă. Când vorbea, dădea din mâini și din picioare. Când a intrat, ne-am sculat cu toții. El a aruncat o privire în jurul lui, măsurându-ne, a respirat adânc, s'a încruntat, ne-a privit din nou disprețuitor, a cerut un scaun și s'a așezat călare.

— Tăcere, a strigat apoi.

Era de prisos, nimeni nu suflase.

Cu un gest, ne-a făcut semn să ne așezăm, a scos din buzunar o listă și a citit câteva nume, într'o tăcere adâncă. Eram cuprinși de emoție. Aceasta a durat câteva clipe. Cei ale căror nume fusese rostit (și noi eram printre aceștia), trebuiau să-și facă bagajele. M'am uitat la mama.

— Mergem acasă, am șoptit fericită.

Detectivul m'a surprins.

— D-ta domnişoară? a făcut, închizând pe jumătate ochii ca pentru a-şi aminti numele.

I-am spus numele.

— Innotătoare? a făcut el. Campioană de scrimă, dacă nu mă înşel? Dar femeia aceea, lângă d-ta?... Nu e cumva d-na Guha?

— Da, domnule. Mama mea, i-am răspuns, pe un ton asemănător. Mama mea, domnule Deak, foot-ballist, muzicant, iar acum detectiv, dacă nu mă înşel...

Celălalt s'a înroşit, dar nu m'a repezit.

— D-na Guha — a făcut apoi, adresându-se mamei. Cum aţi ajuns aici?

Eu am răspuns pentru mama.

— D-ta ştii foarte bine. Cunoşti legile noi, după ocuparea Ardealului şi mai ales legile privitoare la noi. Altfel n'ai fi fost însărcinat cu aplicarea lor, îmi închipui.

Domnul Deak, foot-ballist, muzicant şi detectiv, a luat aceasta drept un compliment. S'a aplecat uşor, cu un zâmbet de vădită mulţumire, ca în vremurile când mulţumea clienţilor ce lăsaseră bani în farfuria pentru muzică, la restaurantul Brânzaş.

— Faceţi-vă bagajele, ne-a poruncit. Intr'un ceas, plecaţi.

— Mergem acasă! am izbucnit, fericită. Şi am îmbrăţişat-o pe mama.

— Cine v'a spus? a intervenit Deak. Nu e vorba să vă întoarceţi acasă. Problema Dvs. nu e rezolvată încă. Veţi merge mai departe, la forul cel mai înalt.

Am încremenit.

— Cum! Nu înţeleg! Unde mergem? Nu mergem acasă?... Dar domnul Màday? Unde-

este domnul Màday ? De ce nu vine ?... Ce înseamnă aceste glume ?

Eram că inconștientă. Parcă îmi pierdusem mințile. Mama, sărmana, a încercat să mă liniștească.

— Nu e nimic. Chiar dacă mergem, ne vom întoarce.

Dar orice cuvânt era de prisos.

— Eu nu plec, mamă. Nu putem pleca. Nu vreau, înțelegi ?

Și întorcându-mă spre Deak :

— Domnule Deak, anunță-l pe domnul Màday. E o greșeală. Mergem acasă.

Detectivul râdea ; ai fi zis că răgea ca un măgar, apoi ne-a luat semnalmentele, înscriind pe o foaie și rochiile cu care eram îmbrăcate spre a fi recunoscute în cazul când am fi încercat să fugim.

Resemnate, ne-am făcut bagajele și ne-am strâns cu toții în curte, gata de plecare. Peste zece minute a apărut sergentul, care ne-a adus înapoi în odaia noastră. Abia desfăcusem bagajele ; sergentul a reapărut, spunându-ne că totuși va trebui să plecăm și să facem deci bagajele din nou.

Iată-ne iar în curte, vreo treizeci și cinci de persoane. Poarta de fier se deschise și cu ea drumul nesfârșitului calvar ce ne aștepta. Deși drumul până la gară era scurt, ni s'a părut o veșnicie. Bagajele erau grele. Lumea se oprea și ne privea cu satisfacție; unii cu mirare. Se gândeau, probabil, cum de era cu putință să mai existe Evrei în țara lor. In sfârșit, am ajuns. Dar gară era oare mănunchiul acela de dărâmături? Priveam mirată, întrebându-mă unde vom fi

opriți. Am trecut mai departe și ne-am oprit în câmp liber, spre a aștepta trenul.

— Când sosește? l-am întrebat pe sergent.

— Păi, nu vezi? a făcut celălalt, arătându-mi un vagon.

Am privit vagonul. Era un vagon de marfă.

— Hai, urcați-vă! și a ridicat deodată un alt glas.

Ne-am grăbit să urcăm, întovărășiți de doi sergenți, care veneau cu noi. Eram în total 37 persoane. Vagonul era mic, dar ce puteam face? Ne-am ocupat locurile și am încercat să dormim. Era întuneric. Camuflajul era în plin. Mama a adormit imediat. Eu am început să vorbesc cu Edith. Făcusem planuri: că vom răbda, că vom lucra și, odată cu terminarea procesului, ne vom întoarce acasă. Spre dimineață, deși obosită, nu mai eram tristă. În vagon, căldura era înnăbușitoare. Deși ne desbrăcasem, simțeam că ne sufocam. Spre deosebire de mine, care îmi recăpătasem curajul, ceilalți erau triști, neliniștiți. Unde ne duceau oare?

După amiază, pe la orele 5, trenul s'a oprit. Am coborît, spre a lua aer și a ne înviora trupurile amorțite. Doi tineri, Panet Farkaș din Cluj și Egon Klinger din Kasha, ne-au ajutat la bagaje. În gară ne aștepta un cordon de sergenți, care ne-au încercuit și ne-au dus la poliție.

— Ce oraș e? l-am întrebat pe un sergent, dar acesta nu mi-a răspuns.

Părăsind gara, am luat-o drept înainte, pe o șosea largă pe care lume multă se plimba liniștit. La apariția caravanei noastre, însă, toată lumea aceea a început să strige, să ne insulte, să ne blesteme.

— La moarte! La moarte!

Râsete, apoi și aplauze. Deodată, peste acestea, un alt strigăt :

— Trăiască Hitler ! Trăiască Horty !

Mai mult : un „patriot" din mulțime, mai zelos, a asvârlit o piatră care a nimerit tocmai în lighianul pe care îl purtam în spate. Sergentul s'a înfuriat și a început să înjure. Amănunt pitoresc: majoritatea manifestanților era alcătuită din femei.

— Bestii de Nyiregyhaza ! înjura sergentul.

„Sunt la Nyiregyhaza, vasăzică", mi-am spus, și am început să privesc mai atent în jurul meu. Era un oraș drăguț, curat, cu clădiri frumoase pe care se puteau vedea, lipite, afișe mari ce proslăveau regimul și ne batjocoreau pe noi, cerând capetele noastre.

— Ce vor cu atâtea capete ? m'a întrebat Edith.

— Fiecare dorește ce n'are, am răspuns.

Am sosit la palatul poliției, o clădire arătoasă.

Sergentul a intrat câteva minute ; apoi, întorcându-se :

— Inainte ! a strigat.

Am pornit iar. Am străbătut un parc, apoi o stradă îngustă.

— Dreapta ! ne-a îndrumat deodată sergentul. Am sosit.

Ne-a oprit în fața unei sinagoge. S'a deschis poarta, am intrat. In curtea sinagogii erau câțiva oameni care s'au apropiat de noi și ne-au întrebat de unde venim și cine suntem.

Comandantul Ghetto-ului ne-a privit cu oarecare bunăvoință, ne-a controlat semnalmentele, apoi, făcând un gest larg spre intrarea sinagogii:

— Puteți merge să vă spălați, ne-a spus.

N'am spus niciun cuvânt. Eram istoviți.

La intrare, m'am oprit o clipă. In anticamera sinagogii, un miros pătrunzător, o semi obscuritate apăsătoare. Curând m'am lămurit. Anticamera aceea slujea de bae și closet. Inaintând, am dat de o mulțime de oameni adunați din toate părțile, în majoritate Polonezi și Cehi, fugiți din țara lor de teama deportărilor. Sărmanii. Se bizuiseră pe generozitatea fasciștilor unguri. Mai bine ar fi rămas să îndure lipsuri în pădurile slovace decât să se refugieze în Ungaria hortystă.

Am depus repede bagajele, m'am desbrăcat. Cum am pus jos capul am și adormit.

Când m'am trezit, mama dormea încă. Fiindu-mi foame, am sculat-o pe Edith și am cerut de mâncare. Am mâncat și am adormit din nou. Pe la șase d. a., m'am trezit. Ceilalți se sculaseră. M'am dus să mă spăl, mi-am schimbat rochia și rufăria, am mâncat ceva, am ieșit puțin la aer, apoi m'am culcat din nou. Nu voiam să mă gândesc la nimic; nu făcusem niciun plan. N'aveam decât o dorință: să dorm. Ce va fi mâine? Ce va fi poimâine? La ce bun să mă întreb? Voi avea destul timp să mă gândesc.

Curând am adormit. Somn greu.

— Scoală-te, Nora. E ora zece! Ce-i cu tine? m'a trezit Edith. Hai să vedem ce e pe aici.

— Nu mă interesează, am dat din umeri. Am văzut destul. Lasă-mă să dorm.

— Are dreptate Edith, a intervenit mama. Dormi prea mult.

— Dar ce aveți cu mine? m'am enervat. De ce să nu dorm? Ce am de făcut?

— Plimbă-te prin curte, că de mâine vor veni sergenți noi, mă îndeamnă mama. Și pe un ton

mai energic: Hrănește-te mai bine, că ai slăbit ca o mumie.

Intr'adevăr, slăbisem și eram foarte palidă.

M'am îmbrăcat în silă și am ieșit.

A doua zi au sosit sergenții noi, care ne-au luat în primire spre seară.

In sinagogă se aprinseseră luminile. Sergenții au intrat. Erau toți din Cluj și aparțineau poliției de circulație. Ii cunoșteam din vedere. Unul câte unul, am fost numărați și luați în primire în mod solemn, cu un discurs în care eram amenințați și avertizați că orice încercare de fugă avea să fie pedepsită cu împușcarea. In două cuvinte, obișnuitele fraze.

Toți eram abătuți și preocupați de felul cum aveau să se poarte noii veniți.

In sfârșit, sergenții au părăsit sinagoga. Unul dintre ei, un om în vârstă, s'a întors.

— Să nu ieșiți diseară toți în curte, a spus. Numai copiii, bolnavii și bătrânele.

S'a întors spre o doamnă, spre Edith și spre mine și, fără alte lămuriri:

— Mâine dimineață, la ora 8, vă veți prezenta, a adăugat. Noapte bună.

Un murmur de nemulțumire, apoi ne-am culcat. Dimineața, doamna Olga, Edith și cu mine ne-am prezentat fix la ora 8, în curtea unde ne așteptau sergenții.

— V'am ales să ne faceți curățenie, ni s'a spus. Apoi au urmat întrebările:

— D-ta, domnișoară? Cum te chiamă?

— Nora.

— D-ta?

— Edith.

— D-ta.

— Olga.

— Bine. Veţi face curăţenie. Puteţi căuta şi ajutoare, dacă vreţi. Numai să fie curăţenie. Cât mai multă curăţenie. Începeţi cu măturatul curţii.

Ne-am uitat una la alta şi am început să râdem. Într'adevăr, situaţia era destul de comică. Până şi sergenţii râdeau.

De fapt, nu era cine ştie ce muncă, dar ne bucuram de anumite avantagii. Mâncam cu supraveghetorii, ne plimbam în oraş fără stele. Ba am primit şi propuneri de fugă.

Într'o zi, un Polonez m'a rugat să-i cumpăr o pilă de fier.

Cum mergeam şi singură în oraş pentru cumpărături de alimente, i-am cumpărat pila. Era fericit, şi cu el, toţi Polonezii de acolo.

Seara, cel căruia îi făcusem serviciul cerut m'a luat la o parte şi a început să-mi povestească grozăviile prin care trecuse în oraşul său, Varşovia, şi ceea ce i se întâmplase la Lublin unde, în faţa lui, a fost împuşcată întreaga lui familie. El scăpase printr'o minune.

— Fugi, a încheiat. Nu pierde vremea.

— Dar am o mamă, i-am spus.

— Lasă. Salvează-te. Nu ştii ce înseamnă un lagăr. Te vor omorî.

În timp ce vorbea, faţa lui se crispa, oglindind groaza.

Am povestit mamei cele auzite, insistând să fugim. S'a revoltat. M'a certat.

— Nora, a adăugat, te rog să nu mai stai de vorbă cu Polonezul acela. Îţi interzic, auzi? E un nebun...

L-a dojenit apoi pe Polonezul care încercase să-i explice ceea ce îmi povestise; ba l-a jignit chiar, ceea ce nu era în obiceiul ei.

Dar Polonezul n'a renunţat. A continuat să mă sfătuiască.

— Fugi, domnișoară. Nu fi încăpățânată. Fugi cât mai e timp.

* * *

Intr'o zi a venit controlul sanitar. Se căutau infirmiere. Olga s'a prezentat, dar a doua zi i-a părut rău.

Făceau control și la polițiști. Doctorul Șofalvi, medicul orașului, farmacist și comerciant, de statură mijlocie, gras și antipatic (câte calități într'o singură ființă!) și care dela început îmi aruncase priviri dulci, a întrat în vorbă cu mine, interesându-se de toate în legătură cu mine. Cine sunt, de unde vin, cum am ajuns acolo...

La plecare mi-a făgăduit că-mi va ușura situația.

După amiază am fost chemată, împreună cu Edith, în clădirea de alături unde fusese farmacia ghetto-ului. Ghetto-ul se și evacuase. Am rămas tablou: Două camere tixite cu medicamente și instrumente medicale.

— Norica și Edith, ne-a întâmpinat doctorul Șofalvi, veți face ordine aici, veți orândui medicamentele pe care le vom trimite pe front soldaților noștri scumpi. Aveți o misiune minunată, înălțătoare... Vă dați seama ce misiune înălțătoare?

Noi abia ne stăpâneam râsul, și mânia totodată. Vorbea atât de mieros încât ne era scârbă. Și am început munca.

Lucram zi și noapte. Asortam și orânduiam medicamente. Ni se dăduse ovomaltin, ciocolată, salam, dulceață, fructe și țigări. Acest doctor, farmacist și comerciant, era foarte atent. Polițiștii erau nemulțumiți. Unul dintre ei, Sabo Pista a

spus: „Butoiul acesta vă pune să lucrați și noaptea și voi ascultați... N'aveți nicio grijă. Voi spune unde trebue părerea mea". Și s'a ținut de cuvânt. Dar fără rezultat.

Am lucrat astfel mai departe, până am isprăvit. Ne-am întors la sergenți unde mi-am reluat serviciul de „bucătăreasă". Am scris câteva scrisori la Cluj unui prieten bun, scrisori jalnice și amare. Am trimis o telegramă doctorului Màday, comisarul cel bun, dar nu mi-a răspuns decât poliția. Comisarul plecase de acolo, undeva, în provincie.

Odată cu urmele lui, am pierdut și nădejdea.

VII

Cu câteva zile înainte de desființarea ghettoului, a luat ființă o comisie specială a cărei sarcină era „clarificarea situației celor speciali", dar care, în fond, servea numai la alcătuirea listei celor ce aveau să plece.

In fruntea comisiei se afla un sublocotenent de poliție, Nemethy, extrem de obraznic și rău, cu o înfățișare plăpândă de tuberculos. Cercetările premergătoare plecării au durat o zi întreagă, începând cu înjurături, răscolirea bagajelor și confiscarea banilor ce mai rămăseseră și care erau strânși într'un chipiu. Proprietarul chipiului, prezent la această operație, și om foarte nervos, frământa într'o mână batista, ștergându-și sudoarea de pe obraz și de pe gât, și, tot privind cu atenție banii ce se adunau în chipiu, repeta ca un papagal: „Depuneți tot ce aveți, domnilor Jidani și Jidoavce; bani și bijuterii, tot ce aveți... Repede, repede. Grăbiți-vă... Hai, 1, 2, 3... Grăbiți-vă!"

— Ca crupierii, am șoptit eu mamei. Ce mai cade, domnilor?...

In sfârșit, așa cum începuseră dimineața, cu înjurături drastice și nesfârșite obrăznicii, cercetările s'au terminat spre seară. Ofițerul cu glas de crupier era mulțumit. Isi freca mâinile. Chipiul fusese umplut de nenumărate ori și golit treptat într'o trusă de piele confiscată, la întâmplare, dela

un Polonez care fugise dela Lublin după ce asistase la exterminarea întregii familii pe care fusese silit s'o şi îngroape. Ofiţerul a încuiat valiza cu un gest brusc, şi-a pus chipiul de care mai atârna un lănţişor de aur cu o cruce a lui David, a smuls valiza din mâna unui sergent ce se repezise s'o ridice spre a-şi cruţa superiorul de oboseală şi a plecat radios, în sărituri de ţap, părăsind sinagoga.

A doua zi, dimineaţa, ne-am sculat la cinci, plecarea fiind hotărîtă pentru ora şase. Ofiţerul-crupier a fost punctual. Citi pe o listă numele acelora ce trebuiau să părăsească sinagoga, apoi ieşirăm. Curtea, ca şi strada, erau păzite de poliţie şi jandarmi.

Intre timp, mai multe persoane se ascunseseră printre nişte bănci ce fuseseră scoase din sinagogă şi îngrămădite în curte. Dar au comis o mare imprudenţă: părăsind ghetto-ul puţin timp după plecarea noastră, când străzile din jurul ghetto-ului erau încă supravegheate de poliţie şi lumea ce se strânsese spre a asista la acel spectacol îmbucurător (în sfârşit, scapă de Jidani!) nu se risipise încă, au fost prinse imediat şi trimise la gară, în urma noastră. Astfel, după ce se citise din nou lista, eram 87, şi am fost urcaţi în vagonul sigilat, în clipa de a porni, au sosit şi ceilalţi, întovărăşiţi de un sergent. Printre ei, era şi prietena mea Edith Farkaş.

Când Nemethy i-a văzut, s'a făcut negru de mânie.

— Cum? Aţi fugit? Vă omor!

Şi a început să lovească, cu un baston de cauciuc, pe cei ce îndrăzniseră să fugă; mare parte din aceştia fiind femei. O femeie a leşinat.

In vagonul ce s'a deschis iar, a apărut Edith.

vânătă de loviturile primite. Dar nu plângea. Mi-a cerut o țigară. Apoi s'a dat semnalul și trenul a pornit.

Ne uitam unul la altul, zăpăciți. Unde ne duc? Aceasta era întrebarea pe care o puteai citi în ochii tuturor. Eu am dat din umeri. Cine putea ști? Ce puteam face?

Pe la ora 1, trenul s'a oprit. Vagonul a fost deschis.

— Jos din vagoane! Repede! a răcnit, deodată, un jandarm hortyst.

Ne-am coborît, bucuroși, cu o licărire de nădejde. Eu eram amorțită din pricina înghesuelii din vagon, care mă împiedicase să fac vreo mișcare. Am privit în jurul meu. Exact ca la Cluj: hornuri imense, barăci, lume multă, praf roșu, fabrică de cărămidă transformată în ghetto. Dar unde eram? Pe când mă întrebam, am zărit o tablă: *Magyar Kir város Debrecen.* Eream lămurită. Bunicul meu vitreg locuia acolo. Mama mi-a spus să luăm imediat contact cu dânsul. Zărind niște ofițeri superiori unguri, am intrat în vorbă cu un jandarm căruia i-am explicat că mama era soția unui colonel ungur și că bunicul era mareșal. Am adăugat că vreau să trimit o scrisoare. Jandarmul m'a dus în fața unei comisii compusă din Nemți și Unguri. Acolo, am explicat cazul.

— Regretăm. Nu putem expedia nicio scrisoare. Vom înștiința, însă, pe domnul Mareșal Guha pe care îl cunoaștem. Cum veți rămâne câteva zile aici, însă, veți avea tot timpul să aranjați spre a vă putea întoarce acasă.

Eram fericită. Fericire de scurtă durată. Câteva ore mai târziu, am primit ordin să ne întoarcem în vagoane. Ne-am urcat, dar după ce chin! Și aici, confiscări de lucruri (valize, îmbrăcăminte,

alimente, căci bani nu mai aveam), înjurături şi loviri. Ungurii fascişti sunt foarte iuţi şi bătăuşi; cuvântul adevărat ar fi acela de barbari. Amintesc, în treacăt, următorul episod:

O fată din vagonul de alături leşinase. Cineva a strigat să se aducă eter. Cu voia unui jandarm m'am urcat în vagonul bolnavei. Când am vrut să mă sui din nou în vagonul meu, acelaşi jandarm care mă lăsase să trec m'a lovit cu un baston greu, atât de tare încât mi-a rămas un cordon vânăt în carne.

M'am urcat în vagon. Puţin după aceea, trenul a pornit din nou. Cunoşteam aproape pe toţi acei ce erau cu mine, 17 clujeni şi câteva persoane dela Nyiregyhaza. Cei mai tineri se urcaseră în alt vagon şi mă invitau să stau cu ei. Eu am rămas însă cu mama. Ştiam că ceilalţi se hotărîseră să fugă; totuşi, am rămas. Mama era mai presus de toate. Amintesc aici, în treacăt, numele lui Egon Klinger şi al lui Paneth Farkaş, de care am mai pomenit şi care ne-au fost de mare ajutor în drumul acela de jale şi chin.

Acum, în vagonul nostru, eram 93 de persoane, majoritatea bătrâni, doi copii mici şi o fetiţă de 11 luni a cărei mamă murise la naştere iar tatăl pe front. Copilul fusese adus de bunica, întovărăşită de doi jandarmi bine înarmaţi: străşnică pază pentru străşnic duşman. Fetiţa a fost lăsată în grija mea. A urmat o scenă îngrozitoare: bunica fetiţei a leşinat, dar nici plânsul, nici rugămin-ţile ei n'au avut niciun rezultat. A fost poftită brutal să se întoarcă acasă. Dintre ceilalţi doi copii, unul, de 2 ani şi jumătate, a rămas şi el în grija mea.

Intre timp, se întunecase. Am încercat să ne facem loc pentru culcare. Cu neputinţă. Ne-am

înfiins, una peste alta, istovite. Dimineața, am încercat să mă spăl într'un lighean din care se vărsa mereu apa, ceea ce a dat loc la certuri și scandal, deoarece se pătau bagajele. La ora 11 am sosit la Kassa, unde am fost predați Nemților.

A urmat ultimul control. Un jandarm ungur s'a urcat în vagon și a rostit un discurs de adio :

— Jidani spurcați ! Fii și fiice ale lui Israel, ce v'ați îngrășat cu sângele nostru, acum s'a sfârșit! Depuneți imediat tot ce aveți pe voi, bani și valori, că nu mai aveți nevoie ! Nu la sanatoriu vă trimitem, ci la moarte.

A început să răscolească bagajele, căutând ceea ce ceruse. Negăsind nimic (totul ne fusese luat), a lovit două doamne bătrâne ; apoi, luând două truse de piele, a coborît din vagon înjurând și blestemând.

A apărut un Neamț, care a vorbit la rândul lui câteva cuvinte spre a ne atrage atenția să nu încercăm să fugim și să nu ne apropiem de ușă sau de fereastra vagonului. A adăugat că vom primi apă de băut și ne-a făgăduit și pâine. Am rămas uimiți. Eram fericiți că am scăpat de fasciștii unguri. Totodată, am aflat că vom fi duși în Germania pentru lucru și că va fi mai bine. Amare iluzii !

In tot acest răstimp, gara se umpluse de oameni : nelipsitele hiene adunate spre a cumpăra lucruri pentru nimic. Noi n'aveam alimente. Pâinea o împărțisem mai înainte cu cei ce n'aveau. In schimb, mai aveam ceva bani, vreo două sute de pengő, și un ceas de aur. Ceasul l-am dat unui soldat ungur pe care l-am rugat să expedieze o scrisoare unor prieteni din Cluj. Zărind apoi pe un funcționar al gării, l-am rugat să-mi aducă o pâine. La răspunsul său că la restaurant nu se dă-

dea pâine pentru bani, am dat un cearceaf. In schimbul acestui cearceaf, am primit un pachet prin geam. Desfăcându-l, în loc de pâine, am găsit un butuc. Am rămas înmărmurită. Celălalt a râs şi m'a înjurat.

Trenul a pornit. Mama era abătută. Plângea. Se certase mai înainte pentru a face loc unei fetiţe bolnave. Se ivise apoi un scandal care fu curmat de apariţia Neamţului ce ne aducea pâine.

Au urmat astfel 4 zile şi 4 nopţi. Eram sleiţi. Slăbiserăm. Atmosfera devenise insuportabilă. Nimeni nu mai dormea, nu mai mânca. Două persoane muriseră. In căldura lui Iunie, bâzâitul muştelor devenise obsedant. Credeam că înnebunesc.

A patra zi, dimineaţa, pe când eram aţipită, o oprire bruscă a trenului m'a trezit. Am crezut că am sosit. Am respirat uşurată. Am pornit iar. Nu voi uita niciodată acea zi înnăbuşitoare şi groaznică de 17 Iunie. Toţi se dezbrăcaseră: femeile în combinezoane, bărbaţii în cămaşă. Pretutindeni, feţe transpirate, priviri aiurite. Copiii plângeau. Iulica, fetiţa, striga: „Mamă! mamă!" Desigur, pe bunica ei. Tot astfel, copilul crescut în orfelinat şi găsit pe stradă când n'avea decât două săptămâni şi ai cărui părinţi nu se prezentaseră niciodată. O femeie îl găsise, îl luase cu ea şi îl îngrijise. Zadarnică trudă...

Acum, în zorile tot mai înalte, feţele se deslueau mai bine. Le priveam, una câte una. Numai pe mama n'o priveam. N'aveam curajul s'o privesc. Spre a nu-i vedea faţa chinuită, mă mutasem chiar în celălalt capăt al vagonului. Parcă văd şi acuma, aşa cum mi s'a arătat în fulgerarea unei clipe, privirea-i pierdută, faţa-i crispată iar mai târziu expresia de ostenită nepăsare, asemă-

nătoare cu o apatie. Dar preferăm apatia aceea îngândurării aspre de înainte.

— Nora, Nora! mi-a strigat deodată. Nu mai pot. Mă sufoc. N'am aer. Dă-mi apă... N'am loc. Nu pot să dorm...

Și plângea. Eram disperată.

— Ce să fac, mamă? Nu pot să te ajut. Mai ai puțină răbdare. Vom sosi.

— Ești rea. Nu vrei să mă ajuți, s'a văitat ea.

Deodată, s'a sculat brusc în picioare și, cu un glas pe care nu-l mai recunoșteam:

— Nora, tu ești Atotputernicul, tu ești Dumnezeul, a început să strige. Poruncește și se va face. Uite, și eu mă închin. Te implor...

Am încremenit. Credeam că înnebunise. O revăd și acum (deși au trecut trei ani) ridicată în picioare, cu părul alb și sburlit, cu fața cadaverică și privirea turbure ațintită asupra mea, cu mâinile împreunate întinse spre mine. O durere imensă mă înclește. Aș fi vrut să plâng, dar nicio lacrimă nu m'a ușurat. Parcă eram de piatră.

Și glasul s'a tânguit din nou:

— Nora, vino lângă mine, mi-e frică, apără-mă... Vino, Nora...

M'am așezat lângă ea, am luat-o în brațe, am culcat-o, am ținut-o în brațe, ca pe un copil, cu inima sfâșiată, în dorința fierbinte a unui accident, a unei minuni oarecare, care să ne curme chinul.

Mama a dormit până seara. Când s'a trezit, a cerut de mâncare dar fără a mânca, copleșită din nou de somnul greu. Cu capul în brațele mele, ca mai înainte, a adormit iar. S'a trezit dimineața, pe la nouă, când trenul s'a oprit.

Neamțul ne-a anunțat să ne pregătim, deoarece sosiserăm.

Am pieptănat-o, am îmbrăcat-o, am scos apă dintr'un termos, am spălat-o pe față. Abia terminasem și ușa vagonului s'a deschis.

Pornind la coborîre, am observat că mama se clătina. Abia stătea în picioare. Era complet absentă.

Lumea începuse să coboare. Intre timp, Neamțul urla: „Mai repede! Mai repede!" Eu o sprijineam pe mama și încercam să-i dau curaj.

— Fii tare, mamă. Ține-te bine. Incă puțin, și vei putea să te odihnești. Am sosit. Privește afară, câtă lume. Uite și muzică. Vezi? Orchestră de femei...

Mama m'a privit cu tristețe și a făcut un semn cu mâna, ca pentru a spune: „La ce bun?..." Abia afară, în plină lumină, am observat cât de palidă este. I-am înviorat fața cu puful de roșu și am ajuta-o să coboare. In vagon, s'au urcat niște băieți îmbrăcați în haine cu dungi, haine de ocnași. Pe piept, fiecare purta un triunghiu, care la unii era roșu, la alții galben, la alții negru, și un număr. Am încercat să intru în vorbă cu ei. In zadar. Mă priveau fără a răspunde și treceau înainte. Unul dintre ei, un om micuț care pusese mâna pe un bagaj, mi-a șoptit totuși, pe nemțește:

— Băgați de seamă. N'aveți voe să vă îmbolnăviți! Rămâneți indiferenți la tot ce vedeți. Mâncați tot ce vi se dă, chiar în silă. Curaggio.

— Ești Italian? l-am întrebat.

— Da, mi-a răspuns.

— Ce cauți aici? Ești Evreu?

— Nu, sunt antifascist, am luptat pentru poporul meu.

„Ce om de treabă!" m'am gândit.

În jurul meu, strigătele nu încetau:

— Jos din vagoane! Jos din vagoane!

Cu toate aceste strigăte, mă simțeam oarecum mai bine. Vedeam și alți oameni. Oameni mulți. Erau și femei, îmbrăcate în uniforme, cu basmale roșii pe cap, altele albe. Cum erau mai departe, nu puteam să văd prea bine fețele lor, dar mi-au făcut impresia că arătau mai bine.

Înviorată de această mulțime am strâns-o pe mama de braț, apoi pe Edith Farkas și le-am mărturisit bucuria mea, de a fi ajuns, într'un loc unde erau atâția oameni. Într'adevăr, tot drumul, avusesem impresia că nu vom mai vedea oameni, că lumea se sfârșea cu noi.

Ne-am așezat, patru câte patru, dealungul vagonului. Ocupată să privesc în jur, n'am observat că venise rândul nostru. Astfel, deodată, m'am trezit cu un ofițer neamț în fața mea. O figură cunoscută. Dar cine era oare? În sfârșit, mi-am amintit. Era doctorul Coppesius, fostul reprezentant al fabricii Bayer, la Cluj. Ne cunoșteam din vedere. S'a uitat la mine, la mama, la Edith, în timp ce se lovea pe cisme cu un baston.

A stat câteva clipe pe gânduri, apoi a poruncit:

— Tinerii la dreapta!

Am luat-o pe mama de braț și nu m'am mișcat.

— N'auzi? Am spus la dreapta, s'a răstit ofițerul.

— E mama mea, i-am spus. Nu ne despărțiți. Știe să lucreze. Vom lucra împreună. Nu ne despărțiți.

Dar celălalt nu s'a clintit.

— Las-o. E bătrână. La dreapta, am spus. Cară-te, hai!

— Vă rog, lăsaţi-mă să merg cu ea, am încercat să-l induplec.

Celălalt a pierdut răbdarea.

— Nu urla. Du-te! La dreapta, ai înţeles? şi mă lovi cu bâtul peste obraz.

Imi veniră lacrimile în ochi. Imi muşcai buza de jos ca să nu isbucnesc.

— Du-te, a intervenit mama.

— N'ai nicio grijă, m'a încurajat ofiţerul. In curând vă veţi întâlni.

Ne-am despărţit. Puţin mai târziu, însă, m'am uitat după mama şi, profitând de un moment favorabil, am fugit după ea. Ofiţerul a observat. A alergat după mine şi m'a lovit din nou în cap.

— Idioato! a urlat pe ungureşte. Şi, tot pe ungureşte, mi-a adresat o serie de înjurături.

Eram desperată. M'am uitat cum se depărtează silueta mamei, care, tot privindu-mă la rândul ei, îmi făcea semn cu mâna ca pentru a mă saluta, sau a mă chema.

Edith m'a tras de mânecă.

— Stai liniştită, ofiţerul e furios.

Intr'adevăr, acesta s'a repezit din nou la mine şi, din nou, m'a lovit în cap.

Am pornit încet. Tot mergând, priveam îndărăt după mama ca să-mi aduc aminte unde s'o caut, ca pentru a mă lămuri asupra direcţiei ce avea s'o ia.

Gară, şine, o poartă mare la stânga, vis-à-vis de aceea prin care am intrat... M'am lămurit. Deşi eram despărţite, nu eram departe. Am privit clădirea spre care ne îndreptam: o clădire de

cărămidă roșie, cu un horn imens, apoi case mai mici, case tip, din lemn, una lângă alta, și înconjurate cu sârmă ghimpată. Totul simetric, totul curat. Ajunși înăuntru, mi s'au luat semnalmentele de către mai multe deținute ce ședeau la o masă; apoi, în rânduri de câte patru, am pornit mai departe. Eu continuam să privesc mereu înapoi spre a-mi aminti locurile prin care trecusem. Pe unde treceam, lume multă, gălăgie, oameni grăbiți, parcă goniți, iar ceea ce m'a surprins, în primul rând, a fost că ceea ce la început mi s'a părut că erau case, nu erau, de fapt, decât niște barăci. Privite din față, păreau căsuțe.

Am părăsit lagărul și am luat un drum, pe lângă lagăr, ce ducea într'o pădure unde am zărit un grup de țigani și de țigănci care tăiau lemne și se uitau cu milă la noi. Deodată, a început să plouă. Oboseala mă copleșise. Abia târâm picioarele. Nu mai priveam decât în fața mea, neavând decât o dorință: să mă opresc, să mă spăl și să dorm. Am mai mers o jumătate de oră și am ajuns în dreptul unei clădiri de cărămidă roșie. Era o clădire asemănătoare cu aceea spre care se îndreptase grupul în care se afla și mama. Și Edith a făcut aceeași reflecție. Era și o cale ferată. Numai vagoanele lipseau. M'am gândit că poate eram în același loc și că trenul plecase; dar atunci, de ce să ne plimbe de colo până colo, odată ce avem să ne întoarcem de unde plecasem? Sau mă înșelam? Oricum, mi-a revenit speranța că o voi vedea pe mama. Gândul acesta m'a înseninat. Am uitat și de somn și de oboseală. La un moment dat, s'a deschis o ușa și am intrat într'o sală imensă, vreo douăzeci de metri lungime și tot atâția în

lățime, unde se aflau câteva Nemțoaice în uniformă care strigau cât le ținea gura. Printre ele, ofițeri germani și deținute în haine vărgate, foarte curate și cu părul tăiat. Una dintre deținute ni s'a adresat și ne-a dat indicații despre cele ce urmau să facem: să mergem la bae, acolo să ne desbrăcăm de haine păstrând numai pantofii. Astfel, am intrat într'o sală mai mică și am început să ne desbrăcăm. Edith avea pe ea șase combinizoane, patru chiloți, trei rochițe și ciorapi pe care-i băgase în buzunar. Era echipată, nu aveam ce zice. Și eu fusesem destul de bine echipată, dar din pricina căldurii, mă debarasasem de tot ce era de prisos. De altfel, Edith nu era singura echipată. Fiecare, știind că la controlul bagajelor, se luau fel de fel de lucruri, pusese pe el tot ce putea. Războiul avea să mai dureze, și până aveam să scăpăm din ghiarele hitleriste n'aveam nădejde să găsim cele necesare. Căci despre soarta lucrurilor rămase acasă sau încredințate unor vecini, nu puteam ști nimic. Și nici încredere prea multă nu puteam avea.

Ne-am desbrăcat și am trecut apoi într'o sală cu cazane, unde era o căldură insuportabilă. Mai erau și alte femei, acolo, supravegheate de mai multe deținute, care s'au grăbit să ne confiște săpunurile și obiectele de toaletă pe care le luasem cu noi. Ba unora, care aveau pantofi mai buni, li s'au luat și pantofii. Revoltată, n'am vrut să-i dau.

— Lasă, poți să-i dai că aici nu vei avea nevoie, a intervenit o Nemțoaică în uniformă. Ce

crezi că ai venit aici să te îngrijești de toaletă? Și cu un gest brusc: Marș înainte... Hai!

Atitudinea ei m'a mirat. Era o femeie tânără, cu trăsături fine și de o neasemuită frumusețe. Mai târziu am aflat numele ei: Irma Greze.

La baie, a urmat un nou control; în urma acestui control, cincisprezece femei, care erau gravide, au fost luate și duse. Abia mai târziu am aflat de soarta lor. Atunci, n'am aflat decât un lucru, pe care mi l-a spus o deținută mai în vârstă, o Slovacă, și anume că voiu face bine să mă feresc de Irma Greze, deoarece era de o cruzime anormală, și să nu răspund sau să contrazic pe cineva.

Intrând în camera de dușuri, am uitat de necazuri. Eram fericită să mă pot spăla. Dar n'avem săpun. Edith, de asemenea, n'avea.

— Maizel Agi are, îmi spune ea deodată.

Am luat săpunul și ne-am spălat. Eram atât de mulțumită încât uitasem, parcă, unde eram. Un glas de femeie m'a readus la realitate.

— Repede! Grăbiți-vă! Mai sunt și altele! Cine e gata să iasă.

— Dar prosoape cine ne dă? am făcut eu.

Bătrâna slovacă m'a privit cu o expresie ciudată.

— Prosop?... Dincolo.

Am trecut în odaia de alături. In pragul ușii, m'am oprit și m'am întors.

— Hai, du-te și închide ușa, m'a mustrat Slovaca.

— Ce să fac acolo? Nu se distribue prosoape.

— Du-te, ți-am spus. Nu ți se va întâmpla nimic

M'am liniștit. Totuși, când am intrat în sala

aceea, unde se tundeau nişte fete, am avut o senzaţie neplăcută. Am stat cu Edith, una lângă alta, mirându-ne cum era cu putinţă ca toate femeile să fie tunse până la piele.

— Trebue să aibă păduchi, de aceea le tunde, am spus la sfârşit.

Dar nici nu terminasem fraza şi a venit rândul nostru. Neînţelegând încă, eu şi Edith am zâmbit, deoarece eram curate. Edith, chiar mi-a făcut cu ochiul, strengăreşte, ca pentru a spune: De geaba se obosesc să mă caute.

Dar zâmbetul mi-a murit pe buze. Cineva mă luase de cap şi mă tundea. Am sărit ca arsă şi am tras o pereche de palme fetei care mă apucase.

— Idioato! Aşa îţi faci datoria? am strigat exasperată. Sunt curată, nu vezi? Pentru ce să-mi tai părul?

Acum, şi Edith urla. Eu am început să plâng.

— Hai, nu fii proastă, linişteşte-te, s'a înduplecat fata ce trebuia să ne tundă. Avem ordin să tăiem părul la toate. Eu sunt aici de cinci ani, şi am fost tunsă de mai multe ori. N'are importanţă. Să fii sănătoasă. Hai, stai jos, să te tund.

— Nu! am strigat iar.

Dar orice insistenţă, orice împotrivire au fost zadarnice. M'a tuns. Intre timp, opt fete de 16—18 ani au fost luate şi scoase din sală.

Pe mine nu mă mai interesa nimic. Eram nenorocită. Să-mi tundă părul, auzi! Parcă se prăbuşea lumea.

După ce ne-a tuns a urmat îmbrăcatul.

— Inainte, fetelor! a strigat una din femeile ce ne tunseseră. Acum o să vă îmbrăcaţi!

Ne-au condus într'o altă sală unde, prin mai multe ferăstruici ni s'au împărțit hainele ce aveam să le purtăm de aci înainte. Când ne-am îmbrăcat, am avut impresia că sunt pe altă lume. Cel mai reușit bal mascat n'ar fi avut un aspect atât de trist și atât de comic. Nu mai recunoșteam pe nimeni. Unele femei erau îmbrăcate în rochii strâmte și scurte, altele în rochițe de balet, altele în rochițe de dantelă (dantelă ruptă, bineînțeles), altele în rochii de seară cu paiete, și desculțe, altele, tot în rochii de seară dar cu pantofi. Niște pantofi desperechiați și scâlciați cu care abia puteai umbla. Mi se părea că visez.

— Ce te uiți așa? m'a împins Edith, râzând. De-ai ști ce urîtă ești și cât de comică!

M'am uitat la ea. Purta o fustă și o bluză de pijama și era încălțată cu niște pantofi legați cu sfoară, dintre care unul era negru, celălalt maron. Am pufnit în râs. Am rămas apoi, una în fața celeilalte, râzând de înfățișarea noastră, ca doi copii.

— Și acum, la Bloc! ne-a trezit deodată un glas.

Am pornit. Trecând printr'o curte, am fost conduse la destinație: lagărul D.

VIII

După baie, în timp ce eram conduse la lagărul D, am trecut în faţa unui alt lagăr unde erau mai multe grupuri de deţinute. La trecerea noastră unele ne-au întrebat pe ungureşte de unde suntem. Am privit cu atenţie, gândindu-mă că voi zări vreo cunoştinţă din Cluj. La sosirea în lagăr, în faţa blocurilor de lemn, dintr'un grup mare de fete aud strigându-se numele meu. M'am uitat, dar la început n'am recunoscut pe nimeni; în sfârşit, privind mai bine, am zărit-o pe verişoara mea Dody Harac înconjurată de alte fete din Cluj. Sărmana fată era într'un hal de nedescris. Palidă, slăbită, murdară. Deşi era vară, era îmbrăcată într'o rochie de flanelă, iar în picioare avea nişte pantofi murdari şi, bine înţeles, desperechiaţi. Cu mâinile împreunate şi ochii înlăcrămaţi se uită la mine! M'am desprins din rânduri şi am alergat spre ea. Conducătoarea grupului nostru m'a oprit în drum, însă, lovindu-mă în cap. Lucru ciudat, n'am resimţit nicio durere. M'am întors la locul meu şi mi-am văzut de drum.

— Opriţi-vă, ni s'a strigat la un moment dat. Acesta e căminul vostru, de acum înainte.

Am privit clădirea: blocul 8. Exact vis-a-vis de acela în care era verişoara mea. Am fost

primite de personalul blocului, în frunte cu Blockälteste Olga, o femeie de 35 ani, mai mult urîtă dar simpatică, îmbrăcată în uniforma lagărului, cu un șorț negru. Am observat că era și bine încălțată și avea păr. Vorbea ungurește la perfecție. Am aflat mai târziu că era Slovacă și era acolo de trei ani. Avea o locțiitoare, d-na Halàsz Evi din Pècs, o fostă cosmeticiană sosită de curând în lagăr, o ființă voluntară și brutală. In schimb femeia însărcinată cu rapoartele, al cărei nume îmi scapă, era o doctoriță de vreo patruzeci de ani cu mult suflet, era Unguroaică.

Conducătoarea blocului ne-a ținut un discurs în care printre altele, ne-a atras atenția asupra ordinei, disciplinei și curățeniei, ce trebue să domnească în lagăr. Ne-a dat lămuriri asupra regulamentului lagărului : dimineața, apelul, apoi muncă până la ora trei, apoi iar apel (Zehlappel). Ne-a sfătuit ca la apel să fim cât se poate de atente. Să nu vorbim, să nu ne mișcăm. Tot astfel, să ne mulțumim cu orice mâncare ni se dă, uitând de trecut, cu gândul numai la ce eram acolo, în acel lagăr.

— Și acum, fetelor, noroc, a încheiat. Mergeți la masă.

Eu, care eram în ultimul rând, am mai rămas în curte. Atunci o fată înaltă, blondă, foarte bine îmbrăcată, s'a repezit la mine ca o furtună.

— Mizerabilo. nu mă vezi? a început să urle. Și m'a lovit.

M'am uitat la ea, uluită, căci numai mai târziu mi-am dat seama că femeile ce erau mai bine îmbrăcate și aveau păr, aveau o funcție în lagăr.

— Cine eşti? Ce vrei? m'am revoltat.

Cealaltă s'a făcut vânătă de ciudă.

— Ce vreau? Iată! şi mi-a tras o palmă.

N'am mai putut răbda. Impinsă de o furie nemaipomenită, am apucat-o de guler şi am lovit-o de mai multe ori pe obraz. Femeia a rămas cu gura căscată, ca încremenită. Celelalte fete m'au privit cu groază. Conducătoarea blocului m'a apucat de fustă şi m'a tras.

— Nenorocit-o! Cum ai îndrăznit? E comandanta lagărului, mi-a şoptit.

— Nu-mi pasă. M'a lovit, i-am răspuns cu mânie. Ce crezi în definitiv că trebue să înghit toate sălbăticiile? Ţi-e frică de ea? De ce? E şi ea o deţinută sau o spioană!

Auzisem că, afară de câţiva, toţi cei ce aveau o funcţie de supraveghere în lagăr erau oameni de încredere ai Nemţilor.

La cuvântul spioană cealaltă a tresărit.

— Eu spioană?

Privirea i s'a umbrit, şi cu un glas schimbat:

— Cerul mi-e martor că nu.

Am privit-o cu desgust.

— Bagă de seamă, am avertizat-o. Iţi voi răsplăti insultele. Dacă am răspuns la lovitura aceasta, nu înseamnă că s'a terminat. Nu m'am achitat, spioană!

Cealaltă a început să rânjească, de data asta.

— Abia ai venit, fetiţo, şi nu ştii cine sunt. Nu ştii ce influenţă am aici. Dar vei afla. Ascultă-mă, în orice caz: vă urăsc pe toţi care sunteţi aici, care aţi trăit liniştit şi aţi petrecut fără ruşine în loc de a vă interesa de soarta noastră. Uite, vezi acolo? şi mi a arătat cu degetul departe, vezi cerul roşu? vezi flacăra a-

ceea care ese din hornul acela? Acolo ard copiii și părinții voștri! Acolo veți sfârși și voi. Și făcând aluzie la obiceiul Evreilor de a sta 7 zile pe jos atunci când moare vreo rudă:

— Și acum ședeți la pământ, a încheiat. Și nu uitați ziua aceasta. Sunteți niște orfani. De aici înainte nu mai aveți pe nimeni. Nu mai sunteți nimic. Blestematilor.

Am înmărmurit cu toții. In timp ce urla, femeia își frământa mâinile iar din când în când râdea, rânjea mai bine zis: un rânjet sec, sarcastic. In revolta. ei se răscolise, de fapt, o revoltă și mai mare. Evreică din Slovacia, ajunsă în lagăr ca și noi, ne ura pentrucă rândul nostru venise mai târziu. Mai mult decât ura, desperarea vorbea în ea. Anii de lagăr o scoseseră din minți.

Am crezut cu toții că e smintită. Câteva fete au început să plângă. Când am aflat care era situația ei, am compătimit-o. Prin câte suferințe trecuse, sărmana! Și eram exasperată împotriva Nemților ce întrebuințau ființe ca aceea pentru a ne maltrata. Ce milă puteam să găsim? Nimic omenos nu ne aștepta, într'adevăr.

Fluieratul apelului a întrerupt discursul acelei nenorocite.

— Zehl appell! Zehl appell! am auzit strigându-se, apoi. Stellt euch in fünf Reihen, gerade stehen, ruhe!

Și fluieratul nu mai contenea. Dimpotrivă, se auzea tot mai tare, pe măsură ce se apropia clipa în care aveau să sosească autoritățile lagărului.

Curtea înviase, umplându-se de lumea ce eșea din blocuri. Un vacarm asurzitor, întretăiat

de strigăte: Schneller! Ruhe! aber los, aber schneller! Ihr Schweine!

Conducătorii blocului nostru ne-au lămurit cu bunăvoinţă despre ce aveam de făcut. După cinci minute, în curte domnea o linişte desăvârşită. Toate eram în rând, nemişcate, reţinând răsuflarea. Trei mii cinci sute de femei, nici mai mult nici mai puţin.

Conducătoarea blocului ne-a numărat de vreo zece ori, locţiitoarea ei de asemenea. Erau nervoase, agitate. In liniştea grea, ai fi putut auzi sburând o muscă. Doar, în răstimpuri, acelaşi cuvânt: Gerade stehen!

Conducătoarea noastră s'a înţepenit pe loc. A sosit o Nemţoaică. Am recunoscut în ea pe aceea dela baie: Irma Greze.

Ne-a numărat cu multă atenţie. Olga, conducătoarea blocului, a prezentat un carnet. Irma Greze a notat ceva şi apoi a plecat. După plecarea ei am răsuflat uşurate.

— La bloc! a strigat Olga. Duceţi-vă la masă şi apoi la culcare. Trebue să fiţi obosite. Sunt mulţumită de voi. Aţi fost disciplinate.

Am intrat în bloc.

Aspectul blocului n'avea nimic deosebit: un coridor lung, iar în stânga şi în dreapta nişte odăi. Am intrat într'o odae de mărime obişnuită, o încăpere goală în care ne-am aşezat pe jos. Oboseala şi căldura din odaie m'au răsbit. M'am rezemat de Edith care şi adormise şi am adormit imediat, la rândul meu. M'am trezit, la un moment dat, şi am văzut pe cineva aplecat asupra mea.

— Nora, Nora! Cum ai ajuns aici? Te credeam la Cluj. Uite, ţi-am adus ceva.

Era verișoara mea, Dody Harac care îmi întindea un pachețel.

— Dar ce e asta? am întrebat.

— Pâine.

Ne-am îmbrățișat și am plâns.

— Unde e tanti Ida? am întrebat apoi. Ida era mama lui Dody. Dody m'a privit lung.

— Ne-am despărțit la sosire, a spus apoi. N'am mai văzut-o.

— Dar ce lucrezi?

— Nimic. Nu m'a repartizat, încă. In orice caz, Nora, trebue să te muți la noi, la blocul 2. Roag'o pe Olga să te mute. Sunt aici Ibi și Elena.

Erau două fete care lucrau la fabrica noastră. M'am bucurat.

— O parte din pâine e dela ele, a precizat Dody. O parte e dela mine.

Am privit pâinea. O felie subțire, neagră și tare. Vreo 50 de grame, nu mai mult

In clipa aceea a apărut Olga.

— Străinii afară din bloc, a strigat.

Dody și celelalte fete ce veniseră să caute cunoștințe sau rude au părăsit blocul.

A urmat împărțirea mâncării. Personalul blocului a adus niște butoaie de fier. Mai multe fete împărțeau oale. Eu, care eram în rândul întâi și flămândă, am primit o oală cu mâncare, dar cum așteptam să mi se dea o lingură:

— Ce aștepți? De ce nu mănânci? m'a întrebat Olga.

— N'am lingură.

— Ce lingură? Bea.

— Glumești, am spus.

Era o oală de cinci kg.

— Hai, a insistat Olga. Fetele sunt flămânde. Ce te uiți așa mirată? Vor mânca după tine. Sper că ești sănătoasă, și chiar dacă nu esti n'are importanță. Draga mea, trebue să te obișnuești cu ideea că ești în lagăr și nu într'un sanatoriu.

Am ridicat oala și am privit conținutul: un fel de caș care înnota într'un fel de lichid cenușiu presărat cu fire de paie, bucățele de lemn și tărîțe.

Scârbită, eram să arunc oala dar mi-am adus aminte de sfatul Italianului, la sosirea mea acolo. Astfel, am început să mănânc. Să înghit, mai bine zis. Gustul mâncării? Cu neputință să-l descriu. Nimeni, afară de bucătăresele Auschwitzului, n'ar putea găti așa ceva. Am înghițit odată, de două ori... Era fierbinte. In spatele meu, fetele, flămânde, strigau să le trec mâncarea, supărate că lăsam să curgă din ea. Ce să fac? Să mă cert? La ce bun? La urma urmei aveau dreptate, dar eram bucuroasă că nu fusesem silită să beau după alții. Și am continuat să mănânc, să beau, mai bine zis, cu furie, din acel fel de ciorbă ce nu era nici ciorbă, nici mâncare. Am vrut să gust un bulgăr de tărâțe, dar mi-a căzut din gură. Cu ajutorul ochelarilor de soare am isbutit să-l scot din oală. L-am mâncat, apoi satisfăcută, am trecut oala lui Edith care urma după mine. Trebue să adaug că mâncând din bulgărele acela, am dat de o piatră în care era să-mi rup și un dinte. Edith a pățit la fel. Personalul, căruia i-am făcut reclamația, s'a mărginit să dea din umeri. Am primit apoi, în loc de apă (apa era interzisă din pricina epidemiilor), un fel de lichid negru botezat cafea, trei înghițituri de

cafea, nu mai mult. Trecând peste regulament, am băut mai mult, consumând și porția altora.

— Ce lacomă ești, m'a dojenit Olga.

— Mi-e sete, i-am răspuns.

Au trebuit să mai aducă „cafea" pentru ceilalți.

După sfârșitul mesei, ne-am trezit cu câțiva vizitatori. A venit și Dody. Mi-a dat niște sfaturi, m'a întrebat ce am făcut la Cluj, ce mai era nou pe acolo, mi-a spus că auzise că venise o delegație dela Crucea Roșie elvețiană să ne ia și că peste câteva zile vom fi liberi. „Vai, m'am gândit, ce penibil ar fi să mă vadă acasă, tunsă".

— Zău, dragă Dody, am spus deodată verișoarei, când mă gândesc că ne vor vedea tunse, mi-e groază. Să știi că nu mă întorc în România până nu-mi crește părul.

— Ai dreptate, a aprobat ea. Nu trebue să ne facem de râs.

Ne-am mai sfătuit să luăm contact cu ambasadorul României din Elveția, care ne va ajuta cu siguranță, și după câteva luni ne vom duce la București.

— Clujul e al Ungurilor fasciști acum, a făcut Dody cu tristețe. Nu trebue să ne întoarcem acolo.

Și am început să facem planuri. Am comunicat știrea îmbucurătoare tuturor. Toate eram electrizate, deși toate eram mâhnite din pricina părului tăiat. Pare ciudat, și totuși, în atâta nenorocire, aceasta părea a fi cea mai mare. Slăbiciune și absurditate omenească...

Întâmplarea a făcut ca puțin după aceea să ni se împartă un fel de cașcaval (cvargl). Dody,

cu ochii holbaţi, a pus aceasta în legătură cu o schimbare a situaţiei.

— Să ştii că a sosit delegaţia, mi-a spus. Se schimbă situaţia.

Din pricina lipsei de apă, puţini au mâncat din caşcaval, care era foarte sărat. Cumînţenie pe care eu n'am avut-o. Dody m'a salvat. Vis-à-vis de blocul nostru era un rezervor de apă. Dody care ştia, şi avea o ceaşcă de tinichea ascunsă sub fustă, profitând de un moment de neatenţie a supraveghetorilor, s'a dus şi a „furat" din apa aceea. Deşi mirosea, am băut-o. La întoarcerea în bloc mi-am luat rămas bun dela Dody care s'a întors la blocul ei.

Am întrebat pe o fată unde e dormitorul şi pe ce vom dormi.

— Nu sunt paturi, mi-a răspuns. Vei primi o plapomă. M'am întins lângă Edith care mă aştepta şi se certa cu o fată care voia să ocupe locul pe care mi-l rezervase. M'am dus cu gândul la mama, care dormea şi ea, probabil, pe podea fără măcar o pătură. Oare o fi tuns-o şi pe ea... Nu-mi venea să cred. Vor fi avut consideraţie pentru vârsta ei. Ah, Doamne, mă rugam, dă-i sănătate şi putere să reziste şi să poată mânca din mâncarea pe care la noi nici porcii n'ar primi-o. Am adormit.

Am adormit bine, visând că sosise delegaţia Crucii Roşii, condusă de medicul ce venise să ne la în primire la gară.

Un fluierat asurzitor m'a trezit. Era Zehl-apell-ul. Şi aceleaşi strigăte aspre: „Aufstehen! Aufstehen!"

Am privit afară. Era întunerec. Cerul era înstelat. Ce se întâmplase? Innebunise şeful lagărului? Innebunise şi Olga cu tot personalul?

Eram furioasă. Am încercat să adorm din nou, dar ni s'a ordonat să ne sculăm și să ieșim din bloc. Afară, un frig îngrozitor. Ne lipeam una de alta, tremurând. Eu cădeam de somn. Oasele mă dureau. Intre timp, în bloc, se făcea curățenie.

— Ce răutate! mă gândeam. Nici acum că vine delegația nu ne cruță. Fac curățenie de rușine, atâta tot.

Zărind pe un soldat, l-am întrebat cât e ceasul.

— Două, mi-a răspuns. Mai ai cinci ore de stat. Apoi vei avea cafea cu lapte și cozonac.

Am crezut.

Cele cinci ore ce au urmat mi s'au părut o veșnicie. Incepuse să plouă: o ploaie rece, măruntă. Am vrut să intrăm în bloc. Ni s'a interzis. Imbrăcată numai cu o fustă și o bluză, eu tremuram udă, leoarcă. Abia după patru ore ni s'a dat voie să ne întoarcem în bloc. Mi-am scos hainele, le-am stors și am rugat-o pe Olga să-mi dea altele uscate. M'a gonit.

— Dar ce crezi că sunt eu? Garderobieră? N'am ce să-ți dau. Du-te.

Am plâns. Am început să tremur. Aveam friguri.

A venit apoi Dody, care s'a speriat.

— Stai să-ți dau ceva.

A scos de sub fustă o bucată de pătură, m'a învelit, apoi a pus și fusta peste pătură. Bluza fiind de mătase, s'a uscat mai repede. Totuși, aveam încă frisoane. Nu puteam să-mi revin.

Și timpul era împotriva noastră. Deși era la începutul verii, un vânt aspru ca vântul de Octomvrie biciuia barăcile. Apoi, din nou, ploaia măruntă ce n'a încetat decât în cursul după amiezii.

M'am retras într'un colţ al blocului, tremurând şi am stat rezemată de perete. Ni s'a servit masa. Aceeaşi mâncare, ca în ajun.

După masă, toţi cei din bloc au fost goniţi. Nu m'am mişcat. Nu vroiam să ies. Totuşi, aducându-mi aminte de cuvintele Italianului care spusese că nu aveam voie să fim bolnavi, m'am hotărît şi am ieşit, deşi abia puteam umbla.

— Cât poate îndura un om! mă gândeam. Ce fericită eram acasă!

Şi mă gândeam la patul moale, la baia caldă, la ceaiul fierbinte, la figura mamei ce se apleca şi mă privea îngrijorată de câte ori i se părea că aveam ceva. Şi aici mă goneau! Dar de ce să mă gonească din hambarul acela care era totuşi un adăpost? De ce nu mă lăsau liniştită? Nu vedeau că sunt bolnavă? Şi pentru ce, la urma urmei, să nu spun că sunt bolnavă? Cine îmi spunea, în definitiv, că şi Italianul, ca şi toţi conducătorii lagărului, nu era şi el nebun?

Mă apropiam mereu de fereastra blocului, spre a privi înăuntru. Parcă blocul m'ar fi atras ca un magnet. Parcă n'aveam să mai intru niciodată. Şi iar mergeam cu gândul la mama. „Şi tu stai ca mine? o întrebam în gând. Şi ţie ţi-e frig? Şi tu tremuri?" Apoi gândul că bătrânii erau cu copiii şi îngrijeau de copii, m'a liniştit. De ce nu eram şi eu bătrână?

In sfârşit, am intrat în bloc, înghesuindu-ne, împingându-ne, fiecare vrând să fie prima. Olga ne înjura.

— Vă îmbulziţi ca vitele! Nu vă e ruşine?

Şi ne ameninţa că ne trimite iar în curte. Erau orele două după amiază. Cerul a început să se întunece. Apoi tunete, fulgere, urmate de furtună. Se întunecase cumplit. Ai fi zis noapte. Ploaia

torențială ne-a bucurat, fiindcă n'aveam să mai ieșim. Fericire de scurtă durată. Incepuse să plouă înăuntru. Spre a ne feri, schimbam mereu locul. In zadar. In curând a început să plouă ca afară. Am ieșit pe coridor. Mai rău. Neflind podea, ci pământ, intrai în noroi până la glesnă.

Ni s'au împărțit niște pături pe care le-am pus pe cap, dar curând s'au udat și au devenit atât de grele încât nu puteam să le ținem. Ploaia, între timp, se revărsa potop. Acum, ca să te așezi, trebuia să stai în apă. Eram atât de obosite, însă, încât nu mai simțeam nici frigul; astfel, ne-am așezat pe jos rezemându-ne una de alta, spate în spate.

Ne-a plouat toată noaptea. Spre zori, apa era băltoacă în încăpere, ajunsese aproape până la genunchi. Și ar fi ajuns și mai sus dacă n'am fi deschis ușile prin care apoi s'a revărsat. Dimineața am scos apa din bloc, căci ploaia încetase. N'am avut Zehlappell.

Spre seară a început să plouă iar. Nefiind apel, Dody m'a luat să dorm la ea, în blocul 2, unde, ca prin minune, coridorul rămăsese uscat. Mi-a dat o pătură uscată în care m'am învelit cât mai bine și astfel, lipite una de alta, mi-am revenit.

— Ai răbdare, Nora, mă încuraja Dody. Curaj. Vei vedea că în curând vom scăpa de aici. Trebue să scăpăm. Nu te gândi decât la asta. Restul nu contează.

— Dar bine, Dody, nu te gândești la mama ta? m'am revoltat eu.

Fața lui Dody s'a întunecat.

— Te rog, Nora, nu vorbi de mama. Nu-mi vorbi de ea, te implor.

Și a început să plângă.

Dimineața m'am întors la blocul meu, oare-

cum înviorată. Deşi era soare, nu ne-au dat voie să ieşim toată ziua. Tot astfel a doua zi. De aceea, timp de două zile n'am putut s'o văd pe Dody. Abia a treia zi ne-au dat voie afară. Trebue să precizez că, fără a şti pentru ce, acele două zile le-am petrecut cu ferestrele închise, fără un pic de aer. Am cerut lămuriri, dar în zadar.

Când am ieşit, în sfârşit, era frumos, cald. M'am dus după Dody, care plecase să-şi procure apă şi, făcând rost de un lighean, se pregătea să se spele — lux ne mai pomenit în acel lagăr.

După ce a adus, cu mare greutate, puţină apă ne-am spălat una pe alta în spatele blocului. Ne-am spălat şi pe dinţi — nici mai mult, nici mai puţin — deoarece Dody izbutise să salveze o periuţă pe care o păstra cu sfinţenie. Era singura posesoare a unei astfel de comori. Ne mersese vestea. Eram poreclite „alea cu peria de dinţi". Dody mai avea şi o bucăţică de săpun, o cârpă de vre'o zece centimetri lungime care ne slujea drept prosop, şi una, şi mai mică, pe care o folosea ca batistă. Generoasă, împărţea săpunul, prosopul şi batista cu mine.

După baie, m'am simţit ca renăscută. Capul, totuşi, continua să mă doară: consecinţă a zilei aceleia de furtună şi ploaie. M'am consolat văităndu-mă lui Dody.

Ziua următoare, când am revăzut-o, era vânătă la faţă.

— Ce s'a întâmplat? — am întrebat-o, îngrijorată.

— Nimic. Am căzut.

Mai târziu, am aflat că nu căzuse. Vrând să-mi aducă o bucată dintr'o plapomă, spre a mă acoperi deoarece eram bolnavă, fusese sur-

prinsă și bătută de conducătoarea blocului ei, o anume Hella.

„Oare până când pot să reziste nervii omului la asemenea tratament, la asemenea vieață? Și condamnatul știe că la expirarea termenului va fi liber, se va întoarce la lumină și la vieață. Dar noi? Până când? Când Nemții vor pierde războiul vom scăpa, fără îndoială. Dar când vor pierde războiul? Și apoi, vom putea rezista oare?" „Trebue să rezist", îmi spuneam în gând, deși fără prea mare convingere. Căci eram speriată. Mi-era teamă că nu voiu mai scăpa din infernul acela, deși nu eram acolo decât de câteva zile abia, deși nu eram decât la începutul chinurilor.

Intr'adevăr, situația noastră s'a înrăutățit zi cu zi. Au început să ne maltrateze. Ni se dădea mâncare ca la vite, fără a fi împărțită. Am fost puse în genunchi, acolo unde noroiul era mai mare, cu mâinile ridicate în sus și silite să rămânem așa 2-3 ore. Supraveghetoarele ne urmăreau cu atenție. Dacă cineva nu rezista și lăsa mâinile în jos, era lovit în cap cu bâte grele.

Mi-aduc aminte că odată, după trei ore de astfel de chin, sosind ora apelului și trebuind să ne ridicăm, n'am putut. Cu neputință să formăm rândurile. Fetele se prăbușeau, leșinau. Un singur noroc în atâta jale: Irma Greze n'a venit la apel.

A doua zi, era o zi caldă, ca o zi de vară bucureșteană. Ocolind noroiul, ne-am întins la soare. Intre timp, Olga ne anunțase că vom fi duse la desinfectare, apoi repartizate la lucru. Intr'adevăr, a doua zi dimineața, la ora 4, am fost înșirate în fața blocului în rânduri de câte patru, cu o plapomă în spate, în așteptarea supraveghetoarelor germane ce trebuiau să sosească. La un

moment dat au apărut niște soldați din SS cu puști mitraliere și câini polițiști, întovărășiți de Olga și alte supraveghetoare înarmate cu revolvere și ciomege. La fiecare rând, în stânga și dreapta, s'a așezat câte un soldat SS. După ce am fost numărate de mai multe ori, s'a dat ordin de plecare.

Eram fericită. Mă gândeam că poate o voiu vedea pe mama. Priveam foarte atent în jurul meu. Zadarnică osteneală. Când treceam în fața unui bloc ni se interzicea să privim. N'aveam voie să ne uităm decât înainte.

Am părăsit lagărul și am ajuns în câmp, în dreptul unei poteci înguste. Era încă întunerec. Iarba era umedă. Aerul răcoros. Chiar cu plapomele în spinare ne era frig. Aerul curat, însă, mirosul proaspăt al câmpului — un miros de pământ, iarbă și flori — ne dădeau o impresie de libertate ce ne-a făcut să uităm de frig, de necazuri și chiar de paznicii înarmați.

Cu voia unui soldat SS am rupt câteva fire de flori. Un dor nespus de libertate m'a cuprins: dor de viață, dor de casă. Imi venea să fug departe, să nu văd pe nimeni. Cu gândul la ai mei, cu gândul acasă, nici nu mi-am dat seama că soarele răsărise. Revenind la realitate, am privit înapoi. In clipa aceea, am simțit o arsură pe obraz. O palmă. M'am uitat în stânga, apoi în dreapta. Incă două palme. N'am spus nimic. Parcă nu le simțeam. Priveam pe celelalte fete, fețele obosite, capetele tunse. Sărmane ființe îmbrăcate în sdrențe ce se împiedecau în papucii lor de lemn, asemenea unor ocnași. Ciudat, toate fețele acelea se asemănau. Căpătaseră o expresie unică, fiindcă unul singur era gândul

tuturor: să fie cât mai departe de acolo, să fie liber, să fie acasă.

Pe când priveam astfel, am auzit o înjurătură. Era SS-ul.

— Mergi mai repede că te împușc, m'a amenințat.

Am iuțit pasul. Totuși, a alergat după mine și m'a lovit.

Am trecut pe lângă o grădină de zarzavat, apoi în dreptul unor căsuțe frumoase, și am ajuns la o linie ferată. Trecând de ea, am dat de un deal ce se isprăvea la un pod. Cu uimire, am observat atunci că eram la marginea orașului. Civili și militari germani treceau necontenit: lume ce ne privea îngrozită și întorcea apoi capul. Mi-am ațintit privirea la civilii aceia ce treceau și am încercat să citesc în ochii lor, ceea ce gândeau. Să ne vedem pe noi înșine prin oglinda ochilor lor, dar curând am coborît capul, rușinată. Astfel, cu fața îmbujorată, aprinsă de mânie și rușine, am străbătut orașul, sub priviri curioase ce mă ardeau.

In sfârșit, am ajuns la capătul orașului: o alee lungă, flancată de pomi și de sârmă ghimpată înaltă de trei metri. Am zărit în depărtare, oameni mulți, dar când ne-am apropiat nu mai era nimeni. Mă înșelasem oare?

Lucru ciudat, și firesc, totuși. Flancate cum eram, de sârma ghimpată, m'am simțit oarecum în siguranță: eram numai noi, ca într'o mare și tristă familie. Izolate de restul lumii, ne regăseam apropiate ca niciodată, fiindcă nu ne era rușine de noi, fiindcă numai oamenii liberi ca acei ce trecuseră ne erau dușmani. Pe paznici nici nu-i socoteam oameni. Oameni

pentru mine erau numai acele nenorocite fiinţe din care făceam parte, îmbrăcate în sdrenţe, ca şi mine, cu capetele tunse şi feţele ostenite. Sărmane chipuri de fiinţe ce erau totuşi oameni. Singurii oameni. Numai pe fiinţele acestea le priveam şi le apreciam, numai cu ele mă simţeam bine, în linişte şi în siguranţă. Loviturile şi înjurăturile paznicilor nu contau. Nu le auzeam, nu le simţeam. In schimb, un simplu cuvânt, o simplă ironie a unei deţinute m'ar fi durut şi mă dureau mai mult decât orice. Ca ceva grav, de neiertat.

La capătul aleii se deschidea o poartă imensă. Trecând prin ea, am pătruns într'o curte. In fundul curţii, o clădire din cărămidă roşie, având înfăţişare de castel. In rânduri de câte patru am intrat în clădire, lăsând hainele în prag, sdrenţele mai bine zis şi păstrând numai pantofii. Astfel desbrăcate, cu pantofii în mână, ne-am trezit într'o sală bine încălzită, unde era un bazin cu sublimat. Trebuia să trecem în faţa bazinului, unde o deţinută înmuia pantofii în sublimat.

După aceasta am trecut în altă sală, unde am făcut un duş fierbinte cu săpunul lui Dody, iar după duş, în altă sală, am fost unse pe cap cu o soluţie de petrol şi formol care ustura îngrozitor. Am aşteptat, apoi, să ne aducă hainele dela desinfectare. Când ne-au sosit, s'a ivit o bătaie deoarece s'au constatat lipsuri. Astfel, vreo optsprezece fete au rămas complet goale. Neavând altceva, s'au acoperit cu nişte plapome, şi am pornit. Printre ele mă număram şi eu.

Cum mă dureau picioarele, am vrut să-mi scot pantofii ce-mi răniseră tălpile, dar nu mi s'a dat voie.

Am ajuns la bloc. Fiind printre acelea cărora le lipsiseră hainele și veniseră acoperite cu o plapomă, Olga mi-a adus o haină. Apoi, bătându-mă pe umăr, mi-a spus:

— Ești abia la începutul suferințelor. Nu fi sensibilă. Ești într'un lagăr.

Am izbucnit în plâns.

Abia în curte, îmbrăcându-mă, am observat că primisem o rochie de bal: o rochie de crepe satin cu tulle, decolorată, iar în dreptul decolteului un fel de trandafir. In alte vremuri, rochia aceea avusese și o trenă, fără îndoială. „Bine că e neagră, cel puțin", m'am consolat. „Nu se va cunoaște murdăria".

O durere acută în picioare m'a făcut să-mi scot pantofii. Privind picioarele, am rămas încremenită. Soluția cu care fusesem desinfectată în clădirea cu bazin, ardea complet pielea. Picioarele îmi sângerau. Și celelalte fete pățiseră la fel. Seara, la apel, ne-am prezentat desculțe. Drept pedeapsă, ne-au confiscat încălțămintea, pantofi sau papuci, ce erau. Aceasta nu ne-a supărat pentru moment, deoarece nu puteam să ne încălțăm, iar vremea se menținea frumoasă.

Trei zile după desinfectarea aceea, într'o dimineață, a sosit un doctor. Era medicul șef, Sturmführer Dr. Mengerle, întovărășit de o Lagerführerin, Drexler, dela F. K. L.

— Veți fi repartizate la lucru și veți pleca cu un transport, ne-a lămurit Olga. Veți avea și un număr pe braț cu care veți fi în siguranță.

Și-a suflecat o mânecă, și atunci, pentru prima oară, am văzut pe brațul ei, ca un tatuaj, un număr. N'am putut scoate niciun cuvânt,

atât de îngrozită eram. Atunci m'am convins că nu exista scăpare de acolo, decât când Nemții vor pierde războiul. Cu un pumn în spate, Olga m'a trezit din gânduri. Medicul a trecut în fața mea, împreună cu Lagerführerin Drexler.

— Ce stai ca o cârpă, nenorocito? m'a apostrofat femeia. Drepți!

Apoi, la o poruncă a ei, cu toată împotrivirea mea, a trebuit să mă desbrac. Era examenul prin care trebuia să trecem spre a se constata care dintre noi, mai tânără sau mai robustă, era aptă pentru a fi trimeasă la muncile mai grele. Nu pot să descriu umilirea ce am simțit-o trecând acest examen, dela care am plecat cu calificativul „aptă pentru lucru".

Am fugit și m'am dus la Dody spre a o implora să se prezinte și ea, căci altfel vom fi despărțite.

— Bine, a spus Dody.

In drum, mi-a povestit că la desinfectarea ce avusese loc un militar dela SS, care o remarcase pe Edith, îi trimisese o rochie și un pachet cu mâncare.

— Știu, am răspuns.

— Azi a fost din nou dusă la Auschwitz cu Lager Capo Ria, a urmat Dody. SS-manul a dat ordin să fie numită raportoare. Nici tu, Nora, n'ar fi trebuit să te duci în curte. Dar n'are importanță. Edith va avea grijă să ne înloculască, vom primi și noi o funcție și vom rămâne împreună.

Cu acest gând, s'a dus chiar, s'o caute pe Edith spre a o ruga să intervină, dar n'a găsit-o nicăeri. Atunci, ca și mine, s'a prezentat în fața doctorului fiind calificată și ea aptă pentru lucru.

Inainte de a pleca, ni s'a dat masa dar abia am putut să gustăm deoarece era fierbinte și sosise clipa de a pleca.

O comisie, compusă din deținute, ne-a luat semnalmentele, apoi, în plânsete de despărțire între mame și copii, rude și frați, am părăsit cu sufletul greu lagărul D. II.

IX

Lagărul D. II fusese primul nostru popas. Fiind vis-à-vis de lagărul bărbaţilor, primiserăm acolo, uneori, aruncată peste sârma ghimpată, câte o bucată de pâine cu untură. Acum, că plecaserăm, ne întrebam cu înfrigurare : Unde?... Va fi tot aşa?... Va fi mai rău?...

Ne uitam una la alta, fără a putea spune nimic. De un lucru eram sigure: că vom muri sau vom fi omorîte. Oricum, cu hrana şi tratamentul de până atunci, n'aveam să rezistăm multă vreme.

Intovărăşite de opt SS-mani, înarmaţi cu puşti automate şi urmaţi de câini dresaţi, am traversat lagăre peste lagăre şi am sosit, în sfârşit, la destinaţie: lagărul A. F. K. L.

Conducătoarea lagărului, ca să ne încurajeze, ne-a primit cu un ciomag cu care a început să ne lovească. Câteva fete, lovite în cap, au leşinat. Le invidiam. Acelea nu mai simţeau nimic, în timp ce celelalte, care rezistaseră loviturilor, plângeau. Şi, tot lovind, conducătoarea lagărului ne copleşea cu ameninţări, adăugând că, dacă nu cunoscusem disciplina până atunci, acum o vom cunoaşte.

— Aici veţi fi în siguranţă, a încheiat apoi, pe un ton aproape amabil, tot continuând să lovească.

Nu îndrăzneam să ne uităm una la alta. Majoritatea căzuse pe jos, în nemișcare; două dintre noi, chiar, pe veci în nemișcare. Bruta aceea le sdrobise capul.

— Așezați-vă în rând de câte cinci, vacilor! am auzit apoi. Mergeți la baie.

Baie? ce bine! Dar era adevărat? Eram lângă Dody, și ne țineam de mână, ca pentru a ne da curaj. In fundul sălii, lângă perete, la o masă lungă, mai multe deținute ne luau semnalmentele. Am început să defilăm, două câte două. Ni s'au dat niște cartele. Ni s'au pus întrebări. Nume, pronume, locul și data nașterii, țara, cetățenia, meseria, câte limbi cunoaștem, apoi ni s'a dat și porecla: Sara. De aci încolo, fiecare dintre noi era un număr, iar toate eram Sara.

După ce am scris, am restituit cartela și am vrut să trec înainte, dar am fost oprită de o deținută care, pe un ton foarte sec, mi-a poruncit să întind brațul drept. M'am uitat la Dody, care stătea la capătul celălalt al mesei, tot cu brațul întins, și în clipa aceea am simțit o durere acută care n'a durat decât câteva clipe, dar care m'a sguduit. Ridicând brațul am văzut, atunci, că fusesem stigmatizată. Purtam un număr: A. 5496. La vederea acestui număr n'am mai simțit nicio durere. N'am simțit decât o grozavă umilință. „S'a sfârșit, mi-am spus. Nu mai sunt un om". Dody, acum, se apropia de mine plângând, stigmatizată și ea, la rândul ei: A. 5457.

— Nu mai scăpăm de aici, se jelea Dody. Aici vom muri.

N'am spus nimic, dar eram de aceeași părere cu dânsa. Totuși, n'am plâns. Nu puteam plânge. Eram împietrită.

— La baie! începu să strige o supraveghetoare. Ce tot vă văitaţi ca nişte copii în faşe? Şi noi avem numere. De aci înainte sunteţi în siguranţă. Sunteţi cineva... Haideţi la baie.

S'a deschis o uşă şi am intrat într'o sală mare, luminoasă, cu cincizeci de duşuri. Acolo am primit un săpun galben cu inscripţia R. I. F., apoi s'a dat drumul la apă. Săpun R. I. F.? Mult mai târziu am aflat ce înseamnă aceste iniţiale. Atunci însă eram mulţumită că am o bucată de săpun pentru baie. Am uitat de număr, de tot ce mă apăsa: baia caldă m'a liniştit. După baie, am intrat într'o sală şi mai mare, unde se împărţea lenjerie şi haine curate. Femeile ce făceau împărţeala erau în majoritate unguroaice şi franţuzoaice, fete îngrijite şi prietenoase, care ne-au împărţit lucruri foarte bune şi curate: cămaşă, chiloţi şi o rochiţă de stofă. Ni s'a dat voie să alegem chiar. Astfel, eu am încercat vreo trei rochiţe până am ales una. Incepeam să mă consolez.

— Ce contează un număr, Dody dragă? am spus verişoarei mele, uite ce lucruri drăguţe şi curate. Nu e aşa rău, precum vezi.

Pe când rosteam ultimele cuvinte s'a ridicat din nou glasul supraveghetoarei:

— Grăbiţi-vă, fetelor, veţi primi şi pantofi.

Am ieşit afară. In curte, un morman de pantofi, din care puteai să alegi pe cei mai potriviţi. Nu erau eleganţi, dar păreau comozi şi erau din piele. Dody şi-a ales o pereche negri, de antilopă; eu, de asemenea. Intr'adevăr, erau comozi. M'am simţit bine. Numai braţul mă mai durea, dar încercam să uit. După ce ne-am încălţat, o femeie mai în vârstă ne-a luat în primire şi ne-a condus prin nişte străzi cu case lungi, de lut,

străzi nepavate. Ne-am oprit în fața uneia din aceste case care avea vedere pe strada principală. Părea nelocuită. O desăvârșită liniște domnea. Toate eram nerăbdătoare să intrăm, din pricina căldurii ce devenise insuportabilă. Eu, mai ales, mă simțeam rău.

Ușa s'a deschis și a apărut noua conducătoare a blocului, împreună cu „suita" ei. Deși mi-era rău, precum am spus, m'am uitat cu atenție la noua conducătoare. O femeie blondă, de vreo cincizeci de ani. Era însoțită de alte două femei, loctiitoarea, o femeie foarte frumoasă, cu trăsături fine și păr lung, și raportoarea (Raport-schreiberin), o brunetă foarte drăguță și elegantă. Toate trei, de altfel, erau bine îmbrăcate: rochie de mătase, pantofi fini, ciorapi impecabili. Mai mult: am observat, foarte mirată, că purtau și bijuterii.

Primirea pe care ne-au făcut-o a fost aproape prietenoasă. Ne-au ținut un discurs, îndemnându-ne să fim ascultătoare și disciplinate, să lucrăm cu râvnă, să nu ne speriem de nimic...

Ce a mai spus, nu mai știu. Deodată, am leșinat. Căldura, nervii, lipsa de hrană, emoțiile, prin care trecusem, mă biruiseră.

Când mi-am revenit, nu mi-a venit să cred. Visam oare? Sora mea era aplecată asupra mea și plângea. Mai târziu mi-a spus ce se întâmplase. Când am leșinat, Dody a început să strige după doctor. I s'a spus că tocmai vis-à-vis era un spital și să se ducă la blocul 22. Mergând într'acolo, verișoara mea a întâlnit pe o femeie în halat alb. Sora mea a oprit-o; i-a explicat că era nevoie de ajutor, că mi-era rău, și a adus-o.

Ne-am sărutat și am plâns.

— Şi Teri e aici, a spus deodată sora (era fata ei). Ce o să se bucure. Dar stai, să-ţi aduc ceva de mâncare.

A plecat repede şi s'a întors după puţin cu două felii de pâine şi o ceapă.

— Am să te ajut, mă încurajă, întinzându-mi mâncarea. Voiu face tot posibilul să te aduc la mine ca infirmieră. In spital e mai bine. Dar cum ai ajuns aici? Eşti singură? Unde e mama, Ioşca?

Gândul mamei mi-a risipit mulţumirea.

— Cu mama am venit, am lămurit-o. Ioşca a plecat la munca obştească.

— Dar Baba?

— Cu copilul şi soţul.

Baba era sora mea mai mică.

— Au rămas?

— Da, şi sper că nu vor veni.

Sora mea a dat din cap.

— De-ai şti ce am îndurat şi eu până am fost repartizată la spital. Deşi ştiau că sunt doctoriţă, m'au dus la săpatul şanţurilor. Am săpat trei săptămâni, apoi am fost trimeasă împreună cu fetiţa mea la căratul gunoaielor până când, într'o zi, un ofiţer german m'a întrebat ce vârstă am. I-am spus că am numai 32 de ani. Eram să-i spun adevărul, 45, dar m'am răsgândit.

— Dar pentru ce ai minţit?

— Din interes, mi-a spus Ileana (acesta era numele sorei). Germanul m'a întrebat ce meserie am. Când i-am spus că sunt doctoriţă, mi-a spus să mă prezint după un ceas la secţia politică, unde îl voi căuta pe doctorul König.

— Numele dumitale? s'a interesat apoi.

— Ileana Mike.

Germanul m'a privit cu mirare și m'a salutat milităreşte.

— La revedere. Frau Kollegin.

Astfel am înțeles că și el era doctor. Un ceas mai târziu, m'am prezentat. Am fost trimeasă la blocul 22, ca doctoriță șef. Explicând apoi că Teri e fata mea, ni s'a dat voie să rămânem împreună.

Am ascultat-o cu atenție. Un lucru nu înțelegeam, totuși. De ce își ascunsese vârsta?

— Dar de ce ai tăgăduit vârsta? am întrebat-o.

S'a încruntat și a dat din umeri.

— Ce vrei, am și eu slăbiciunile mele. S'a sculat, mi-a zâmbit și, sărutându-mă: Acum du-te în bloc. Pe mâine.

A plecat, lăsându-mă pe gânduri. M'am întors la bloc.

N'a trecut un minut și a început un scandal în toată regula pentru alegerea paturilor. Paturile, de fapt, erau cu etaj: trei rânduri suprapuse. Fiecare pat era prevăzut pentru 4 persoane. Or, fiecare vrea să fie sus, pe de altă parte, fiecare vroia să rezerve un loc pentru persoana mai apropiată, rudă sau prietenă, astfel încât mai multe fete au dormit pe niște saltele pe podea. Personalul blocului s'a prefăcut că nu observă la început; apoi, exasperată, conducătoarea blocului a început să urle. Fiind poloneză, ne apostrofa în limba ei: „Cihol Cihol" Liniște! Liniște!

Auzindu-i glasul puternic, m'am gândit că orice plutonier major ar fi putut să i-l invidieze. Un glas aspru puternic, surprinzător la femeia aceea cu înfățișare atât de blândă.

Deodată, ca prin minune, s'a făcut liniște. Apăruse personalul cu pâine și marmeladă.

— Eu leşin, dragă, i-am spus lui Dody. Uite ce aduc.

Celelalte fete priveau şi ele, uluite, bunătăţile aduse. Mie îmi tremura stomacul de foame. Am luat o bucată de pâine şi marmeladă. Cu ce poftă am mâncat, inutil să descriu. M'am săturat ca în vremuri normale. Celelalte fete, de asemenea. Ţin minte că, tot timpul cât a durat această fenomenală cină, nu s'a auzit un sgomot, un cuvânt. Ocupate să mâncăm, uitasem de toţi şi de toate.

A urmat desbrăcarea şi toaleta, şi ne-am culcat. Am fost sculate la aceeaşi oră ca în lagărul celălalt. Personalul blocului a aprins lămpile şi a început să strige: Aufstehen! Aufstehen! Kaffee holen!

Au fost alese zece fete care, împreună cu o femeie ce făcea parte din personal, s'au dus la bucătărie după cafea. După ce am băut-o, ne-am făcut paturile şi am trecut în curte pentru ca personalul blocului să poată face curăţenie. Conducătoarea blocului ne-a aşezat în rânduri de câte cinci şi am aşteptat apariţia femeilor dela SS care trebuiau să ne ia în primire.

Tot aşteptând, conducătoarea ne-a rugat să fim disciplinate, să stăm liniştite şi nemişcate ca să n'o compromitem faţă de superiori. A urmat apelul, în cea mai mare linişte. Am observat că Nemţoaica, ce ne-a luat în primire, vorbea foarte familiar cu conducătoarea noastră, ca şi cum ar fi glumit cu ea. Când a plecat, am fost trimise din nou în bloc unde am stat de vorbă între noi până la ora 11, când ni s'a adus masa. Am mâncat cu plăcere deşi ne-a supărat lipsa de tacâmuri. Eram jenate:

Cum să mâncăm fără tacâmuri? Și conducătoarea ne privea cum băgam degetele în farfuriile pline. Acest neajuns m'a împiedicat să iau a doua oară din ciorba aceea care îmi plăcuse mult.

După masă ni s'a îngăduit să circulăm în jurul blocului. Am profitat de acest răgaz, spre a cere voie să mă duc vis-à-vis, la spitalul blocului, unde se afla sora.

— Du-te, mi s'a spus. Dar să știi că la trei este apelul. Și ai grijă să nu circuli pe șoseaua principală că te poate vedea comandanta lagărului.

Am ajuns la sora, care m'a dus în bloc și mi-a prezentat pe toate conducătoarele blocului.

M'am uitat cu atenție peste tot spre a căuta o față cunoscută, dar n'am avut puterea să stărui prea mult. Fețele chinuite ale bolnavilor, paloarea, slăbiciunea de schelet a unora m'au îngrozit. Avem impresia că mă aflu într'o criptă. Astfel, la un moment dat, răscolită de spectacolul acelor stafii, am fugit de acolo, cu o singură dorință, de a fi afară, la aer liber. In emoția mea, însă, în loc de a ieși prin față, am nimerit în dos. Am ajuns într'un fel de anticameră ce avea o ușă. Am deschis ușa, nerăbdătoare să respir. Dar respirația mi s'a oprit. Eram într'un Waschraum. Pe podea, o mulțime de cadavre aruncate grămadă: un fel de mumii, galbene ca pergamentul, numai oase și pielea. Și scheletele acelea fuseseră oameni... Vorbiseră, râseseră, simțiseră! Eram înmărmurită. Dar pentru ce cadavrele acelea și pentru ce acolo? Și pentru ce în starea aceea? Muriseră acolo? Dar acolo avuseseră hrană, îngrijire! De spaimă, am rămas pe loc, neputincioasă de a scoate un

strigăt, de a face un pas. Sora m'a găsit. O bolnavă, care mă văzuse intrând acolo, o lămurise.

— Ce faci aici?

N'am putut să scot o vorbă. Ileana m'a tras afară. Am văzut că e contrariată.

— Aveai tot timpul să vezi astfel de lucruri, mi-a spus, conducându-mă. Nenorociții pe care i-ai văzut sunt victimele dizenteriei, care face ravagii aici. Cum stomacul nu mai funcționează, nu se pot hrăni și slăbesc până ajung în halul acela, când mor. De aici îi duce la crematoriu, în cursul nopții. Azi au fost mai puțini, vreo 18. De obicei sunt 35—40 pe zi. Dar să vorbim de altceva. Uite, dragă, ți-am pregătit un pachet: perie, pastă de dinți, săpun, o bucată de prosop și batiste. Oprește pentru tine și mai dă din acestea celor ce n'au.

Mi-a dat un săpun Caola, un briceag și o linguriță, adevărate comori, acolo. Mi-a întins apoi o bucată de pâine și m'a condus la bloc.

— Vino mâine, mi-a spus la despărțire. Va fi și Teri, deoarece nu merge la lucru. De altfel, are o funcție foarte ușoară.

Am auzit un fluierat: urma apelul. Am alergat să ascund pachetul în patul meu și am ieșit la apel. După apel a sosit Irinka Rapportschreiberin.

— Toată lumea să rămână pe loc, ne-a poruncit. Voi citi numele fiecăreia și fiecare va trece, la rând, în spatele meu.

A citit o listă și, una câte una, am părăsit rândul.

A venit și rândul meu, și al verișoarei.

— Nora Harak! Dody Harak!

Au urmat alte nume. Nu lipsea nimeni.

— 9456. Să vie aici, am auzit deodată.

M'am prezentat.

— D-ta nu te numești Harak, m'a mustrat Irinka. In lagăr le-ai înscris Diamantstein iar la baie, Harak. Ar trebui să te pedepsesc, dar te iert. Să nu mai faci.

Mi-a fost o rușine cumplită. Am bâlbâit ceva dar nu știu ce. Dody mi-a explicat și a explicat. Dânsa fusese de vină. Pentru a nu fi despărțite, spusese că suntem surori. Mi-a părut rău, dar totuși mai bine că s'a restabilit adevărul.

Am mulțumit Irinkăi pentru bunăvoința arătată, apoi conducătoarea blocului ne-a adunat spre a ne da instrucțiuni pentru a doua zi.

— Dimineața, vă veți scula la ora 2, veți curăța pantofii cu cremă și veți coase numărul vostru pe piept. Cu aceasta veți deveni copiii lagărului și veți putea circula fără frică în orele libere. Și acum, vă dau o veste plăcută. Mergeți la baie... Văd că vă bucurați. Imi pare bine. Ați avut noroc aici, căci veți fi bine tratate. Și acum plimbați-vă. Peste un ceas, culcarea. Mă întrebam, de ce acest tratament special față de noi? Dar nu puteam găsi nici-o explicație.

Știind dela sora mea că după apelul de seară supraveghetoarele se retrag, am intrat în bloc, am deschis pachetul pe care îl primisem și am împărțit „darurile". Câte o bucată la fiecare. Am rupt și batistele în două, ca să ajungă. Din ele, am dăruit și unei Poloneze, Helenko Schtube-dienst, o femeie îngâmfată, proastă și brutală, după cum aveam să aflu mai târziu. Atunci, fără să știu nimic, i-am dat din pură camaraderie. A apreciat foarte mult gestul meu, mai ales că batista era lucrată în culori vii, ceea ce am

observat că a încântat-o. Din pricina aceasta, i-am devenit apoi simpatică.

După împărţirea darurilor am plecat cu Dody în recunoaştere. Am luat-o pe strada principală, Lagerstrasse. Pe stânga, se aflau spitalele, unul lângă altul, cu diferitele secţii. Interne, chirurgie, infantilă, psihiatrie, nas, gât şi urechi, stomatologie, etc... vreo 15 b'ocuri imense, fiecare putând adăposti 540 de bolnavi. Înăuntru, aceeaşi împărţire, aceeaşi curăţenie exemplară. In dosul blocului, o străduţă mai îngustă, iar la marginea ei un şanţ adânc cu sârmă ghimpată care despărţea un bloc de celălalt. Sârma era electrizată. Am văzut astfel, dincolo de un şanţ, un rezervor uriaş unde erau vreo 500 vagoane de lemne netăiate, aşezate simetric. Am mai văzut, între blocuri, terenuri cu flori şi zarzavaturi la care lucrau deţinute ce purtau, cusută pe spate, un fel de etichetă galbenă. Intrebând ce însemna aceea mi s'a spus că era semnul de recunoaştere al deţinutelor care fugiseră şi fuseseră prinse, cu excepţia Evreilor şi a Polonezilor care fuseseră împuşcaţi. Mă gândeam, Polonezi şi Evrei? Impreună cu Ruşii, aceştia sufereau cel mai mult în lagăr.

— Pe noi, care suntem Germani şi creştini, a adăugat ironic persoana care mi-a dat lămuririea de mai sus, ne-au bătut şi ne-au băgat la Strafblock unde ne-au maltratat, iar după aceea am fost trimise aici, unde lucrăm.

Cu acest prilej mi-a povestit motivul pentru care ajunsese în lagăr. Fiind lucrătoare într'o fabrică de muniţii, la Dresda, întârziase, într'o zi, o jumătate de oră dela post. Ajunsă acasă, după lucru, seara fusese ridicată de poliţia secretă şi trimisă în lagăr trei luni pentru sabo-

taj. Cele trei luni de lagăr corecțional deveniseră doi ani.

— Hitler a uitat de mine, a spus apoi zâmbind, cu aceeași ironie.

— Ai părinți? am întrebat-o.

— Ți-am spus că sunt creștină, mi-a răspuns. De ce să-i omoare pe ei? Adăugă cu aceeași bătaie de joc în glas: Doar sunt... arieni!

— Mai știi?

— Nu-i nimica, frontul intern crește, zilele regimului hitlerist sunt numărate. Pe frontul de Est, frumosul Adolf capătă numai bobârnace. Nu vezi, chiar aici în lagăr, toate neamurile care-i sunt dușmane sunt reprezentate. Ruși, Polonezi, Cehi, Francezi, Evrei... Fiecare din ei, dincolo de sârmele ghimpate, reprezintă o forță care stă ca un ghimpe în inima fascismului. Chiar și între noi Germanii, mai sunt patrioți care luptă pentru popor.

„Curioasă ființă", mi-am zis, privindu-i ochii înflăcărați. Am părăsit-o.

Am luat-o în sus, pe străduța din dosul blocului, apoi pe strada principală. La un moment dat, am zărit un bloc clădit cruciș dealungul drumului, pe care era scris, cu litere mari: Cantină. „Te pomenești că au și un bar", m'am gândit. Eram extrem de curioasă. Ce se vinde oare acolo? Și pe ce? Bani aveau numai Nemții. Am intrat sub pretextul că caut o cunoștință, d-rul Mike.

— Nu e aici, s'a răstit, furioasă, o deținută somnoroasă.

Nu m'am lăsat totuși.

— Ce se vinde aici? Și pe ce?

— Țigări, cvargel, mușțar, perii și pastă de

dinți, câteodată miere artificială și margarină pe bon de premii (Premium-schein) pentru cei ce lucrează la fabrica din Auschwitz. Și acum, că știi totul, cară-te, marș. Ale ius!

— „Și asta e poloneză", m'am gândit. „Ale ius", în limba polonă, înseamnă: repede, marș.

— Ce ordinară ești! am spus.

Cealaltă m'a blestemat în limba ei maternă. Am reținut o frază: Hollerajasna (să te ia holera).

In drum spre blocul meu am trecut prin fața altor blocuri identice cu acela în care eram eu. Toate erau pline de oameni: tineri, bătrâni, copii. Lucru ciudat: am văzut și șase gemeni. Am cerut lămuriri unei femei mai în vârstă, care mi-a explicat. Era italiancă, de 59 ani, care fusese capturată de Nemți, și trimisă la Auschwitz, fiind „partizană". Parcă o văd și acum, cu părul alb, cu fața bronzată aspră și sbârcită de suferință și mizerie. Uimitor lucru: am aflat apoi că era totdeauna veselă, gata să încurajeze pe oricine cu o vorbă bună sau cu o glumă, și că îl înjură în gura mare pe Hitler, nepăsătoare față de pedepse. O chema Nina. Cu timpul, m'am împrietenit cu ea. Când aveam voie să circulăm pe șosea, mergeam adesea la dânsa, iar mai târziu am lucrat chiar împreună.

Când am ajuns la bloc, lumea se pregătea să se culce. Roma, conducătoarea, m'a dojenit pentru întârziere, apoi m'am dus la culcare. In lipsa mea, însă, o fată se instalase în patul meu. Am fulgerat-o cu privirea, dar fiind ora înaintată iar toți fiind culcați, n'am spus nimic. M'am culcat unde am putut.

Trezirea, a doua zi, a fost cam cu bucluc. Stubedienst Helenka a început să ne amenin-

te cu bastoane. Probabil că se sculase cu dosul în sus sau nu dormise bine.

— Kaffee holen, dali, dali, hollera jasna, Kaffee holen, țipa mereu, alergând de la un capăt la celălalt al blocului.

Tonul acela și mânia ei, cu totul nemotivată, ne-au zăpăcit. Nu ni s'a dat cafea. Eram desamăgite. În schimb, am fost scoase din bloc, ni s'a împărțit ace și ață și ni s'a poruncit să ne coasem fiecare, pe piept, numărul respectiv, iar dedesubt, spre recunoașterea originei, un triunghiu galben. A urmat curățirea pantofilor. Între timp, conducătoarea Roma și Irinka R.-Schreiberin au sosit să ne asiste.

— Hai, copii, ni s'a spus. Veți face baie, apoi veți merge la lucru. Azi e zi mare. Grăbiți-vă. Dar liniște.

Prea mare liniște nu s'a făcut, deoarece în bloc nu erau decât zece perii iar noi eram 80, ceea ce făcea că trebuia să ne îmbulzim câte opt pentru o perie.

— Dă-mi peria.

— Stai, că eu aștept mai de mult.

— Nu e adevărat. Eu sunt întâi.

— Ia lasă-mă!

Obișnuitele copilării. Iar în timp ce noi ne certam, glasul aspru, neobosit:

— Ruhe, cihi, Hollera jasna.

Și palme în dreapta și în stânga. Dar liniște tot nu s'a făcut.

Am pornit la baie, care era în lagărul vecin cu al nostru: lagărul B. Am intrat în el printr'o poartă instalată într'o sârmă ghimpată ce era împodobită cu diferite desene, capete de mort, etc... cu nelipsita inscripție: Lebensgefahr (pericol de moarte) și nelipsita gheretă pentru

paznici. De data aceasta, nu era decât un singur paznic. N'am putut face baie deoarece toate sălile fuseseră ocupate, neprevăzut, de un mare număr de deținute ce urmau să fie trimise la Cracovia. Au urmat două zile grele. Eram abătute. Căldura era înnăbușitoare. Trebue să cunoști climatul din regiunea aceea pentru a înțelege suferința noastră. Insfârșit, a treia zi, am putut face baie. La trei după amiază ne-am întors la bloc. A venit apelul. In zadar. Fetele leșinau, cădeau ca mușteie fără ca nimeni să le ridice, să se intereseze. Pretutindeni apăsare, grijă, tristeță. Zi de ghinion. Când conducătoarea a intrat și a văzut spectacolul, s'a înfuriat și a început s'o mustre pe Roma pe care în ajun o lăudase. Roma a fost desăvârșită. A ascultat impasibilă, ca și cum n'ar fi auzit.

La împărțirea cinei au sosit autoritățile lagărului întovărășite de niște domni în civil. S'a întrerupt masa, pentru a se face o alegere. Treizeci de fete au fost alese pentru lucru la o fabrică de cauciuc, 20 pentru I. G. Farben Industrie, iar zece, printre care am fost și noi, pentru supravegherea muncii.

— Ce noroc pe noi, a șoptit Dody. E o muncă ușoară.

— Dimineața începe lucrul, ne-a anunțat un domn în civil căruia toți îi spuneau: Herr Ingineur. Și a adăugat:

— La ora 6 toată lumea să fie la postul de muncă.

In sfârșit, am isprăvit masa: supă, o bucată de pâine, o bucată de margarină. Ne-am culcat. Patul nostru a fost înconjurat de o grămadă de fete. Erau invidioase și le înțelegeam.

— Ce noroc pe voi, ne spuneau. V'au făcut supraveghetoare. Veți fi bine îmbrăcate, veți avea și supliment de pâine.

Le-am rugat să ne lase să dormim, făgăduind că vom împărți rațiile noastre cu ele.

Pe la ora două am fost trezite. Ne-am îmbrăcat în grabă. Ni s'a adus mâncarea. Altă surpriză. Niște tăiței cu lapte.

Ni s'a dat voie să luăm cât vrem. Astfel am dat și celor care rămâneau. După câteva minute a sosit și SS-manul care avea să ne conducă.

Am pornit spre locul de muncă. Erau orele 2 jum. dimineața. Fiind întunerec, era încă răcoare. Câmpul era ud de brumă. Miros de iarbă, de pământ proaspăt și flori. Când am ajuns la marginea lagărului a început să se lumineze. Astfel, am zărit niște ateliere imense, asemănătoare cu niște hangare, și în fața atelierelor cam o sută de avioane germane și străine avariate, ce nu mai erau bune, așa credeam cel puțin, decât pentru fier vechi. Erau și oameni. Trecerea noastră a stârnit chiar o oarecare animație.

— Aici se repară avioanele doborîte pe frontul polonez, mi-a explicat o fată ce ne ducea la lucru. Era o Nemțoaică de vreo 33 ani, ce fusese condamnată formal pentru moravuri ușoare, de fapt pentru atitudinea ei antihitleristă. Foarte urâtă; era în schimb extrem de energică și avea un suflet de aur.

— De-ai vedea ce este în dosul acestor ateliere, mi-a explicat mai departe. Sunt 50 de ateliere. La fiecare atelier lucrează câte 3.000 de

oameni. Zilnic ies de aici avioane reparate pentru a întări maşina de război nazistă.

Am sosit la marginea unei păduri, unde se deschideau două drumuri: la dreapta şi la stânga. Am luat-o la stânga. Am ajuns într'un sat. La apariţia noastră, toţi s'au retras în case.

— Bine fac că se retrag, făcu Maria, femeia de care am vorbit mai sus. O fac din ordin. Cu atât mai bine. Nu e plăcută prezenţa acestor vite, care sunt atât de antisemite ca şi cele de la oraş. Te miri că sunt anti-hitleristă. Nu sunt singura. Păcat numai că suntem puţini. Dacă am fi fost mai mulţi, n'am fi ajuns unde am ajuns. Am refuzat să muncesc pentru regimul lor.

Am ajuns la marginea satului unde se deschideau mari terenuri de zarzavaturi. Acolo lucrau deţinuţii, supraveghiaţi de paza SS. Am coborît o vale. Un peisagiu splendid mi s'a arătat ochilor. O pădure imensă de stejari prin care şerpuia un râuleţ. La capătul pădurii, apa râuleţului forma un lac a cărui apă se revărsa, ca o cascadă de câţiva metri într'un fel de prăpastie. Priveam uluită, neputând să-mi închipui că acolo, aproape de lagărul nostru, aproape de acel loc de jale şi mizerie, putea fi un colţ de natură atât de senin, atât de fermecător.

— Dar unde e fabrica? am întrebat-o pe Maria. Mai avem mult?

— Ce fabrică, dragă? mi-a răspuns femeia. Veţi lucra la câmp. Uite aici. Am şi sosit.

Am privit unde îmi arăta. Paznici, cai, un grup de fete. Dody se văita. Pantofii îi roseseră

picioarele, care sângerau. Făcusem opt kilometri, poate chiar mai mult. Eu eram scârbită. De ce să ne mintă?

Un SS ni s'a adresat pe ungurește:

— Cine știe să călărească?

Dody și cu mine ne-am prezentat împreună cu șase fete. Mai rămâneau doi cai. SS-ul a mai ales două fete.

— Acum conduceți caii până la marginea pădurii, ne-a spus.

Am pornit. La marginea pădurii, spre surprinderea noastră, era un teren de pomicultură. Acolo ne aștepta un grup de femei, sub pază, ca și noi. S'au înhămat caii la pluguri. Eu am vrut să mă sui pe cal. Un SS s'a repezit la mine ca o furie.

— Ce! Ești nebună? Să te sui pe un cal german? Tu, o jidoaică? Hai, dă-te jos, că te plesnesc de-ți sar toți dinții.

— Ce trebue să facem atunci? a intervenit Suri. Am fost întrebate dacă știm să călărim și pe baza răspunsului nostru ne-au ales.

Bruta a început să râdă.

— Unele veți conduce caii de hățuri, celelalte veți ține plugurile. Și acum, înainte între pomi. Brăzdați pământul în linii drepte și aveți grijă de pomi.

Am început lucrul. Fiecare brazdă avea un kilometru și noi trebuia să lucrăm fără întrerupere până la ora mesei. La ora 1 ni s'a adus de mâncare. Varză în abundență cu bucăți de slănină. Ce folos! Căldura, oboseala ne tăiaseră foamea. Abia dacă am înghițit de câteva ori. După o odihnă de un ceas, ne-am apucat din

nou de lucru. Nici caii nu mai trăgeau, de oboseală. De aceea, i-au schimbat. Noi am rămas să brăzdăm mai departe, cu mâinile şi picioarele umflate. La un moment dat, am simţit că nu mai pot. Sub pretext că pantofii se umpluseră de nisip, m'am aşezat şi astfel am putut să mă odihnesc câteva minute.

Intoarcerea a fost jalnică. Cu toată oboseala noastră, am fost nevoite să transportăm din nou, în lagăr, butoaiele de fier în care ni se aducea mâncarea, deoarece camionul SS-Komando-ului, cu care ar fi trebuit să fie transportate, plecase fără a le lua. Cinci butoaie de fier din care trei cu 250 kgr. de supă, iar celelalte goale.

Pentru fiecare butoi, patru femei, pe o distanţă de 500 metri, apoi alte patru, şi aşa mai departe.

Cum am ajuns în lagăr, nu ştiu. Dody s'a îmbolnăvit. Ziua următoare a intrat în spital. Eu aveam temperatură. Celelalte fete, la fel. Dar nimeni nu se îngrijea de cealaltă, preocupată de sine însăşi.

La apariţia noastră, colegele din bloc, care ne aşteptau, s'au speriat.

— Cum a fost? Ce aţi lucrat? Ce e cu voi?

Intrebări peste întrebări. Nici n'am putut răspunde, de oboseală. Personalul blocului, în frunte cu Roma, ne aştepta; era palidă. Mi-a făcut impresia că era jenată.

— Sunteţi scutite de apel. Toată lumea la bloc! Linişte, că mă doare capul de atâta gălăgie!

Nici o aluzie la lucru. Acum, o blestemam pe Roma. Dela o zi la alta, pierduse simpatia noas-

tră. N'o mai respectam. N'o mai ascultam. In bloc domnea o atare gălăgie încât nu ne puteam înțelege. Personalul ne înjura, noi înjuram la rândul nostru. O anarhie de nedescris. N'am dormit toată noaptea. Sub pretext că sunt bolnavă, a doua zi dimineața am rămas în bloc. Ziua următoare, de asemenea. Intre timp, Dody fusese internată la spital. Mă simțeam ca orfană. Atâta mângâiere în atâta jale : nu mă mai duceam la câmp.

X.

Curând, în blocul nostru au început maltratările. Dimineaţa eram sculate cu lovituri şi urlete. Zâmbetul mieros de pe buzele Romei şi ale celorlalte paznice dispăruse. In locul acestuia, rânjete şi blesteme. Raţia de hrană fusese redusă. Mâncam în farfurii nespălate. Incepuseră şi perchiziţiile, ca nu cumva să avem obiecte tăioase ce ar putea semăna cu o armă; bricege, de pildă. Tot astfel, cu obiectele de toaletă. Săpunul, prosopul şi briceagul pe care mi-l dăruise sora mea mi-au fost confiscate, de către Helenka. Nimeni nu mai mergea la lucru de bună voie. Imediat după sculare, pentru o felie de pâine, supraveghetoarea dela... toaletă ne ţinea ascunse în domeniul ei până la prânz. Acolo eram în siguranţă. Curând, însă, subterfugiul nostru a fost descoperit. Chiar ziua următoare, am fost prinse în ascunzişul nostru şi trimise la muncă, în lagărul vecin, lagărul B, unde am fost puse să sfărâmăm pietre pe care le căram apoi cu vagonetele. De fapt, era mai bine decât la câmp, deoarece nu era muncă grea, mai ales că lucram cu nişte jugoslave care aveau grijă ca vagonetele noastre să deraieze cât mai des. Pe de altă parte, conducă-

toarea ce ne păzea era foarte simpatică. O chema Friți. Frau Friții

Fiind fumătoare și având țigări, după un ceas de lucru ne-a dus la locul ei preferat unde putea să-și satisfacă pasiunea: la toaletă. Acolo mai era și o prietenă a ei, tot îndârjită fumătoare. Intâlnirea lor a fost extrem de afectuoasă: după ce s'au îmbrățișat și s'au sărutat, au început să șoptească și să râdă. Aveau secretele lor. Pe noi nu ne interesa. Eram bucuroase că eram bine tratate. Lucru ciudat: până și șeful lagărului le purta un mare respect. In acest lagăr am cunoscut pe două Italience, două fete din Udine, nepoatele Ninei, despre care am vorbit. Ca și Nina, fetele acestea erau partizane. Le-am povestit că Nina era în lagărul nostru, sănătoasă. S'au bucurat. Erau convinse că nu mai trăiește. In afară de acestea, mai erau și alte Italience; și patru Grecoaice foarte vioaie, ce-și manifestau temperamentul bombănind necontenit în limba lor împotriva Nemților. Erau luate la ochi de conducătorii lagărului.

Ne-am împrietenit repede cu celelalte. La sfârșitul lucrului, ni s'a împărțit niște pâine mucegăită pe care am mâncat-o parcă ar fi fost cozonac, deși era mai mult mucegai decât pâine. Friți intervenise și se luptase ca să ne fie împărțită.

Fiind o muncă ușoară, a doua zi dis-de-dimineață ne-am prezentat. Seara, după apel, am înștiințat o pe Nina despre descoperirea celor două nepoate și i-am spus să vie cu noi la lucru a doua zi. Era fericită. A venit cu noi. Revederea a fost mișcătoare. Ziua a trecut neobservată.

In timpul repausului, care era prevăzut o oră

şi jumătate, au început sirenele de alarmă. Am fost duse în bloc şi închise. Curtea devenise tăcută. In tăcerea mare, doar sirenele se auzeau, în răstimpuri. A apărut Roma care ne-a avertizat că n'avem voie să ieşim şi nici să ne apropiem de ferestre.

Ne-a lămurit că fugise o Poloneză şi că din pricina ei se dăduse alarma. Tot SS-ul fusese mobilizat.

In sfârşit, la ora şase am ieşit în curte, la apel. Atmosfera era încărcată. Obişnuita orchestră, marşuri, imnuri, etc.... lipsea. Se pregătea ceva. Cei dela blocul 33 nu se întorseseră încă dela muncă. SS-ul se plimba nervos. Dela blocul B a venit în lagărul nostru o echipă de femei SS. 25 la număr, toate înarmate. Roma, palidă, abia se ţinea pe picioare.

— Vin fetele dela b'ocul 33. Suntem salvate! N'au fugit! a strigat Helenka, zâmbind. Dar zâmbetul i-a murit pe buze. Patru fete purtau în spinare, întinsă pe o scândură, o fată.

— Au împuşcat-o pe Genia! Au împuşcat-o! a urlat Helenka. Blestemaţii.

Tristul convoi se apropia acum de blocul vecin. Din el se desprinse o femeie în vârstă care începu să blesteme pe călăul victimei şi pe întreg personalul. Am recunoscut în ea pe bătrâna Nina. Am încremenit. SS-ul, însă nici n'a luat-o în seamă, convins că e nebună. Conducătoarea blocului s'a apropiat la rândul ei de Nina, spre a o linişti, dar aceasta, ca şi cum n'ar fi văzut, n'ar fi auzit nimic, a îngenunchiat şi împreunând mâinile, cu ochii la cer, a început să blesteme din nou chemând mânia Domnului împotriva hoardelor naziste.

— Nu vrei să taci, bestie bătrână? s'a repezit la ea, conducătoarea lagărului, Katy.

—Te blestem și pe tine! Târfă a SS-ului, a țipat-o Nina.

Se făcuse o liniște grea. Multe femei plecaseră. Ca și cum n'ar fi așteptat decât asta, Katy a ridicat ciomagul pe care îl purta în permanență și a început să lovească din răsputeri pe sărmana bătrână. Părul acesteia, din alb ce era, în câteva clipe deveni roșu de sânge. Dar bruta nu se opri, ci continuă să lovească fără ca nimeni să sară în ajutorul nenorocitei.

— Criminală! s'a auzit deodată un glas. Cine fusese? N'am știut, dar loviturile au încetat. Bătrâna Nina, deși cu capul spart, a mai avut putere să se ridice în picioare și să scoată un ultim blestem. Apoi și-a pierdut cunoștința. Acea Katy, care o lovise, era o Nemțoaică ce fusese internată pentru jaf, omor și prostituție. Era o femeie de peste 30 de ani, cu fața urâtă, dar înaltă și bine făcută. Se bucura de simpatiile personalului SS.

Două zile mai târziu, Nina a murit. Moartea ei m'a mâhnit adânc. Ce curaj avusese! Și ce planuri făcuse, în optimismul ei! Iar acum, ce sfârșit tragic!

* * *

Fiecare zi aducea ceva nou. Alimentația a devenit din ce în ce mai rea. Am început să slăbim văzând cu ochii. Intre timp, deși nu mai erau locuri, au sosit noi deținute, astfel încât în paturile unde dormeam câte patru, până atunci, am ajuns să dormim câte șapte, sau mai bine zis, să ne întindem, deoarece nici nu puteam dormi.

Intr'o dimineaţă m'am întâlnit cu o fată din Cluj, Sarah Marcovici, care mi-a spus că lucra în apropiere de lagărul nostru, tăind bucăţi de pământ cu iarbă, în formă de cărămizi, pe care o echipă de fete ardelence le transporta în lagăr.

— Muncă uşoară şi plăcută, mi-a spus. Fă tot posibilul să vii la drum. Vei întâlni foarte multe cunoştinţe din Cluj.

Ziua următoare m'am prezentat la conducătoarea ei. Intr'adevăr, lucrul era uşor şi chiar plăcut acolo, în aer liber. Printre cunoştinţele întâlnite, am găsit pe o prietenă din copilărie, Muţi Simon. Căsătorită în ghetto cu un semievreu, un talentat gazetar, Horvath Stefan, fugiseră din ghetto şi ar fi scăpat de lagăr dacă n'ar fi fost denunţaţi de nişte binevoitori. Astfel, după multe peripeţii, sfârşiseră şi ei unde eram şi noi. Deşi despărţiţi, totuşi continuau să comunice între ei. Astfel, Muţi primise un pachetel dela soţul ei şi o scrisoare. Mai mult decât pachetul, scrisoarea a bucurat-o. Acest lucru a fost cu putinţă datorită faptului că paznica noastră, Liza, o Nemţoaică de o rară frumuseţe, îndrăgostindu-se de un deţinut polonez, era mai ocupată să-l urmărească pe acela decât să ne supravegheze pe noi.

Intr'o zi, însă, s'a ivit un control. Am început să cărăm cărămizile de iarbă în lagărul nostru pentru ca drumurile dintre spitale să fie transformate în grădini.

— Drexler şi Greze fac control. Vai de capul celorlalţi, cei dela Brezinca şi Canadienii, a făcut Liza.

— Dar ce e Brezinca? am întrebat. Sat sau oraș?

— Pentru ce întrebi?

— Fiindcă și fata sorei-mele lucrează acolo.

— Ce norocoasă! a exclamat Liza. Acolo are de mâncare cât vrea. Nu e nici sat, nici oraș. Cei de acolo iau bagajele deportaților ce sosesc și le transportă în depozitele lagărului, ceea ce le dă posibilitatea să ia tot ce găsesc, afară de miere, conserve și ciocolată. Restul, pot să-l mănânce în voie, până la refuz. Tot astfel, pot „organiza" și îmbrăcămintea. A „organiza" în lagăr, însemna „a fura".

— Să vezi ce fete grase și elegante, a încheiat Liza.

— Sunt și din Canada? am întrebat.

Liza a pufnit în râs.

— Așa le spunem noi. Pot să fie și din Canada, la urma urmei. Și sunt și bărbați. Dar nu trăiesc ca fetele. Dimpotrivă, când cer ceva de mâncare, fetele acelea sunt atât de sgârcite încât nu le dau nimic. — „Marș!" acesta e cuvântul lor. Numai când e control devin mai generoase, deoarece n'au încotro. Ba mai mult, au tot interesul să scape de pradă.

Puțin după aceasta, o scenă tragi-comică s'a desfășurat în fața noastră. Greze și Drexler începuseră controlul. Noi ne-am dat discret la o parte, drumul fiind barat de paznici și paznice. Drexler a cercetat pe o deținută. Ce delicatese! Mi s'a făcut gura apă. Intre timp, vestea controlului întinzându-se fulgerător, a început o ploaie de bunătăți asvârlite la întâmplare: pâine, slănină, caramele, ruci, ciocolată, etc. M'am aplecat pe neobservate, am ridicat un pachețel

şi l-am ascuns în sân, cu o grozavă frică de a nu fi observată. Dar nimeni nu m'a văzut. Fetele la care s'au găsit lucruri au fost bătute. Eu am scăpat şi m'am întors la câmp.

Când m'am simţit în siguranţă, am avut slăbiciunea să vorbesc unei fete despre norocul ce-l avusesem. Aceasta a început să se milogească ca să-i dau numaidecât din mâncarea găsită, căci murea de foame.

— Aşteaptă puţin, până ajungem, l-am spus, tot mergând spre locul unde lucram.

— Nu, dă-mi acum. Dă-mi acum.

A scos un briceag şi neputând să mă mai împotrivesc, am scos la rândul meu pachetelul în care era o bucată de pâine şi una de slănină: o bucată destul de mare, de un sfert de kilogram, poate mai mult.

Mă pregăteam să tai şi pâinea şi slănina când Liza, care surprinsese gestul meu, s'a repezit la mine şi mi-a smuls mâncarea.

— Hai, că tu mănânci mai des ca mine! mi-a strigat.

A luat apoi şi briceagul, ne-a oprit pe toate, s'a aşezat într'un şanţ la marginea drumului, şi a început să mănânce. Dacă am blestemat vreodată pe cineva din pricina mâncării a fost în clipa aceea. Întâi am blestemat-o pe colega mea, apoi pe Liza, pe care, văzând-o cum înghite bucăţi enorme de slănină, am comparat-o cu un şarpe boa, tot sperând că în lăcomia ei va sfârşi prin a plesni. Din ziua aceea am început s'o privesc pe Liza cu atâta ură încât ajunsese să mă ocolească. Cu colega mea m'am certat. N'aş fi crezut niciodată că pentru o bucată de slănină voi putea urî pe cineva aşa cum o uram pe

Liza. De câte ori o vedeam, mi-aduceam aminte de ceea ce îmi făcuse și îmi venea să plâng. Ziua următoare nu m'am mai dus la muncă cu ea.

Acum, mai mult ca niciodată, mă simțeam singură. Dody nu ieșise încă din spital. Mi-era frică să nu rămânem despărțite. Zilnic, veneau comisii spre a lua fete și a le repartiza la muncă. De frică, eu mă ascundeam în dosul blocului. Mai târziu, am descoperit un bloc mai retras, foarte puțin frecventat, fiind așezat într'un loc dosnic. In fața acestui bloc, dimineața, stăteau mai multe Ucrainience care mâncau, servindu-se una pe alta. Fiecare avea o cutie imensă din care scotea fel de fel de bunătăți: pachete de hrană, dela Crucea Roșie. Ele mi-au spus că le primiseră de acasă. Am tăcut, dar m'am mirat. Mai târziu am lămurit misterul. Erau femei ce-și părăsiseră țara spre a-i urma pe Nemți în retragerea lor și se oferiseră să muncească pentru ei. La urmă tot ajunseseră la Auschwitz. Recunoștință nazistă.

— Afurisiții aceștia ne-au înșelat, au spus la urmă.

Nu le-am compătimit. Ele își aleseseră destinul. Bătrâne trădătoare ce-și făcuseră o socoteală murdară și fuseseră pedepsite după cum meritau. De altfel, mai toți le ocoleau. Rușii, în primul rând, acei prizonieri ce luptaseră, care erau victimele războiului, ce fuseseră ridicați și deportați fără a se fi predat. Erau și Rusoaice, răpite din patria lor, dintre care, multe au fost ucise prin asfixiere, iar cele ce au rămas n'au primit nimic și nu primiseră nimic, decât disprețul nerod al acelor nerușinate bătrâne care

le socoteau idioate fiindcă sufereau foamea, în loc de a fi privilegiate ca ele. Printre aceste Rusoaice ce fuseseră deportate am cunoscut două surori, Sonia şi Maraşka, una de 27 de ani şi alta de 29.

Găsite la Dniepropetrovsk şi duse în lagărul dela Grosrozen, isbutiseră să fugă. Urmărite şi prinse, fuseseră duse la Danzig de unde fugiseră iar. Dar, pentru a doua oară, avuseseră ghinion şi sfârşiseră la Auschwitz. Sonia fusese împuşcată în abdomen şi scăpase ca prin minune. Două fete înalte, voinice, mereu vesele şi care cântau mereu. Numai când le vorbeai de ţara lor se întunecau. Atunci, cu privirea departe, spre zorile dragi, şopteau cu tristeţe : „Moia Crassiva Rassia".

Nu înţelegeam ruseşte, dar după expresia feţei înţelegeam că le era dor de ţară şi de ai lor. Am întrebat, pe nemţeşte, ce înseamnă „Moia Crassiva Rassia". Mi-au răspuns că nu vorbesc nemţeşte. De fapt, cunoşteau limba, dar aveau oroare să o vorbească. Şi apoi, au crezut că sunt Nemţoaică. Când le-am spus că sunt Evreică, s'au uitat una la alta, m'au îmbrăţişat şi m'au sărutat.

— Ce bine ne pare, a spus una din ele. Noi iubim pe Evrei fiindcă suferă ca noi. Ba mai mult decât noi, fiindcă noi avem o patrie, pe când ei n'o au. Dar să ştii că blestemaţii ăştia de nazişti vor crăpa în Rusia. Vei vedea că Stalin ne va scăpa şi pe noi, de aici, şi voi veţi avea atunci o patrie, deoarece patria noastră va fi şi patria voastră.

Vorbea cu atâta ură de Germani, încât m'am îngrozit. Totuşi accentul ei rusesc în limba ger-

mană avea atâta farmec și punea atâta siguranță în cuvintele rostite încât am început să plâng de bucurie. Ceea ce m'a impresionat mai mult, însă, a fost faptul că pentru prima oară după atâta timp auzeam pe cineva bucurându-se astfel, în loc de a mă condamna pentru originea mea neariană. Și după atâtea umilințe, mai alesl Greu să descriu starea mea sufletească! Ușurare? Duioșie? Recunoștință? De toate, poate, și mai mult. Din ziua aceea m'am împrietenit cu cele două surori. Nu mă mai duceam la lucru. Făceam tot posibilul să nu mă duc, mai bine zis. Căutam pretexte peste pretexte. Inventam fel de fel de subterfugii. Când reușeam, mă duceam să întâlnesc pe cele două surori care mă așteptau să ne ducem la „zidul chinezesc", așa cum poreclisem peretele blocului, și rămâneam acolo până la prânz, de multe ori chiar până seara, deoarece Maraşka „organizase" o oală de 10 kg. și, având o compatriotă la bucătărie, aducea masa la ascunzătoarea noastră. Mai făcusem rost și de trei linguri, cu care puteam mânca omenește. Numai că eu pierdusem pofta de mâncare.

— Hai, mănâncă. Nu vezi ce slabă ești? mă certau ele. Și îmi dădeau întotdeauna partea cea mai mare și cea mai bună din mâncare. Când am primit carne, prima dată, spre a mă sili să accept și porția lor, mi-au spus că nu le place, fiind de cal. Efectul a fost opus, deoarece, în loc de a mânca din ea, scârbită cum am fost, n'am mâncat nici din porția ce o primisem pentru mine. Fetele s'au supărat. Erau exasperate.

— Dar ce o să se aleagă din tine? m'au cer-

tat. Nu e cazul să fii aşa de mofturoasă. O să te prăpădeşti.

Maraşka, apoi, mi-a dat un sfat.

— Du-te la Helenka şi spune-i că faci schimb. Dă-i două raţii de salam pentru trei raţii de pâine.

Zis şi făcut. Helenka, căreia îi plăcea grozav salamul, mi-a dat o pâine întreagă, rugându-mă să fac şi în viitor acelaşi schimb. Mai mult, mi-a făgăduit că îmi va da şi zahăr, pe deasupra. Am fugit cu pâinea la ascunzătoare şi am împărţit-o frăţeşte cu surorile.

Acesta a fost primul meu contact cu un suflet de rus. Cunoşteam sufletul rus din romane, dar nu cunoscusem Ruşi până atunci. Mai târziu, Sonia şi Maraşka mi-au povestit pe larg tragedia ce le lovise: cum au fost ridicate, cum mama lor fusese dusă în altă parte, tatăl lor împuşcat, iar casa incendiată. Adesea povestirile lor se împleteau, ochii li se umpleau de lacrimi, faţa lor se crispa. Apoi, ore întregi, se închideau, fără a scoate un cuvânt.

Din nenorocire, această vieaţă alături de ele s'a întrerupt pe neaşteptate.

Intr'o zi, pe când eram la „zidul chinezesc", Maraşka, care se dusese după supă, s'a întors cu două cutii de conserve şi trei pâini întregi.

— Nu putem mânca decât o pâine, ne-a spus. Celelalte şi conservele nu sunt ale noastre. Mi le-a trimes o prietenă spre a le da surorilor ei.

Apoi, a început să vorbească ruseşte cu Sonia.

— Nu te supăra, Noruşka, s'a întors deodată spre mine. Dar ce vrei, de multe ori mi-e dor să vorbesc limba maternă. Nu te superi, nu-i aşa?

— De loc, se poate? am făcut eu. Înțeleg foarte bine. Nu e nevoie să te scuzi. Cum sunt mereu cu voi, din delicatețe vorbiți în limba pe care o știu. Vorbiți, vă rog.

Am vrut să le las singure. M'au prins de braț și m'au tras lângă ele.

— Ascultă, Noruška, mi-au spus apoi. Dacă am putea să fugim mâine ai veni cu noi?

— De sigur, m'am grăbit să răspund. Dar am o verișoară la spital și ar trebui s'o aștept până se face bine. Nu vreau să plec fără ea.

— Am glumit, dragă, a zâmbit Maraška. Cine ar putea fugi dela Auschwitz?

Și a început să râdă cu poftă. Sonia a început să cânte cântecul meu favorit, un cântec rusesc pe care îl învățasem dela ele. Es ras, es ceras, mnogo, mnogo, mnogo ras. Avea o voce slabă dar dulce. Amândouă erau foarte bine dispuse. M'au acompaniat până la blocul meu, și acolo m'au sărutat. Am observat că erau emoționate.

— Ce e cu voi? Ce aveți? le-am întrebat.

— Nimic, mi-au răspuns. Acum vine apelul și ne grăbim. Trebue să ne întoarcem. Dosvidania, Noruška dragă și ai grijă de tine.

Au plecat. Ziua următoare le-am așteptat de geaba. Toț plimbându-mă în așteptarea lor, am fost prinsă de o Nemțoaică care strângea lumea pentru lucru. In clipa când a dat ordin să pornim la locul de muncă, s'a dat alarmă. Imediat după aceasta a apărut în lagăr o comisie alcătuită din doctori militari. Roma a ieșit din bloc pe jumătate desbrăcată, exasperată de acea vizită neprevăzută.

— Strângeți toată lumea!

Am ieşit cu toţii şi am început să ne orânduim, ca la apel. Am trecut apoi, câte două, în faţa comisiei care a ales pe şaptezeci dintre noi. M'am speriat, la gândul că mă voi despărţi de Dody. Ni s'au notat numerele. „De aici nu mai scap", m'am gândit. Vocea doctorului m'a trezit brusc.

— Mâine dimineaţă le veţi duce pe „acestea" la ambulanţă, a poruncit Romei. Şi nu le mai daţi de lucru. Vor primi şi raţia dublă de pâine.

Roma era foarte speriată. După plecarea doctorului ne-a ţinut un nou discurs despre disciplină şi a spus să ne pregătim pentru a doua zi. Apoi am fost duse la baie, ni s'a dat raţia promisă şi o mâncare bună. Am vrut s'o înştiinţez pe Dody şi să mă sfătuesc cu ea, dar n'am putut intra în spital şi nici să-i trimit vorbă. Speram, că, totuşi, a doua zi dimineaţa voi revedea pe Sonia şi Maraşka, dar nici dimineaţa următoare n'au apărut. Nu dormisem toată noaptea de mâhnire. La ora 4 am fost duse la ambulanţă. Am pătruns în rate, în grupuri de câte zece. Eu eram în ultimul grup. Când am intrat, la rândul meu, n'am văzut nici urmă de cele 60 de fete. In laboratorul unde am pătruns, am zărit cinci deţinute doctoriţe care lucrau. Ne-a luat sângele: 20 c. c. la fiecare. Am văzut borcane pline de sânge pentru soldaţi. „Unde e faimoasa lor teorie, rasială ?" m'am gândit. Sânge evreesc trimis pe front spre a fi inoculat ostaşilor naziştî? Această nouă înşelăciune m'a revoltat. Am spus unei doctoriţe ceea ce gândeam.

— Fii mulţumită că ai scăpat cu numai 20 c.c., mi-a răspuns. De-ai şti ce lucruri se petrec

aici și ce experiențe se fac! Vin doctori din Germania care s'au specializat în diferite boli și studiază cum se vindecă. Pentru aceasta se aleg aici femeile cele mai sănătoase și se fac experiențe asupra lor. Iarna trecută am fost asistentă la un doctor care făcea cercetări în legătură cu rănile provenite din arsuri. Am fost dusă într'unul din lagărele dela Birkenau, care n'avea nici nume nici număr. Erau trei blocuri. Cum a sosit doctorul, care era nerăbdător să înceapă lucrul, am intrat în activitate. Parcă văd și acum: o dimineață cețoasă de Decembrie 1943, un grup de opt fete de cel mult 20 ani au sosit în lagăr, păzite de obișnuiții oameni din SS, înarmați cu puști mitraliere și urmați de câini. De-ai fi văzut ce fete voinice și sănătoase! Abia sosiseră la Auschwitz. Medicul le-a luat în primire, foarte mulțumit, apoi le-a condus în spatele blocului, unde era un bazin cu apă murdară, înghețată la suprafață. Doctorul a ordonat fetelor să se desbrace. Am încremenit. Mă uitam cu groază la șeful meu. Fetele șovăiau. Aceasta l-a exasperat. A început să urle la fete și la mine:

— Am să te bag și pe d-ta în bazin, m'a amenințat. Uite ce colaboratoare mi-am ales! Dobitoaco!

S'a adresat apoi celorlalte.

— Hai, desbrăcați-vă și intrați în apă!

Fetele au început să fugă în jurul bazinului, țipând, îngrozite. Doctorul a alergat după ele și le-a asvârlit, una câte una, îmbrăcate cum erau, în bazinul înghețat. A scos apoi un ceas din buzunar, a dat ordin ca toată lumea să rămână în apă până când el va da voie să iasă, și a

început să cronometreze. Opt minute. Să fi văzut faţa nenorocitelor acelea: erau vinete, negre. Deşi eram bine îmbrăcată (aici figura doctoriţei se crispează în evocarea groaznică), tremuram de frig. Îţi închipui ce trebuia să simtă celelalte. Deodată, doctorul a făcut un semn. Fetele au ieşit din apă, cu rochiile aproape îngheţate pe piele. Au rămas astfel, aiurite, încă cinci minute în curte, apoi au fost conduse în bloc. Eu am fost dusă să văd laboratorul. Acolo, doctorul m'a învăţat cum trebue să procedez. De fapt, blocul n'avea deloc aer de laborator. Într'o sală mai mare, am văzut nişte mese de fier care ar fi putut sluji tot atât de bine de paturi, iar deasupra acestor mese, fixate de plafon, erau plăci mari de metal. N'am dat prea mare atenţie acestui amănunt. Doctorul mi-a spus că va trebui să am întotdeauna la dispoziţia lui un kgr. de cerneală şi ceaiu rusesc fiert, fără zahăr şi rece. Mi-a recomandat să fiu pregătită cu acestea, deoarece peste un ceas avea să aibă nevoe de mine. L-am ascultat.

— Cinci numere — a spus la un moment dat, când am fost gata.

L-am privit fără a înţelege.

— Cinci „domnişoare" — a revenit celălalt, ironic.

M'am dus în blocul unde fetele, lipite una de alta, tremurau, în hainele ude leoarcă. Când am deschis uşa, au tresărit. Le-am anunţat să fie gata să se prezinte în faţa medicului. Ce groaznică misiune, când mă gândesc! Fetele se opuneau.

— Mai bine să ne împuşte! — a spus una.

Într'adevăr, nu s'au mişcat. Toate stăruin-

țele mele au fost zadarnice. A fost nevoie de intervenția doctorului, care a început să le bată cu o cravașă. Apoi am trecut în laborator. Acolo, fetele au fost desbrăcate și întinse pe mesele de fier. Doctorul a apăsat pe un buton; cele cinci plăci, ce se aflau deasupra celor cinci mese, s'au desprins de plafon, coborînd. La apăsarea altui buton, doctorul a dat drumul curentului electric...

Doctorița s'a oprit. Amintirea o îngrozea. În sfârșit, stăpânindu-se și apucându-mă de braț, cu degetele încleștate:

— Le-a ars, înțelegi? — a urmat, cu glas crispat. Ca să facă experiențe! Să facă experiențe pentru vindecarea omului de arsuri. Arsuri de grad 1, 2, 3 și 4!... și pe măsură ce plăcile și mesele se încingeau, urletele nenorocitelor se prefăceau în răgete de fiară. Între aceste răgete și mirosul de carne arsă, am simțit că înnebunesc. Și în timp ce eu priveam îngrozită, fiara aceea cu chip de om privea, liniștit, nepăsător, cronometrând timpul!... Deodată, a apăsat din nou pe buton. Plăcile s'au ridicat; și pe când se ridicau am văzut, lipite de ele, bucăți de piele și de carne: carne din trupul nenorocitelor căzute în nesimțire. Bruta s'a apropiat, a făcut fiecăreia dintre victime o injecție de camfor pentru inimă, a turnat apoi cerneală și ceai rece peste trupuri... Apoi n'am mai văzut nimic, căci am căzut în nesimțire. Atâta pot să spun că, atunci când mi-am revenit, fiara aceea își privea experiențele ca și cum ar fi fost vorba de niște simple insecte... Au urmat, apoi, alte zile îngrozitoare. Zilnic, trei, patru morți ce erau aruncați în dosul blocului... Și au urmat

alte victime, chinuite cu acelaşi sânge rece, cu aceeaşi diabolică cruzime de satrap. Şi cadavrele se înmulţeau, în dosul blocului, neridicate, spre a servi de dovadă că doctorul fusese conştiincios, în ziua când avea să sosească nu ştiu ce faimoasă comisie!... In sfârşit, după o lună, am fost schimbată. Doctorul îşi pierduse răbdarea (era sensibil, înţelegi?) fiindcă aveam nervii slabi, şi nu mă arătam destul de tare sau destul de conştiincioasă...

M'am uitat lung la acea doctoriţă. Nu ştiam ce să cred. Era adevărat, sau ea era nebună? Dar faţa tânără, crispată, părul albit prea timpuriu, melancolia din ochii osteniţi dovedeau că nu minţeau şi nici nu era nebună. Spusese adevărul. In ce mă priveşte, voi povesti mai târziu prin ce noroc am scăpat de acele chinuri. De un lucru eram convinsă acum: că în lagărul acela nimic nu era imposibil, şi mă gândeam cu groază ce soartă mi-era hărăzită. Cadavrele ce se înmulţeau şi care rămâneau desgropate în primul frig al iernei prevesteau toate grozăviile.

M'am depărtat, am fugit, mai bine zis, deşi picioarele îmi tremurau. Evocarea înspăimântătoare mă obseda mai departe. In dosul ambulanţei am regăsit fetele cu care fusesem. Erau întinse pe iarbă, încremenite, palide. Şi m'am gândit la raţia de pâine şi la farfuria cu mâncare ce ni se dăduse mai înainte. Ce privilegiu... Şi m'am jurat că nu voi mai merge, precum era vorba, să-mi ia sânge.

Hrana ce am primit-o apoi a fost mai proastă, chiar decât cea obişnuită, deşi firesc ar fi fost să fie altfel... Dar era oare o logică, era oare o omenie în iadul acela?

XI

Două zile mai târziu, s'a ivit un incident. O fată, care ieşea din bloc să ia aer, a fost prinsă de o deţinută nemţoaică, care a bătut-o fiindcă refuzase să meargă cu dânsa la lucru. Era una din acele deţinute (anweiserin) care după terminarea muncii, dacă echipa pe care ele o conduceau termina lucrul mai repede, se bucurau de anumite avantaje: pâine, ţigări, sardele, etc. Deaceea căutau cât mai multe braţe de muncă spre a termina mai repede lucrul. Or, deşi blocul nostru fusese scutit, provizoriu, de muncă, deţinuta aceea bătuse pe una dintre noi.

La ţipetele fetei, a ieşit Roma care, văzând ce se petrece, a strigat după Helenka. Aceasta a apărut în prag, apoi, deodată, s'a repezit asupra nemţoaicei. S'a iscat o bătae. Deşi mai uşoară şi mai mică de statură, Helenka a fost mai tare. Când, revenind la noi, sgâriată şi muşcată, dar biruitoare totuşi, a observat că-i lipsea funda din părul despletit (părul personalului era legat cu o fundă albastră), s'a repezit din nou la nemţoaică şi, din nou, a bătut-o crunt, luându-şi funda înapoi! La mulţumirile noastre, atunci când s'a întors, a zâmbit:

— Lăsaţi, fetelor, că o aranjez. Mă voiu duce să o reclam la secţia politică. In afară de cei de la SS şi de noi, nimeni n'are voie să vă lovească.

Luând apoi cu dânsa pe fata ce fusese bătută, a dus-o la biroul politic, unde a povestit cele întâmplate. Intr'adevăr, am aflat apoi că vinovata a fost crunt pedepsită.

A treia zi nu ne-au dus la Ambulanţă, precum fusese vorba. In schimb, au venit Fritzi şi Fridel să ne ia la muncă. Ne-am bucurat. Mai bine cu ele decât la o ambulanţă. Astfel, am fost duse în dosul lagărului B, dealungul liniei ferate, unde erau prizonieri ce descărcau pietre din vagoane. Vagoanele n'aveau locomotivă. Prizonierii trebuiau să le împingă. Impreună cu ei am descărcat pietre pe care trebuia apoi să le cărăm în fundul lagărului B, unde se construia şoseaua lagărului. Deşi mergeam încet, greutatea ne copleşea. Fritzi şi Fridel ne-au învăţat, atunci, să punem lemne şi să le învelim cu pietre. Ceea ce am făcut. Totul mergea de minune. Cu atât mai mult, cu cât din pricina presupusei greutăţi aveam drept la odihnă. In drumul nostru dela vagoane la şoseaua în construcţie, trebuia să trecem prin faţa unei căsuţe în care erau paznicii ce ne supravegheau. De câte ori treceam pe acolo, Fritzi şi Fridel ne ameninţau şi ne înjurau.

— Repede, bestiilor ! Staţi drept ! Un, doi ! Un, doi ! Pentru onor, salut !

Şi ne făceau cu ochiul, pentru ca apoi, odată ce ne depărtam, amândouă să-i înjure pe paznici.

— Incet, nu vă osteniţi — zâmbeau apoi. Hai, goliţi găleţile şi repaus. Am şi o ţigară pentru cine fumează.

Noi râdeam cu poftă.

— O să ne facă şi astea o porcărie — a observat o fată, la un moment dat.

— N'ai nici o grijă — i-am răspuns. Sunt bune și cinstite.

La prânz, Friți s'a dus la bucătărie să ne facă rost de un supliment de hrană, iar după masă ne-a dus la depozitul de pâine ca să desfacem pachetele. Pâine mucegăită. Ni s'a împărțit și nouă, drept răsplată pentru muncă. Printre pachete, la un moment dat, am găsit, auzi minune ! și bucăți de cozonac. Profitând de un moment favorabil, am furat un cozonac și l-am ascuns în sân. Când s'a isprăvit munca, am împărțit cozonacul cu Friți și Fridel. Dela Friți am aflat apoi originea acelor ciudate colete cu minuni.

Aici în lagăr, se distribue cărți poștale speciale pe care, în loc de Auschwitz, e tipărit Waldsee. In Germania sunt două localități cu acest nume, una pe lacul Boden — stațiune climaterică — și cealaltă în Thuringia — mic oraș industrial. Și voi puteți să scriți. Nenorociții de Evrei nu mai au rude, dar le-au rămas cunoștințe care, fie din milă, fie că li s'au încredințat bani, trimit aceste colete, cu pâine ori cozonac. Pâinea ajunge adeseori mucegăită, însă cozonacul, făcut cu miere, nu. Și pe acesta îl păstrează, sau mai bine zis, îl fură, sub pretext că se trimite ostașilor pe front. Fură și deținutele însărcinate cu supravegherea. Ai înțeles acum ? Și creștinii și Ucrainencele primesc pachete. Ba chiar pachete mari, de la Crucea Roșie. Numai țigările li se confiscă.

M'am gândit la babele de la „zidul chinezesc".

Seara a sosit Dody. Era slăbită, dar se odihnise. Mi-a spus că n'o dusese rău. Infirmiera, o Italiancă, se purtase bine cu ea. Se înțelegeau, mai ales că Dody știa destul de bine italienește. Suferise o pagubă însă : o infirmieră îi confiscase pantofii, care erau foarte comozi. In locul lor,

primise o pereche de pantofi bărbăteşti prea mari şi foarte rupţi.

— Mi-au luat şi haina, la intrare. Uite ce zdreanţă mi s'a dat în schimb — a adăugat.

Ieşind din spital şi trimeasă la baie spre desinfectare, i se schimbase îmbrăcămintea. Astfel, sărmana ajunsese cea mai prost îmbrăcată dintre noi.

—Lasă, am mângâiat-o. Bine că eşti iar sănătoasă şi ne-am regăsit. La rândul ei, mi-a spus că ar fi putut să rămână ca interpretă la spital, dar că, nevrând să se despartă de mine, refuzase.

A doua zi, a venit cu noi la lucru. Când am ajuns în dosul lagărului B, la linia ferată, Dody a avut o tresărire.

— Nora, aici am coborît, când am sosit. Da, da. Uite, clădirea aceea roşie cu coş, iar vis-a-vis aleea mărginită de sârmă ghimpată. Eu am luat-o la dreapta iar mama la stânga. Da, acolo a dispărut. Uită-te la poarta aceea. Pe acolo a intrat mama...

Şi deodată, îngrozită, punând mâna la gură:

— Vai, vezi fumul acela ? Flacăra aceea ?

O înspăimântase un gând. M'am uitat şi eu, îngrozită, la o uriaşă limbă de foc înconjurată şi depăşită de un fum negru. Deşi era senin, fumul acela şi un fel de funingine ce se împrăştia peste tot întunecaseră o parte din cer. Apoi, deodată, fumul cel negru s'a împrăştiat, înlocuit de un fum alb. Fum alb, limbi de foc, apoi fum negru. Dody avea dreptate: acela era locul unde sosisem. N'am spus nimic. Ne-am uitat cu groază una la alta, apoi la coşul ce ardea... Ne-am silit să privim în altă parte. In zadar. Privirile nu se puteau desprinde de tabloul acela înfiorător. Mi-era greaţă, simţeam un gol în stomac. Mi-am amintit

de cele ce auzisem la sosire și despre care nu vorbisem cu nimeni: că părinții, frații, surorile și copiii noștri, sănătoși ori bolnavi, erau băgați în camere de gaz, asfixiați în camere de gaz, indiferent de vârstă, omorîți cu clan, iar mai târziu, când acest chimical devenise prea scump, specialiștii naziști l-au înlocuit cu clor, asfixiind cu clor pe nenorociții ce așteptau, la baie, binefacerea unui duș.

Operația era simplă: sosea un doctor întovărășit de un infirmier plutonier. Pe pajiștea ce se întindea în fața băii, doctorul se oprea din când în când, lua o cutie de carton din mâna infirmierului, care avea mai multe, o deschidea, scotea niște boabe roșii pe care le asvârlea prin niște gemulețe ce acopereau unele găuri făcute în pământ și care comunicau în niște subterane. Boabele acelea, de grosimea unei boabe de cafea, erau clor. Subteranele acelea, hrubele de măcel unde erau asfixiați nenorociții ce credeau că merg la baie. Și aruncarea se repeta, din 30 în 30 de pași, cu o regularitate matematică. Iar boabele asvârlite în subterane, luând contact cu aerul și isbite de podeaua de beton se transformau în gaz. Aceasta era operația premergătoare asfixierii. Nu mai vorbesc de chinurile ce le îndurau nenorociții, înainte de a fi asfixiați. Clorul provoacă hemoragie nazală și bucală și înnecă victima. Cine stătea la suprafața pământului, auzea, din adâncimea subteranelor, un fel de vuet ce nu era decât strigătul de durere, sfâșietoarea desperare a 2.000 de oameni ce mureau laolaltă, asasinați mișelește de civilizația lui Hitler. Iar după ce mureau, „civilizată" măsură de criminali fără pereche, fumul ce ieșea apoi prin gemulețele deschise era risipit de ventilatoarele electrice. Aeriseau... baia. Membri ai Sonder Commando-

ului deschideau apoi şi uşile de stejar din subterane, cadavrele proptite în uşi prăbuşindu-se la picioarele lor.

Pentru a mai aminti un amănunt: nenorociţii închişi în aşa zisa baie, simţind gazul ridicându-se de jos, se urcau unul peste altul, lovindu-se, călcându-se, tot mai sus, într'o învălmăşală desperată, agăţându-se de duşuri, agăţându-se de uşi. Pentru ca apoi, odată morţi, să fie arşi în crematoriu.

La sosire, în prima zi, am fost repartizată la munca uşoară, cum spuneau Nemţii. A doua zi, însă, când am început activitatea la şanţurile din dosul lagărului D II m'am lămurit. „Femeile bătrâne păzesc copiii..." Într'adevăr! Doctorul Coppesius avusese dreptate când îmi spusese, la sosire, că în curând o voi vedea pe mama mea şi pe toţi acei cu care călătorisem. Doctorul Mengerle şi Drexler mă aleseseră pentru „munca uşoară" fără să ştiu ce înseamnă aceasta, acolo, în lagăr. Căci nu ştiam, atunci când am fost dusă în haina vărgată, la primul loc de muncă. Şi ce mă aştepta, Doamne! Acum, după trei ani, gândindu-mă din nou, simt că mă cutremur. Revăd scena macabră. Mormane de cadavre împuşcate: o parte împuşcate, o parte purtând urme de asfixiere. Am rămas cu picioarele înţepenite, incapabilă de a face un pas. SS-ul m'a lovit în spate cu pumnii. Am simţit că-mi pierd minţile. Nu puteam să respir. Un miros îngrozitor de carne arsă şi de cadavre în putrefacţie. Mi s'a făcut rău. O fată de vârsta mea, care fusese angajată cu un grup de fete pentru curăţirea gropilor de cenuşă şi pentru transportarea cenuşei în camioane la Auschwitz şi aruncarea ei în Vistula, m'a ridicat.

— Nenorocito, mi-a șoptit. Stăpânește-te, că altfel o vei păți. Te vor arunca în șanțul care arde ! Lucrează, fă ceva, că altfel vei îmiebuni. Dacă lucrezi vei putea să te speli ca oamenii și vei primi mâncare bună.

— Nu-mi trebue nimic. Nu-mi trebue nimic, am îngânat.

Într'adevăr, n'aș fi putut lua nimic, orice bunătăți mi s'ar fi dat. S'a oprit un SS.

— Nusfeld, mi-a șoptit fata. Șeful crematoriului. Stai drept și șterge-ți ochii.

Nusfeld s'a oprit și m'a contemplat; apoi, pe un ton blazat :

— Oameni slabi. N'aveți nervi. Sunteți prea sensibile. In curând vei veni la mine să urmezi un tratament.

Am mulțumit. Nusfeld a plecat râzând. Mai târziu am aflat despre activitatea acestui Nusfeld care împușca zilnic peste cinci sute de deținute.

Un alt SS s'a apropiat și m'a somat să-l urmez, l-am urmat ca o somnambulă. S'a oprit în fața unui morman de cadavre și a început să-mi dea instrucțiuni.

— Le vei arde, a încheiat.

Am primit o ajutoare care lucra de mai multă vreme, de trei luni, și se smintise. SS-ul a întors spatele și a plecat. Fata mi-a dat o pereche de mânuși de gumă și m'a somat să încep lucrul.

In viața mea nu pusesem mâna pe un cadavru, și nici n'aș fi pus. Mi-era frică. In schimb, fata lucra ca un automat. Apuca cadavrele de mâini, de picioare, de unde se nimerea, le târa la marginea șanțului și apoi le asvârlea în flăcările mari ale rugului. Eu stăteam nemișcată, îngrozită de acel spectacol macabru. La un moment dat,

mi-am acoperit faţa cu mâinile. Ajutoarea a început să mă înjure.

— Hai, lucrează! Ce stai aşa, ca o dobitoacă?... Nu mai avem mult. Numai patru ore. Trec repede.

M'am apropiat de mormanul de cadavre. Doamne! Una câte una, am recunoscut pe multe din nenorocitele ce fuseseră în vagon. Am început să târăsc cadavrele. Aveam frisoane. Dinţii îmi clănţăneau. Deodată, nu arsesem decât vreo cincisprezece cadavre, m'am cutremurat. Am crezut că înnebunesc. Era oare cu putinţă? Nu mă înşelăsem oare? Mi s'a părut că o recunosc pe mama. Dar nu! Era cu neputinţă! Şi totuşi...: Cu gâtlejul încleştat, am tras cadavrul, m'am uitat mai bine, am privit gura. Avea patru măsele îmbrăcate în aur. Sub bărbie, o aluniţă. Era mama, da...

Am început să urlu ca o nebună. SS-ul s'a enervat.

— Ce tot ţipi? Hai, arde!

— Dar lăsaţi-mă! E mama mea!

Bruta m'a lovit cu bâta de cauciuc pe spate, apoi pe obraz.

— Arde-l! a început să strige. Arde-l, că altfel te ard şi pe tine!

Din nou, m'a lovit cu cisma, m'a lovit pe obraz. Sângele a început să-mi curgă şiroae. Totuşi, am avut putere să mă aplec, am sărutat faţa desfigurată şi neagră cu urme de asfixiere, a mamei mele: faţa sfântă a mamei mele. Apoi am tras cadavrul pe rug. Flăcările l-au învăluit...

Am muncit o săptămână. Cu ce suflet, nu pot să descriu. Sunt stări sufleteşti ce depăşesc orice cuvânt.

Totuşi, dormeam. Oboseala, coniacul şi romul ce mi se dădeau seara în abundenţă mă făceau să

dorm. Somn greu. Nervii epuizați nu mai funcționau. Ziua, brom, seara, coniac...

Intr'o zi, am fost dusă la ambulanță. SS-ul ce m'a înlocuit cu o altă fată, m'a dat în primire conducătoarei blocului, recomandându-mi să nu spun nimic, din tot ce făcusem și văzusem. Blocul în care am fost trimeasă primise un nou transport în care erau numai ardelence. Am intrat astfel în rândurile acestora.

Impotriva acestei schimbări, totuși, nu puteam să-mi revin. Cele văzute mă obsedau. Fusese adevărat? Era oare cu putință? Să omori atâția oameni, să arzi atâtea cadavre zilnic, fără o șovăială, fără o remușcare? Pe ce lume trăiam? Nu eram oare în iad? Era oare cu putință?

Era cu putință. Această fiară ce se numește om, ce se numește germanul nazist, întemeietorul faimoasei „ordine noi", depășise cruzimea oricărei fiare. Ceea ce am spus mai înainte, ceea ce urmează o dovedesc. Asasinatul în masă, prin asfixiere, era acolo o lege.

Spectacolul care se desfășura în fața ochilor era înspăimântător, dar pentru echipa specială, un lucru obișnuit. Dar câte spasmuri de oroare, până devenea un lucru obișnuit!

Fețele cadavrelor erau desfigurate de loviturile primite, trupurile sgâriate, copiii călcați în picioare erau plini de sânge și de murdării: acestea din urmă, efect al diareei pricinuită de spaimă.

Echipa specială spăla zilnic cadavrele cu furtunul, spre a fi transportate la crematori, cadavrele ude fiind mai ușor de introdus în ascensor, deoarece alunecau mai bine pe ciment, unde lăsau și băltoace de sânge. In fiecare ascensor încăpeau 20-30 „bucăți".

In sala crematoriului o altă echipă specială le lua în primire. Oamenii din această echipă lucrau cu mănuşi de gumă şi cu cârlige speciale. Mâna sau gâtul cadavrului era prins în cârligul de fier şi cadavrul târît până la cuptor. Inainte de a fi ars însă, trecea printr'un control medical, în prezenţa SS-ului. Controlul consta în căutarea obiectelor de preţ: dinţii de aur erau smulşi din gura cadavrului şi aruncaţi într'o soluţie de clor care ardea carnea şi osul, iar femeilor li se făcea controlul ginecologic spre a se constata, pentru ultima oară, dacă nu se mai aflau ascunse undeva inele sau pietre preţioase.

Din strângerea aurului se colecta, astfel, 7-8 kg. pe zi adunându-se treptat adevărate averi ce treceau în posesia rasiştilor.

Altă sălbăticie pe care trebue s'o amintesc: felul cum eram primiţi la sosire. La început, totul se petrecea civilizat, cu cuvinte bune. Imi amintesc că la sosirea noastră, atunci când am fost despărţite de părinţi, ni s'a spus, spre liniştire: „Părinţii voştri, ca toţi bătrânii, vor avea grijă de copii şi vor fi trataţi mai bine decât voi. Să n'aveţi nicio teamă pentru ei".

Cuvintele fuseseră întovărăşite de zâmbete convingătoare. Şi am crezut. Câteva ceasuri mai târziu, însă, încrederea ne-a fost risipită de discursul rostit de o somitate a lagărului, acea slovacă de care am vorbit mai înainte: anume Ria.

Ca să revin: cei duşi la crematoriu erau despărţiţi în două grupuri după sex: femeile laolaltă şi bărbaţii de asemenea, iar după această selecţie, încolonaţi cum erau, erau duşi în curtea băii. Am mai spus în altă parte, că acesta era sistemul german de a înşela pe nenorocitii ce erau duşi la asfixiere. Sub pretextul că erau duşi la baie, erau

trimeși, de fapt, la asfixiere. Și sărmanii mergeau, încrezători, fericiți la gândul băii înviorătoare ce-i aștepta.

Inainte de a intra în faimoasa baie, toată lumea trebuia să poposească în sala cea mare spre a se desbrăca. Era o sală imensă, de vre-o 150 metri lungime, unde, dealungul pereților, se aflau agățătoare pentru haine și niște bănci. Acolo, în sala aceea care era întotdeauna luminată puternic, SS-ul, până atunci mieros, își schimba brusc atitudinea. Obraznic și nervos poruncea ca toată lumea să se desbrace repede și să pună lucrurile în deplină ordine la agățătoarele numerotate de pe pereți, pentru ca „la întoarcere" să le găsească fără pierdere de timp și învălmășeală. Lumea protesta, deoarece acolo nu se mai făcea deosebire între bărbați și femei, și toți trebuiau să se desbrace în pielea goală, indiferent de sex. Până la urmă, însă, protestările fiind zadarnice, toți se resemnau. Ce puteau să facă? Erau Evrei și cu Evreii poți să faci ce vrei.

După ce se desbrăca toată lumea, se deschidea o ușă imensă, de stejar, ce dădea spre o sală tot atât de mare ca vestiarul și tot atât de puternic luminată în care pătrundeau cei 2.500-3.000 de deportați, apoi ușa se închidea în urma lor. Îl închidea pe veci. Și operația se repeta din jumătate în jumătate de oră, la fiecare transport, deoarece aveau loc mai multe transporturi pe zi. In urma acestora se golea câte un lagăr, care era ars, cum a fost, de pildă, lagărul F, în August 1945. Lagărul Celilor, în care fuseseră vre-o 30.000 de oameni ce au fost arși într'o singură noapte. Acest lagăr era vestit și socotit ca cel mai curat, cel mai îngrijit din câte erau. Avea și grădină, iar deportații ce se aflau acolo erau

de trei ani locuitorii Auschwitz-ului. Până când, într'o zi, doctorul Mengerle a rostit sentința. Lagărul a fost evacuat și doctorul Mengerle a procedat la selecționare. Nu era lucru ușor, această selecționare a atâtor mii de oameni. Totuși, ai fi zis că o energie diabolică zăcea în acest Mengerle, pe care niciodată nu l-am văzut obosit.

După evacuarea Cehilor, au sosit prizonieri de război ruși, francezi și italieni, care au fost duși direct la camerele de gaz, deși legea internațională interzicea acest asasinat în masă a unor oameni ce luptaseră pe front. Cine ar fi crezut că se puteau întâmpla astfel de lucruri atunci când posturile de radio germane urlau zilnic, preamărind „civilizația" celui de al III-lea Reich, purtarea ostașilor, respectarea răniților și a prizonierilor? Frumoase cuvinte, splendidă propagandă!

Propaganda lui Goebbels! Ce folos! Dincolo de această propagandă era o realitate și mai cruntă: aceea a unor invalizi germani cari, prin faptul că nu mai puteau fi folositori nimănui, erau jertfiți și ei, ca și prizonierii dușmani, în aceleași sălbatece condiții. Numai că erau desbrăcați în vagoane și duși apoi la crematori, pentru ca uniforma să nu le trădeze originea și calitatea.

Să mai pomenesc și de macabrul convoiu dela Litzmanstadt, unde 95% din cei ce-l alcătuiau au fost asfixiați, la rândul lor? Aceștia, care se aflau de cinci ani în faimosul ghetto, avuseseră totuși un avantaj; trăiseră împreună cu familiile lor, lucrau în fabricile de muniții și erau plătiți pentru munca lor. De fapt, era o monedă specială, monedă de ghetto, dar cu putere de cumpărare. Nemții, însă, aveau grijă să limiteze cât mai mult cumpărăturile pentru ca să nu se depășească 900 de calorii. Și acești „șmecheri" cum au fost po-

recliți, au trăit cinci ani pentru ca la urmă să sfârșească și ei ca și ceilalți.

Trei surori, din 17 frați, care trecuseră la dreapta (dreapta însemna viața, iar stânga crematoriul), au povestit că din cei 80.000 de nenorociți ce fuseseră în ghettoul lor, numai 40.000 ajunseseră; ceilalți 40.000 pieriseră în drum de pe urma epidemiilor și a bolilor de tot felul (dizenterie, tifos, etc.), pricinuite de lipsa de higienă și de alimentația proastă. Iar din cei 40.000 ce sosiseră, 98% au ajuns la cremator, Din ei, dimineața nu rămăsese decât cenușa lor. Și tot Mengerle rostise sentința. A urmat apoi rândul țiganilor: țigani germani, unguri, de toate naționalitățile, socotiți și ei, de către nemți, drept rasă inferioară. Și aceștia au fost folosiți pentru experiențe de către diabolicul Mengerle, care, spre a-și satisface curiozitatea lui morbidă de savant și de nebun, a trimis la pieire 4.500 din acei nenorociți.

O verișoară a mea, Vilma, care a fost în lagărul C ca Stubedienst, fiind într'o zi alarmă din pricina sosirii unor transporturi (se dădea alarmă pentru ca să intrăm în blocuri și să nu observăm trecerea convoaielor) a fost victima unei conducătoare sălbatice. Această fiară aducându-și aminte, în timpul unei alarme, că rochia ei cea mai bună era necălcată, a poruncit verișoarei mele să se ducă în blocul vecin spre a aduce de acolo un fier de călcat. Cum în blocul vecin se efectua tocmai un transport, verișoara mea a refuzat. Femeia atunci, a plesnit-o și a împins-o afară. Verișoara a început să fugă. Dincolo de sârma ghimpată, un SS care a zărit-o, a somat-o să se oprească. Fata n'a auzit și a continuat să fugă. Când abia câțiva metri o despăr-

ţeau de blocul vecin, uşa blocului s'a deschis şi a apărut un alt SS, beat, care a luat-o la ţintă. Glonţul a lovit-o între frunte şi tâmplă. Nenorocita a căzut într'un lac de sânge; totuşi a avut încă putere să se scoale şi să se târască la bloc unde, după ce i s'a spălat rana, a fost dusă la ambulanţă şi operată. A doua zi, Mengerle, aflând de această întâmplare, a ordonat ca Vilma să fie dusă în lagărul F, unde a fost supusă unei experienţe. Experienţele constau în injectarea ochilor cu diferite culori spre a se constata dacă era într'adevăr posibil să se schimbe culoarea ochilor. Prin ce minune a scăpat Vilma din ghiarele lui Mengerle, n'aş putea spune. Mai târziu, la un sanatoriu din Brunn, i s'a scos ochiul ce fusese atins de glonţul ucigaş, şi care, dacă n'ar fi fost experienţele acelea criminale, ar fi putut să fie salvat. Aceasta a fost o nouă ispravă a lui Mengerle. Stau şi mă gândesc la ce au folosit atâtea studii savante, acestui om infernal. Era nevoie de ele ca să facă ce făcuse? Într'adevăr, era un doctor eminent, însă un geniu al răului. Diagnostician remarcabil, avea şi o memorie care nu iarta. Astfel, odată, punând unei deportate diagnoza tifos abdominal (era formula lui când trimitea pe cineva la camera de gaze), sora mea, spre a salva pe nenorocită dela asfixiere, a scris în carnetul ei: Grippe. Două săptămâni mai târziu, cu prilejul unui control, Mengerle a recunoscut pe femeia pe care o destinase camerei de gaz, a chemat-o pe soră, i-a tras o palmă şi a ameninţat-o că pe dânsa, de data aceasta, o va declara „bolnavă de tifos".

XII

In 1944, pe la sfârşitul lui Iunie, după sosirea noastră, au sosit atât de multe transporturi încât Sonder Commando-ul a primit ordine speciale: nenumărate deţinute învinovăţite de sabotaj, copii părăsiţi, despărţiţi de părinţi la intrarea în lagăr, au fost arşi de vii în şanţul din dosul crematoriului, fiind asvârliţi în flăcări ca nişte butuci de lemn. Oamenii, care săvârşeau această operaţie, erau atât de obişnuiţi şi atât de obosiţi, încât se mişcau ca nişte automate, mai nepăsători ca cea mai nepăsătoare fiară. Ai fi zis maşini, nu oameni. Nici iadul n'ar putea oferi un astfel de spectacol. Dovadă : foarte multe victime incapabile de a mai suporta şi de a mai aştepta să le vie rândul, se asvârleau singure în foc.

Fac aici o paranteză. Tot ce spun în această carte a fost văzut, auzit şi trăit. N'am adăugat nimic, n'am inventat nimic. Ceea ce am spus mai sus e mai puţin. Şi totuşi ar fi de necrezut. Şi totuşi, s'a întâmplat. Un lucru ţin să-l precizez: Dincolo de o Germanie a filmelor, a ziarelor, a propagandei şi a revistelor, a fost o Germanie cu care doar iadul ar fi putut să se compare. Pentru mine, care am cunoscut-o, cruzimea, cinismul şi perfidia Germaniei hitleriste n'au pereche. De n'ar fi decât zecile de mii de victime asasinate mişeleşte în subteranele cu gaze şi mis-

tuite apoi în crematorii, de n'ar fi decât miile de copii asvârliţi în flăcări fără milă, fără şovăire, fără remuşcare, şi un regim ce a fost capabil de atâta cruzime n'ar merita decât un lucru: blestemul oamenilor şi dispreţul istoriei.

Dar să revin. Da, Dody avea dreptate. Acela era locul. Aceea era poarta prin care intrau acei ce erau condamnaţi pe veci. După ce erau desbrăcaţi în curte, li se dădea un prosop şi un săpun pe care era scris Rif (Rein Judisches Fett, grăsime pur evreească); săpunul cu care se spăla întreaga Germanie! Şi stăteau acolo, istoviţi de drum şi încovoiaţi de umiliri, până le venea rândul, cu o singură mulţumire în aşteptarea naivă: prosopul şi săpunul, în timp ce paznicii SS-ului le priveau trupul gol cu obraznică ironie.

Trebue să amintesc că în curtea crematoriului era şi o casă în care era instalată în permanenţă o „echipă excepţională" (Sonder Commando). Această echipă era alcătuită din Evrei ce executau ordinele SS-ului. In câteva rânduri, am văzut la geamurile acestei case, feţele celor dinăuntru şi am avut impresia că sunt nişte smintiţi. N'am greşit. Intrând în vorbă cu unul, din întâmplare, convingerea mea s'a întărit. Indiferenţa cu care îmi povestea felul cum dăduse drumul gazelor ce-i asfixiaseră familia (mamă, nevastă, soră cu copii) nu putea fi decât a unui nebun.

— Am exterminat întreaga mea familie cu braţele acestea, a încheiat, scoţând braţele din gratiile ferestrei şi arătându-mi-le. Dar atât. Incolo n'am făcut nimănui nimic.

N'am scos o vorbă, ci am plecat. Am fugit, mai bine zis, deoarece sosea un SS. Şi m'am gândit la grozăviile pe care ar putea să mi le povestească cei dela echipa excepţională. Altă

perversitate germană: Evrei, ce aveau să piară și ei, după un stagiu de două luni, în aceleași chinuri, pe care le pregăteau. Asfixiați ca și ceilalți. Evrei, omorînd Evrei ! Ce idee înaltă! Și cei sadici nu erau ei, civilizații germani, ci noi, numai noi !

— De ce să nu ne ușurați sarcina? mi-a spus odată SS-ul Johann, șeful dela cuptoare. Am muncit destul ca să curățim atâtea țări de pleava voastră. Mai lucrați și voi pentru noi. Puțin antrenament nu strică. Ungurii lui Horthy, în orice caz ne ajută bine. Tu, care ești unguroaică, trebue să știi. Ungurii fasciști ne sunt prieteni sinceri: primii care s'au îmbulzit în anticamera lui Hitler pentru iscălirea alianței.

— Am fericit pe câteva femei de ale voastre, a adăugat bruta aceea. Inainte de a fi duse la asfixiere le-am procurat o mulțumire. Chiar și atunci aveau temperament.

Nu pot să descriu scârba ce m'a cuprins; o nemărginită scârbă pentru bruta din fața mea, pentru toate brutele cu svastică.

Dar așteptarea nerăbdătoare, în curtea băii? Mulțimea nenorociților cărora li se spunea că merg la baie, atunci când erau trimiși la moarte? Femei, copii sugaci, copii mai mari adormind pe genunchii bătrânelor, așteptând să le vie rândul și bucurându-se de prosopul și săpunul R. I. F. a cărui compoziție n'o cunoșteau, bucurându-se la gândul că vor face baie, că-și vor destinde trupul sub duș cald! Și, dimpotrivă, moartea! Din jumătate în jumătate de oră câte două mii de oameni intrând în sălile „cu duș" (trei săli), uși ce se închideau ermetic, fără ferestre, luminate electric. Apoi, de sus, din dușurile din care ar fi trebuit să curgă apă, gazul otrăvitor... Și plânsetele,

apoi, țipetele groaznice, svârcolirile nebune, horcăielile, gemetele stingându-se în oftat și tăcerea imensă, la sfârșit, tăcerea de moarte... Și toate acestea în câteva minute. In cinci minute, atât. Pentru ca apoi, deasupra coșului, să iasă flacăra înaltă, apoi fumul alb, apoi cel negru, iar la transportul următor lucrurile să se repete... Iar la urmă, mormanele de cadavre asvârlite în șanțul de 40 metri lungime și 10 lățime, după ce doctorul constatase, în sălile o clipă redeschise, moartea generală a condamnaților. Ardere simplă și promptă: un rug făcut din butuci pe care se asvârlea păcură, cuptoarele din crematorii fiind neîndestulătoare pentru atâția inși. Crematoriul Brezinca, cel mai mare dela Auschwitz, care avea cincisprezece cuptoare imense, nu isbutea să mistue decât o mică parte din victime, atât de dese și de mari erau transporturile de oameni. Oameni din toate țările vecine sau ocupate: Ungaria, Franța, Belgia, Cehoslovacia, Polonia și România trimiși la Auschwitz din diferite motive, uneori fără motiv, numai pentru faptul că erau neputincioși și erau socotiți fără folos. Tot astfel, Ruși și Italieni. Trimiși la muncă, sfârșeau la gaze. Copiii lor, la fel. După întrebuințarea la munci grele, după istovirea în muncile grele, asfixierea necruțătoare și rapidă, când nu intervenea „moartea naturală" prin foame și boală. Acesta era marele secret pe care îl cunoșteam, pe care credeam că singură îl cunoaștem. Oricum, mă bucuram că scăpasem de soarta aceea, de locul acela unde victimele erau maltratate și devastate înainte și după moarte. Iar pentru toată lumea călăii erau bineînțeles tot Evreii! Și tot Evreu era doctorul ce scotea dinții de aur din gura cadavrelor, tot Evreice erau acelea ce tun-

deau cadavrele, pentru ca apoi, aurul, părul, îmbrăcămintea, tot ce putea folosi la ceva să fie trimis în Germania populației sinistrate, care era „singura victimă a războiului" după expresia oamenilor dela SS. Dar numai atât? Era destul să privești, în anumite zile, în curtea crematoriului pentru a-ți da seama de imensitatea și de sălbăticia jafului: pe lângă sacii cu păr și îmbrăcăminte, lucruri de valoare, obiecte personale, haine de copii, biberoane, fel de fel de alimente, din cele ce soseau. Nu era deținută, din cele bine privite de Administrația hitleristă, care să nu fi avut pe conștiință nenumărate furturi. Și tot noi eram hoții, criminalii! Parcă noi omoram tineri și copii până la 15 ani și dela 30 ani! Parcă noi fabricasem săpun din grăsime de cadavre, spre a le da rudelor acestor cadavre. Parcă noi am fi spus contemplând cadavrele: „Bun pentru săpun". Aceasta e civilizația voastră, domnilor naziști! In numele acestor fapte vreți să purificați lumea, să ridicați Europa! In numele acestor fapte vorbiți de ideal, de muncă și de cinste! De „Ordinea nouă"! Ce mârșăvie!

Nu cunosc toate minciunile istoriei, dar cred că minciuna nazistă e cea mai mare, cea mai sălbatică minciună, din câte au înșelat și murdărit viața omenească. Și mai sunt azi, numai câțiva ani după terminarea războiului, imbecili care vor să uite.

* * *

La un moment dat, am simțit că îmi vine rău. Funinginea îmi înnegrise mâinile și fața. Și mai aveam două ore de lucru în fața aceluiași spectacol, în fața zărilor acelora de flăcări și fum!

Curând, a sosit o echipă de lucru: câțiva oa-

meni cu lopeți, printre care am recunoscut pe doi doctori din Cluj. Unul din ei m'a întrebat dacă știu ceva despre nevasta lui, care fusese arestată în preajma nașterii unui copil: o femeie frumoasă și înnaltă, de vreo treizeci de ani. Din milă, l-am mințit, spunându-i că sora mea o văzuse undeva, în lagărul acela. Dar nu m'a crezut. A simțit că mint. La fel am făcut cu alții, mîngîindu-i, spunându-le că văzusem copiii, frații sau părinții lor, că erau bine, sănătoși, că în curând vor scăpa, vom scăpa... Intr'adevăr, ce puteam spune? Ce aș fi putut spune?

Am primit dela Doctorul Rosenthal, acela căruia îi spusesem că soția era în lagărul nostru, tutun și foițe. Fridel, care a observat că vorbisem cu acest doctor (îmi dăduse voie, deși era interzis), m'a întrebat, foarte agitată, de unde îl cunosc pe acel „domn". Cuvântul „domn" acolo mi-a răsunat în chip ciudat în ureche. Să fii în iad și să fii totuși „domn"!

— E un doctor din Cluj, orașul meu natal, am răspuns.

— Klausenburg ? Transilvania ?

— Da. Il cunosc de acasă, din vremuri bune.

Fridel a oftat adânc, s'a uitat la doctor și s'a înroșit. Am observat că îi plăcuse doctorul iar acesta, spre a o îmblânzi, s'a arătat foarte amabil cu ea. Astfel, mai mult m'am plimbat decât am lucrat, în ziua aceea: în loc de a căra pietre, am stat mereu așezată pe mormanele înșirate dealungul liniei ferate. Spre a o îmblânzi și mai mult pe Fridel, doctorul Rosenthal i-a adus un săpun, o batistă și un briceag. Cu toată bunăvoința lui Fridel și bucuria de a fi regăsit o cunoștință, mă simțeam prost. Apropierea crema-

toriului mă tortura. Când m'am întors la bloc mă durea capul. La bloc, toți nu vorbeau, acum, decât de crematoriu. Eram înspăimântați.

După apel, Roma ne-a anunțat că a doua zi va pleca și că întregul personal al blocului va fi schimbat. Am luat notă, bucurându-ne de plecarea Romei.

A doua zi a sosit personalul cel nou. A treia zi am fost mutați în blocul nr. 22.

XIII

Noua conducătoare a blocului, Edith, era o fată înaltă, tânără, voinică. Dacă n'aş fi ştiut că este evreică aş fi zis că e mongolă. Ne-a primit simplu, fără obişnuita gravitate şi nelipsitul discurs despre disciplină. Ne-a chemat pe fiecare după număr, citind o listă, apoi ne-a condus la bloc şi a arătat fiecăreia patul; cele ce n'aveam (nu erau paturi destule), au primit o saltea şi o pătură. O mare parte din bloc era ocupată mai de mult de Rusoaice şi câteva Evreice din Franţa, Italia şi Slovacia. Rusoaicele ne-au primit cu răceală, dar Edith explicându-le că eram Evreice din Ardeal, ghiaţa s'a spart imediat, au devenit prietenoase, ne-au dat din pâinea lor, ne-au pus fel de fel de întrebări: ce facem, ce lucrăm de când suntem în lagăr etc... Erau în excelente raporturi cu Edith pe care o îmbrăţişau mereu.

La masă ni s'a împărţit pâine şi supă: o farfurie de un kg. Am observat că toată lumea mânca liniştit, vorbind încet, fără gălăgia care domnise în blocul celălalt. Mai mult se mânca decât se vorbea. Pe când mâncam astfel, aproape în tăcere, au apărut la geam vreo zece femei cărora Edith s'a grăbit să le dea de mâncare, ca şi nouă.

In blocul lor primesc puţine alimente, ne-a explicat. Şi cum aici regimul este mai bun, le mai dau din ale noastre. Noi avem destul.

Printre acele femei, am zărit pe o bătrână, cu două fete. Le-am rezervat o farfurie de supă și i-am spus și lui Dody, rugând-o să le dea supa prin geam. Am intrat apoi în vorbă cu ele. Erau franțuzoaice. Tatăl lor, născut în București, plecase de acolo în 1919. Ele erau născute la Paris, unde tatăl, instalat cu ele, devenise mare bancher. Îl chema Lazăr Braunstein, iar pe fete Betty și Mary.

Ne-am împrietenit imediat, după cum m'am împrietenit mai târziu, cu o bună cunoștință a lor, o avocată, d-na Simon, o fată slabă cu chip de copil.

Mai târziu a venit apelul. Cele mai multe s'au culcat, și Edith, spre a le ocroti somnul, a început să țipe pentru a porunci liniște deoarece fetele din blocul vecin, mai puțin somnoroase, sau mai puțin privilegiate, făceau gălăgie. M'am culcat și eu, deoarece mă durea capul. Deodată, a apărut sora mea, pe care am revăzut-o apoi mai des. Vă închipuiți dacă am fost fericită. Mai ales că aducea alimente. Imediat, Edith s'a împrietenit și cu ea, s'a amestecat în convorbirea noastră, ne-a încurajat, spunând că războiul e pe sfârșite, că Rușii sunt aproape, că în curând vom scăpa.

Din când în când știrile răzbăteau până la noi. Schimbarea continuă a frontului și apropierea lui de granițele lagărului nostru ne dădeau speranțe. Surprindeam de multe ori, pe unele din femei, schimbând pe furiș, păreri asupra puterii de combativitate a armatei sovietice și bucurându-se de loviturile pe care le primeau bandele hitleriste.

— Dar mâncaţi, copii, a făcut deodată, văzând că nu ne mai atingem de alimentele pe care le adusese sora. Hai, mâncaţi, că aţi slăbit ca nişte ţări.

La ora apelului, nevoite să ieşim din bloc, am stat sub o ploaie torenţială care ne-a udat până la piele. Ploaia a durat toată noaptea şi a doua zi. Când, la patru dimineaţa, am ieşit, ne-am îngrozit. Totuşi, a trebuit să stăm până la 7 când ne-am întors într'un hal fără hal, îngheţate. Eu eram răcită până în măduva oaselor şi mă gândeam cu groază la apropiatul apel, ce avea să fie, pentru mine, şi ultimul apel. Cum să fac să nu mă duc?

Am avut noroc. Când a venit apelul ploua mai departe, cu găleata. Un vânt aspru bântuia câmpia, blocurile, trupurile noastre sleite, feţele. Nici nu puteam deschide ochii. Cum să rămânem, trei ore, în vijelia aceea? Mă cutremuram. O fată din Cluj, Lonţi Klein, ne-a dat curaj. Deşi fusese operată de rinichi, mai slăbită decât noi deci, ne-a ridicat moralul. Dar mă durea capul îngrozitor. La un moment dat, când trebuia să ieşim, a apărut Hella, o Stubendienst şi ne-a întrebat care dintre noi se pricepe la croitorie. Am răspuns prima. Dody m'a privit îngrozită. Nu m'am lăsat intimidată.

— Da, mă pricep perfect, am precizat. Aveam un salon foarte elegant, la Cluj.

— Bine, a făcut Hella. Am nevoie de nişte şorţuri. Hai să-ţi dau material. Voi încerca pe o rochie uzată şi dacă voiu fi mulţumită îţi voiu da material nou. Poţi să iei şi ajutoare deoarece vei avea mult de lucru.

Am ales-o pe Dody, bineînţeles, deşi cred că

în vieața ei n'a cârpit o pereche de ciorapi. Dody n'a protestat. Am mai ales pe Helen și Ibi, două fete care lucraseră la fabrica noastră. Ultima știa ceva croitorie. Ne-am instalat la Waschraum-ul blocului și am început activitatea.

Nu pot să spun cum am croit primul șorț, cu ajutorul lui Ibi, eu care în vieața mea n'am tăiat o batistă, măcar, iar personalul blocului, încrezător în talentele mele, îmi aducea material pentru bluze, fuste, haine și rochițe. Dody era desperată.

— Nora, a sărit, la un moment dat. E o nebunie! Dacă le strici materialul, vai de capul tău.

— N'ai nicio grijă, i-am răspuns. Voi mai căuta o ajutoare pricepută iar șorțul îl voi face după modelul aceluia pe care îl poartă Helen.

Ceea ce am făcut. Am cerut șorțul, spunând că am nevoie pentru a lua măsura, l-am aplicat asupra ștofei ce mi se dăduse și am croit după el. A ieșit perfect.

Am prins curaj. Imediat, am început să croiesc fuste, bluze, capoate, tot ce mi se dădea. Vai de fasonul lor ! N'aveau nici unul. Totuși lucru inexplicabil, clientela mea a fost mulțumită. O convinsesem că acela era fasonul, că aceea era moda, la Cluj, atunci când m'au ridicat.

Și „atelierul" a început să funcționeze. Am găsit două surori din Cluj care se pricepeau bine la croitorie și le-am angajat. Fiind mult de lucru, aveam dreptul să aleg câte ajutoare voiam. Una din fetele angajate, Hella Kraus, a observat imediat că nu mă pricep și mi-a propus să se ducă ea să facă proba lui Edith.

— Bine, du-te, i-am spus.

Dar n'au trecut nici două minute şi Edith a trimis după mine.

— Să vie croitoreasa adevărată, a fost cuvântul ei. Şi cum m'am prezentat, m'a dojenit.

— Pentru ce mi-ai trimis o fată care habar n'are de croitorie?

N'am ştiut cum să-mi stăpânesc râsul.

Eram fericită. Foarte repede, am devenit celebră în blocurile vecine. Imi mersese vestea. Eram căutată, reclamată, invitată să „croiesc".

— N'am timp, răspundeam. Am peste cap de lucru.

Intr'adevăr, ajunsesem să am opt ajutoare. Waschraumele erau pline cu material. Comenzile nu conteneau. Nu puteam să mai fac faţă. Deşi aveam mâncare foarte bună şi multă, nu mai mâncam aproape deloc. Capul mă durea într'una şi aveam ameţeli. Nu puteam dormi. Intr'o noapte, simţind că mă sufoc, am vrut să ies la aer. Inainte de a ajunge la uşă m'am împiedecat de o găleată pe care am răsturnat-o. Voind s'o ridic am constatat că fusese plină cu marmeladă. M'am întors înapoi, am sculat pe o fată, am cerut o cratiţă, am umplut-o cu marmeladă şi am împărţit-o cu ajutoarele. A doua zi, nici în găleată nu mai găseai urmă de marmeladă. Mi-a fost teamă de pedeapsă. Am scăpat uşor căci imediat după aceasta m'am îmbolnăvit. Munca, ameţelile, durerile de cap ce mă chinuiseră necontenit sfârşiseră prin a mă răsbi. Aveam temperatură ridicată. Doctoriţa blocului a chemat-o pe sora mea care, după ce m'a consultat, m'a repartizat la spitalul în care lucra.

Nefiind loc în spital însă, a trebuit să aş-

tept o zi spre a fi internată. Zi cu emoție. După masă urma să facem baie. Când, pe la ora 7 seara, a venit rândul nostru, s'au stins toate luminile. In întuneric, am auzit apoi intrând un SS-man care a început să urle amenințător:

— Nimeni nu se mișcă! La pământ, altfel trag!

Și a început să tragă în aer. Pe de altă parte afară, bubuia antiaeriana. Era alarmă. Sirenele vuiau fără încetare. Deodată s'a făcut liniște. SS-man-ul a plecat, ușa s'a închis după el, și am auzit cheia învârtindu-se în broască! Am încremenit. Ce însemna asta? Nu mai auzeam nici apa curgând din dușuri. Un gând groaznic m'a cutremurat. Nu cumva vor să ne asfixieze? In jurul meu fetele, întinse la pământ, nu se mișcau. Am început să miros. Incă nimic. Totuși, inima continua să-mi bată de ai fi crezut că-mi sparge pieptul. „S'a sfârșit" mi-am spus. Deodată, am auzit un glas.

— Liniște, copii.

Era glasul lui Edith. M'am liniștit, știind că conducătoarele de blocuri nu pot păți nimic. Totuși, am continuat să tremur.

Peste zece minute, poate mai mult, poate mai puțin, s'a făcut lumină. S'a dat drumul la dușuri. Dody a „organizat" niște rochițe, un șorț, niște șosete albe, s'a îmbrăcat din cap până în picioare, mi-a trecut și mie niște lucruri pe care le-am ascuns și în sfârșit, cu capul greu, cu trupul străbătut de frisoane m'am culcat.

A doua zi dimineața sora mea a venit să mă caute și am intrat în spital. Mary și Bethy Braunstein, împreună cu mama lor, m'au con-

dus până la uşa spitalului. Plângeam. Dody, care venise şi ea, plângea de asemenea. Era desperată.

— Norika, mî-a spus. Fă-te bine şi întoarce-te repede. Nu vreau să mă duc la lucru. Nu vreau să ne despărţim.

La spital, mi s'a dat un pat sus, unde era mai mult aer. Un pat asemănător îl avea şi Teri, nepoata mea, care era aşezată lângă mine, pentru cazul în care aş fi avut nevoie de ceva. Dar cum am pus jos capul am şi adormit. La prânz n'am mâncat nimic. Sora mea, care venise cu o farfurie de mâncare, a insistat cât a putut. In zadar. Numai uitându-mă la mâncare îmi venea rău.

— Lasă-mă să dorm, am strigat.

— Hai, coboară-te, să te consult, a stăruit ea.

Cu chiu cu vai am coborît. O infirmieră a venit să mă sprijine şi m'a culcat pe soba cea lungă ce se întindea de la un capăt la celălalt al sălii. Mai era încă o femeie culcată. M'am întins lângă ea, pe un pled şi deodată am început s'o cert spunând că-mi ia tot aerul, că mă sufoc. Apoi am început să horcăi şi am pierdut cunoştinţa.

Când mi-am revenit, sora era aplecată asupra mea şi zâmbea.

— Ai leşinat, m'a lămurit. Dar cred că acum ţi-e mai bine. M'am coborît de pe sobă şi am vrut să mă urc în pat, dar n'am putut. In sfârşit, cu ajutorul infirmierei şi al Ilenei, am isbutit. Curând temperatura s'a urcat la maximum, mi s'a făcut iar rău. Ca şi la prânz, aveam sensaţia

că mă înnăbuș. M'au luat din patul de sus și m'au mutat în cel de jos, spre a fi mai la îndemâna îngrijirilor. Apoi, din nou, am pierdut cunoștința.

Eram la sfârșitul lui Iulie.

XIV

Intr'o zi, deschizând ochii, o văd pe Dody care venea să mă vadă. Spre surprinderea mea era gros îmbrăcată. Am cerut lămuriri sorei mele. Aceasta, plângând, mi-a răspuns:

— Suntem în Septembrie.

A chemat-o apoi pe Teri care a început să plângă şi ea, de bucurie. Strâns în jurul meu, personalul blocului mă privea cu curiozitate.

— Ce aveţi cu mine? De ce vă uitaţi aşa la mine? am îngânat.

— De-ai şti ce bolnavă ai fost! mi-a povestit sora. Cât am tremurat pentru tine! O lună şi jumătate ai avut temperatură. Nu recunoşteai pe nimeni. Aiurai. Intr'o zi, Dody a venit să te vadă. Deşi n'aveai putere să te întorci la patul tău, ai sărit din pat, te-ai învelit în pled, te-ai agăţat cu ambele mâini de pat şi ai început să strigi, spunând lui Dody că pleci la Cluj, că a venit după tine maşina consulatului. Dody a crezut că s'a intervenit pentru tine, dar deodată pierzându-ţi echilibrul, ai căzut ca un sac. Atunci a observat şi Dody că aiurezi. Nu mai spun că mă pisai mereu să-ţi dau rochia mea de seară spre a te duce la consulat unde erai invitată la o masă cu şniţel vienez. Altădată mă trimeteai la poştă după pachete ce soseau de la Cluj, cu gâşte, pui şi tot soiul de lucruri. Altădată, rugai

pe toată lumea să te ajute să fugi, că te așteaptă mașina, aceeași mașină a consulatului...

Eu ascultam, aiurită, uimită. Deodată, am vrut să mă ridic, dar n'am putut. Sora mea s'a aplecat și mai tare asupra mea.

— Stai liniștită...

S'a întors puțin și arătându-mi o fată voinică ce se afla lângă mine:

— Uite, ea te-a îngrijit tot timpul, de câte ori te-ai strecurat în patul ei să te îngrijească... Te hrănea cu linguriță.

Am privit-o lung pe fată, care îmi zâmbea: un zâmbet bun, alb, sănătos. O chema Șari Kelemen și era soția unui doctor creștin din Budapesta. Căsătorită cu el de 15 ani, avea o fetiță care crescuse în Elveția, la Lausanne în casa unei surori căsătorită acolo. Fusese ridicată fără știrea copilului ce rămăsese în Elveția, și fără știrea soțului, de asemenea, care era pe front. Era botezată.

— Soțul meu nu știe că m'au ridicat, mi-a spus deodată. Imi pare bine căci e destul de nervos, și cine știe ce s'ar întâmpla. Abia aștept să scap de aici, să-l revăd și să-mi revăd fetița De-ai ști ce frumoasă e ! Are niște ochi negri, mari și tenul alb... Da, da. Grăbește-te să te faci bine, Nora dragă, ca să te iau la mine, la Budapesta, îndată ce vom scăpa...

Intr'adevăr, această fată admirabilă m'a îngrijit mai departe. Mă ridica din pat, mă așeza la margine, îmi dădea de mâncare. Incetul cu încetul, am început să-mi revin. Recăpătasem și pofta de mâncare. Fără nevoie de ajutor, mă puteam așeza acum pe marginea patului. Un singur lucru: de câte ori vorbeam, ceilalți râdeau de mine. Și nu știam de ce. Ceea ce spuneam uitam

după o clipă. Memoria îmi slăbise cu desăvârşire.

Pe la sfârşitul lui Septemvrie tot personalul blocului a început să se pregătească pentru sărbători. Eram în preajma postului cel mare. Ileana mi-a dat o cămaşă de noapte curată. Voind să mă spăl, infirmiera mi-a adus un lighean cu apă pe care l-a aşezat pe un scaun, dar voind să mă aplec, am căzut peste el. Femeia mi-a umplut lighianul din nou şi l-a pus pe podea. Am coborît din pat, am îngenunchiat şi am început să mă spăl, dar am leşinat.

In sfârşit, mai târziu, am isbutit. Eram foarte mâhnită. Sora mea a încercat să mă consoleze:

— Nu fii necăjită. Nu sunt oare aici, să te îngrijesc? Te voiu îngriji cum am făcut până acum, cum te-ar îngriji mama.

Când mi-a amintit de mama am izbucnit în plâns. Cuvintele sorei au fost zadarnice. Nu puteam să mă stăpânesc. Curând, temperatura s'a urcat din nou, şi, din nou, am pierdut cunoştinţa.

Mi-am revenit după douăzeci de zile, în ziua de 17 Octomvrie. Blocul era încălzit. Spre surprinderea mea, sora era foarte slăbită şi obosită. Teri, la fel, abătută şi palidă.

In ziua aceea, pentru prima oară după atâta vreme, am putut să ies în curte. Am fost dusă, mai precis, în curte. Era o zi de toamnă luminoasă, caldă. In curând, însă, s'a răcorit. Am început să mă simt bine. Aerul mă înviorase. Când m'am întors la bloc, sprijinită, ca mai înainte, de infirmieră, sora mea m'a rugat să încerc să fac câţiva paşi, dar n'am putut. Ziua următoare am încercat din nou. Am făcut trei paşi, aproape de pat. O săptămână mai târziu făcusem progrese însemnate: umblam dela un capăt la celălalt al blocului. Intre timp, sora mea mă îndopa în ade-

văratul înțeles al cuvântului. La rândul ei, infirmiera îmi rezerva câte 5 kg. de supă de la prânz, ca s'o iau până seara. Cu toate acestea, memoria era încă slabă.

Intr'o zi, Teri s'a îmbolnăvit de febră tifoidă. Sora era desperată. Slăbea văzând cu ochii. In fiecare zi era tot mai palidă, tot mai nervoasă.

Intr'o noapte, m'am trezit în țipete. Lui Teri îl fusese mai rău și sora credea că va muri.

— Teri moare ! Moare ! — striga din răsputeri.

A fost chemată imediat o prietenă a sorei, Dr. Conecșna, o doctoriță poloneză foarte apreciată în lagăr. Aceasta a făcut o injecție lui Teri și alta sorei mele. Criza a trecut. Teri a scăpat. Acum, eu eram aceea care o îngrijeam.

Cam pe vremea aceasta, s'au întețit alarmele. Auschwitz a început să fie lovit de bombardamentele engleze. In fiecare seară, sirene. Bombele cădeau în apropiere. De câte ori se producea câte o explozie, aveam impresia că blocul nostru dansa. Șari avea o frică nemaipomenită.

— Ce cauți în spital ? i-am spus odată. O fată așa de sănătoasă...

Sora mea mi-a făcut un semn, dar era prea târziu. Șari s'a încruntat și mi-a răspuns, extrem de sec:

— Am epilepsie.

— Hai, nu exagera, a intervenit Ileana. N'ai epilepsie. Ai nervii slăbiți, atâta tot.

In aceeași seară, alt bombardament. Din nou explozii asurzitoare. Ca deobicei, blocurile dansau. Atunci, pentru prima oară, am asistat la o criză a Șarei. Se svârcolea în pat, cu gura spumegândă, gemând, horcăind. După un ceas și-a revenit.

— Dr. Mikè, spunea ea sorei, mi-e mai bine.

Să nu mă trimeţi la bloc. Să nu mă trimeţi, doctor Mikè...

Din nou a pierdut cunoştinţa. Apoi, până dimineaţa, a dormit liniştită.

Dimineaţa am aflat că o bombă lovise în plin lazaretul SS-ului. Am fost mulţumite.

Dody, care venise zilnic să mă vadă şi căreia îi rezervam totdeauna o parte din supa mea, începuse să se vaiete de munca prea grea şi din pricina alimentaţiei proaste. Slăbise şi începuse să sufere de rinichi, astfel că a intrat şi ea în spital. Sora mea era supărată, fiindcă lua locul altora ce ar fi avut mai multă nevoie de îngrijire. Cum era şi firesc, Dody s'a supărat. A spus sorei mele că e rea.

Două zile mai târziu, o doctoriţă ne-a anunţat sosirea în lagăr a doctorului Mengerle. Era foarte nervoasă. A şoptit ceva la urechea sorei mele şi a plecat. Intr'adevăr, sosirea aceea nu era de bun augur. Erau bolnavi care atunci când se anunţa vizita lui Mengerle părăseau spitalul val-vârtej, când nu erau daţi afară chiar de sora mea. Blocul s'a golit. Intregul personal dela noi şi dela blocurile vecine a început să facă curăţenie. Alţi bolnavi au fost adăpostiţi la noi, în majoritate femei neputincioase. Nu se prevestea nimic bun. Sora a somat-o pe Dody să plece. Aceasta a rămas, totuşi. Câteva zile mai târziu a sosit şi Mengerle. Pentru prima oară l am văzut de aproape. Era un bărbat înalt, bine făcut, cu profil roman şi atitudine elegantă. Era însoţit de Erna, doctoriţă şef a spitalelor din Auschwitz, temută şi iubită totdeodată, şi de doctorul Schuster, un deţinut german. Cum a intrat în bloc, Mengerle a şi început să strige:

— Deschideți ușile ! Nu simțiți ce miros ! Vreți să distrugeți bolnavii ? Uite ce slăbiți sunt !

Și a început să înjure pe conducătoarea blocului spunând că e o hoață, că fură rația bolnavilor și că va face din ea săpun. Sărmana Grete Haas, conducătoarea, a pălit. Mengerle a intrat în odaia ei și a făcut un control. N'a găsit alimente. In schimb a confiscat hainele și lingeria lui Grete și a împărțit lucrurile găsite bolnavilor și infirmierelor Aneta și Stefa, care erau și surori și gemene. Gemenii erau slăbiciunea lui Mengerle. Ii proteja. Nimeni n'avea voie să se atingă de ei. Tot astfel făcea impresia că menajează pe bolnavi. Glumea cu ei, arătând întotdeauna un cuvânt bun. Toți erau încântați de acel doctor frumos și simpatic, ce părea omenos și lua apărarea celor slabi. Numai fața sorei mele și a lui Grete trădau o ciudată neliniște. Dar nimeni n'a observat. Toți vorbeau cu entuziasm de doctorul „cel bun".

A doua zi dimineața, Mengerle a venit din nou, întovărășit, ca și în ajun, de Erna, doctorița slovacă și de Schuster. Era bine dispus. A dat ordin ca bolnavele să se prezinte în fața lui desbrăcate, pentru vizită. Lesa, raportoarea (Raport-Schreiberin) s'a înarmat cu toc și hârtie și a așteptat ordinele lui Mengerle.

— Veți da două rații de pâine — a poruncit acesta. Două rații pentru fiecare și mâncare bună. Ai auzit !

Tot vorbind, gesticula, citea numerele de pe brațele noastre întinse și le dicta raportoarei care nota. Cu mine a vorbit mai mult, întrebându-mă de unde vin și cine sunt. Vala, infirmiera, mă sprijinea, iar sora mea, așezată în spatele doctorului, îmi făcea semn să stau drept.

— Eşti foarte slăbită, a observat deodată Mengerle. Ai nevoie de cât mai multă odihnă. Vei primi două raţii suplimentare. Du-te la loc.

Trebue să spun că, la sosirea lui Mengerle, pe Şari a apucat-o o criză şi de aceea n'a putut să apară la vizita medicală. Dody fusese dată afară împreună cu câteva bolnave. Paturile lor au fost ocupate de alte femei. La un moment dat, Mengerle s'a apropiat de patul lui Teri, care dormea.

— Cine e ? a întrebat.

— Fata mea, a răspuns sora.

— Bine, a făcut Mengerle. Trimite-o la bloc.

Am văzut cum faţa sorei se înseninează, exprimând o nespusă recunoştinţă.

După amiază, Teri a fost pusă pe o targă şi dusă în blocul vecin; blocul 24. Eu eram liniştită. Boala îmi luase minţile. Nu raţionam. Nici o clipă nu mi-a trecut prin minte că a doua zi, fiinţele acelea ce credeau că erau salvate, vor fi asfixiate în camera de gaz. In jurul meu, lumea era agitată. Bănuia ceva. Personalul blocului încerca să mă liniştească. Sora mea mă ocolea. Toată după amiaza a lipsit. Ziua următoare am fost trimisă şi eu în blocul 24. Vala m'a sprijinit. Teri s'a bucurat nespus de mult.

— Eşti salvată ! Eşti salvată ! repeta.

Am fost culcată într'un pat cu etaj. Nu mă gândeam la nimic. Nu puteam să mă gândesc la nimic. Ca şi memoria, mintea slăbise. Sora a venit să mă vadă. Era aproape de nerecunoscut. In câteva zile îmbătrânise cu câţiva ani. Părul îi albise la tâmple. Căpătase un şoc nervos. După ce a stat puţin cu noi, s'a reîntors la ea. Am adormit.

M'am trezit într'un vârtej de motor. Era un camion. Sau mai multe. Afară era întuneric. Am

auzit apoi camioanele oprindu-se aproape, între blocul 22 și blocul nostru. Deși staționau, motoarele au continuat să vâjâie! Un răpăit infernal. În blocul nostru toți se treziseră, desigur, dar nimeni nu se mișca. S'a auzit de afară o voce de bărbat. În blocul 22 s'au aprins luminile; lumea ce era înăuntru a fost scoasă afară. Motoarele au tăcut. Am auzit foarte clar, glasul lui Mengerle, care poruncea ca bolnavele ce nu puteau ieși din bloc fără sprijin să fie scoase de infirmiere, apoi pași grăbiți, gemete, plânsete, urlete, implorări.

Camioanele au pornit. S'a făcut o liniște de mormânt. Afară cineva fluiera un marș funebru.

— Cine fluieră? am întrebat o pe Halina, infirmiera, care venise cu mine la blocul 24 și avea patul așezat lângă al meu.

— Mengerle, a răspuns ea.

A urmat o tăcere. Apoi din nou glasul Halinei.

— Aproape 6000 oameni au fost duși... De la un singur bloc...

Și-a ascuns fața în mâinile tremurânde și izbucnind în plâns:

— Nu mai pot! Nu mai pot!...

Abia atunci am înțeles ce se întâmplase. Abia atunci am înțeles că pe fetele acelea slăbite de boală și mizerie și chinuite de spaimă nu le voiu mai vedea. Că mâine, când va reîncepe lucrul sub supravegherea lui Friți și Fridel, femeile ce vor fi mânjite de funinginea asvârlită de coșul, macabru, abia mai târziu vor afla că funinginea aceea era din ființele ce până eri respiraseră, se rugaseră, speraseră alături de ele, împreună cu ele. Și tot atunci am înțeles că sora mea mă salvase. Acum îmi explicam pentru ce, în ajun, lipsi-

se din blocul ei atâta vreme, din care apoi mă mutaseră. Alergase pentru mine, intervenind pentru mine. A spune că toată viața îi voiu fi recunoscătoare, ar fi de prisos. Sunt lucruri ce depășesc cuvintele. Orice cuvânt.

N'am dormit toată noaptea. Dimineața a apărut din nou sora mea. Cu neputință să descriu fața ei. Era încovoiată. Ne-am sărutat. A plâns. Am plâns. I-am strâns mâna, fără a-i spune un cuvânt, fără a-i mulțumi. Aveam gâtlejul crispat. Ea m'a privit lung, a dat din cap, m'a sărutat din nou. Cât suferise, sărmana! Și aceasta, pentru noi. Intâi, cu boala mea (tifos exantematic și abdominal și meningită) apoi, boala lui Teri și în sfârșit, selecționarea bolnavilor pentru trimiterea la gaze. Teri nu fusese pusă pe lista condamnaților: scăpase. Rămăsesem eu. Și sora mea alergase, cum am spus mai înainte, făcând încercări desperate pentru a mă scăpa. Se dusese la Mengerle, îl rugase pe Mengerle, plânsese, implorase. Acela refuzase. Nu vroia să audă.

— Ce să fac cu acest schelet? Nu e bun de nimic. Doar să crape.

— Dar așa era și înainte, căutase să-l convingă sora. A fost bolnavă. Dar acum își revine. Va munci. Știe să muncească. De ce s'o omorîți? Lăsați-o.

Și Mengerle cedase.

— Fie, spusese. Dar vai de capul d-tale dacă nu va munci.

Și sora alergase la bloc, dând ordin să fiu luată și transportată dincolo, ceea ce se făcu. Mai târziu mi-a explicat că dacă nu mă trimesese mai înainte de sosirea lui Mengerle fusese fiindcă era convinsă că starea mea l-ar fi îndupleeat. Dovadă că nici pe Teri, fata ei, n'o lăsase să plece. Și,

apoi, se mai gândise că una fiind fata iar cealaltă sora ei, doctorul avea să ne cruțe. Greșise, sărmana. Teri scăpase, e adevărat, dar rămăsesem eu. Și se luptase, disperată, nebună, să-mi salveze viața.

Curând, Teri, s'a vindecat. Curând, de asemenea, au fost readuse la blocul 22 unde s'a făcut o curățenie radicală. S'au reparat paturile, s'au spoit pereții, s'au pus saltele și cearceafuri noi, fețe de perne și plapome noi. Totul era nou, acum. Si noi, chiar. Parcă renăscuserăm. Dintre vechii locuitori ai blocului nu mai erau decât sora, Teri și cu mine. Personalul blocului ne-a întâmpinat cu bucurie. Dar n'am putut să răspundem la fel. Priveam în dreapta și în stânga, cu gândul la cei ce fuseseră. La un moment dat privirea mea s'a oprit la patul Șarikei, fata cea bună, cu zâmbetul deschis, care mă îngrijise ca o soră, care mă veghease ca o mamă. Ochii mi s'au împăienjenit. Sărmana!...Și paturile ace'ea orânduite mi s'au părut deodată niște gropi: sărmane morminte de sărmani.

In tăcere, ne-am ocupat paturile ce le avusesem și înainte. N'am întrebat nimic. N'am cerut amănunte. Ne era frică. Ne durea.

Ne-am culcat. Toată noaptea, luminile au rămas aprinse. Dimineața au sosit bolnavi noi : femei bătrâne, femei tinere, multe ardelence pe care abia le-am recunoscut. Și ele erau foarte slăbite. Totuși, bucuria de a ne revedea a fost mare. Blocul s'a completat. Viața a revenit, ca mai înainte. Am început să uit. Peste zilele trecute, alte zile își întinseră vălul.

* * *

Ca să-mi revin mai repede, sora mi-a dat o

ocupație, o muncă foarte ușoară, de fapt: m'a pus să asortez medicamente. Prima zi, am primit o cutie cu fiole pe care trebuia să le aleg și să le orânduiesc după nume, în ordine alfabetică. Mi s'a dat apoi o hârtie și un creion și am început să lucrez în pat. Scrisul a mers greu, ca și cititul: nu mi-am recunoscut „caligrafia". M'am speriat, dar sora m'a liniștit.

— Nu e nimic. E consecința bolii. N'ai nicio grijă că îți vei reveni.

Ziua următoare am luat farmacia în primire și am lucrat cu o nespusă plăcere. Eram mulțumită de mine. In fiecare zi soseau, la depozitul lagărului, numeroase medicamente pentru spitalul nostru. Eu luam medicamentele și le împărțeam, fără a ști de unde proveneau. O deținută evreică, d-na dr. Adelsberg, o savantă cu renume european, m'a lămurit.

— Fiecare deportat sosește aici cu medicamente în bagajul lui. La control i se iau, împreună cu alte lucruri. Și d-tale ți s'a întâmplat, fără îndoială. Medicamentele acestea sunt strânse și aduse aici, spre a fi folosite de doctori.

Am mulțumit pentru lămurire. Această doctoriță cu renume european fusese invitată mai de mult în Statele Unite dar ea preferase să rămână în Germania. Fiind Evreică, atunci când ne-a sosit ceasul, a fost ridicată și deportată, ca toți ceilalți. Totuși, din considerație pentru capacitatea ei și pentru faptul că nu voise să-și părăsească țara, se bucura de un tratament mai bun și fusese scutită de camera de gaze.

Mai târziu, am fost ridicată la rangul de infirmieră. M'am bucurat. Bucurie întunecată, totuși, de un necaz. Locțiitoarea conducătoarei, o femeie de origine nobilă (spunea ea) și pe care o chema Zoșa, mă privea cu ochi răi. Nici eu

n'o sufeream, bineînțeles, mai ales că avea părul roșu. Superstiție? Autosugestie? De când eram mică aveam repulsiune pentru persoanele cu păr roșu. Mai mult: mi-era frică de ele. La Cluj, fiind fetiță de școală, când pe stradă întâlneam pe cineva cu părul roșu eram sigură că mi se va întâmpla ceva rău. Și chiar dacă nu mi se întâmpla nimic, mi-era ziua stricată. Din pricina acestei superstiții, am fost pedepsită adeseori de către părinți.

Astfel, când, pentru prima oară, am dat cu ochii de d-na Zoșa, am avut o impresie foarte neplăcută. „O femeie rea" m'am gândit. Și nu m'am înșelat. Această Zoșa nu știa ce să facă ca să mă întorc iar în lagăr. La început, sora mea n'a spus nimic, apoi m'a rugat să o ocolesc pe Zoșa și să evit orice ar putea să provoace vreo discuție sau ceartă. Numai că Zoșa, de câte ori trecea pe lângă mine, mă privea chiorîș și mă înjura între dinți, pe limba ei. Primele zile n'am spus nimic, iar la urmă situația devenise atât de insuportabilă încât am început să mă gândesc într'adevăr să mă întorc în lagăr.

Dar nu eram singura. Toți bolnavii sufereau din pricina Zoșei. De fapt, era o femeie bolnavă de nervi. Teroriza tot blocul. Intr'o zi, s'a ivit un scandal. Printre noi era și o berlineză, Franciska Schlöppsi, o femeie de vreo 60 de ani, despre care se spunea că era nebună. De fapt, era o femeie de o inteligență excepțională și o desenatoare fără pereche. Era foarte cunoscută și apreciată în cercurile SS-ului care o simpatizau fiindcă îi amuza și pentru portretele desăvârșite pe care le făcea diferiților șefi. Această pretinsă nebună avea o libertate desăvârșită pe tot cuprinsul lagărului, primea mâncare bună și, drept

răsplată pentru portretele pe care le făcea, chiar ţigări. Adaug că era de un rafinament rar. Apărată de ceea ce era socotită o nebunie, pe când toată lumea tremura de frică în faţa şefilor SS, ea spunea verde în faţă tot ce gândea. Chiar lui Mengerle. Dar acesta n'o lua în serios.

Multe dintre noi ce se socoteau, probabil, mai iştete, spuneau despre Franciska că era o spioană. Că ne vindea pentru ţigări. Sărmana!

Parcă o văd şi acum: foarte urâtă, îmbrăcată cu o fustă lungă de brocart şi o bluză roşie de mousseline. Tot din brocart era şi turbanul cu care se mândrea. Purta cercei şi mărgele de sticlă, pantofi de lac şi era extrem de fardată. Cu o astfel de înfăţişare nu era greu s'o iei drept nebună. Indârjită fumătoare, era totuşi generoasă. Ii dădea întotdeauna şi sorei mele din ţigările ce le primea. Ba dădea şi Zoşei. Avea un haz nemaipomenit. Muream de râs auzindu-i glumele. De prisos să spun că era foarte simpatizată. Gata să intervină în orice discuţie, făcea mereu observaţii foarte juste. Nu se jena. Dimpotrivă. Când soseau alimentele (caş, marmeladă, miere sau salam), alimente de compoziţie dubioasă trebue să precizez, Zoşa se închidea în odaia ei şi tăia porţiile după placul... şi burta ei. Franciskei nu-i scăpase acest amănunt, bineînţeles. Astfel, de câte ori primeam cele de mai sus, Franciska o arăta pe Zoşa şi zâmbind:

— Acum „croitoreasa" are de lucru, ironiza.

Şi adresându-se Zoşei:

— Pani Zoşa. Ai grijă să nu le croieşti prea mici. Mai am din marmelada de ieri o porţie aşa de mare.

Şi arăta cu mâinile cât de mare fusese porţia.

O ironie, bineînțeles, deoarece marmelada ni se împărțea cu linguriță.

In treacăt fie spus, furtul alimentelor destinate bolnavilor era lucru curent. Cine nu fura, oare ? Dela supraveghetoarele din SS până la deținutele repartizate la bucătărie, toate furau. Pentru ele și pentru cele apropiate lor. Astfel, când ajungeau la noi, porțiile erau pur și simplu microscopice. Furau și cei de sus care erau grași ca niște pepeni și rotunzi ca niște butoaie, în timp ce noi slăbeam văzând cu ochii, istoviți de foame și de muncă, când nu ni se curmau chinurile cu gaze, sau din... moarte naturală. Înțelegați : „epidemie". Dar ce putem face ? Ce puteam spune ?

Singura care îndrăsnea să-și dea părerea, care îndrăsnea orice, era „nebuna" Franciska. Fiindcă am amintit de un scandal, trebue să spun că, deși primea țigări dela Franciska, Zoșa nu putea s'o sufere pe aceasta. Sentimentul era reciproc, bineînțeles. Am spus mai sus, cum se răzbuna Franciska. Intr'adevăr, ironiile ei la adresa Zoșei erau usturătoare. Fiecare o pândea pe cealaltă. Intr'o seară, la împărțirea margarinei, s'a ivit și scandalul. Franciska a început s'o înjure pe Zoșa pentru felul cum „croia" și „confecționa" rațiile de margarină. Zoșa, pierzând răbdarea, a plesnit-o pe cealaltă. Franciska nu s'a lăsat, firește. Și s'a încins o bătaie într'adevăr nebunească, ce a rămas de pomină. Bătaia s'a soldat de amândouă părțile cu vânătăi, sgârieturi, smulgeri de păr, etc.

— Lasă, că o să te aranjez ! urla Zoșa, cu glas răgușit.

—Taci, dobitoacă ! Taur înfuriat ! răspundea „nebuna".

„Taur" era porecla pe care „nebuna" o dăduse Zoşei, în amintirea unei seri şi a unei caricaturi. Intr'o seară, când toată lumea era culcată, Zoşa, care auzise nişte şoapte, aprinsese lumina spre a vedea cine vorbeşte. Cu faţa somnoroasă şi două codiţe strânse, ridicate ca două corniţe în vârful capului, era extrem de caraghioasă. Franciska o privise cu atenţie şi a doua zi dimineaţa, desenatoarea eminentă făcuse o caricatură care reprezenta un cap de taur ce semăna şi cu Zoşa. Şi caricatura stârnise porecla.

Caricaturile şi portretele Franciskei erau vestite în lagăr. Şefii dela SS îşi făcuseră obiceiul de a da „nebunei" fotografiile lor pentru ca să fie mărite, prin desen. Franciska le reproducea cu un talent fără pereche, mărindu-le şi înfrumuseţându-le. In schimbul acestor plăceri ce le făcea celor dela SS îşi permitea şi ea alte plăceri. Să-şi bată joc de cei pe care îi zugrăvise. Astfel, apărată de „nebunia" ei, le spunea fel de fel de lucruri neplăcute, chiar jignitoare, adesea.

— O să pierdeţi războiul, veţi vedea! Vor învinge aliaţii!

Ceilalţi râdeau, bineînţeles.

Nici Mengerle nu scăpa. Odată, venind la un control, în clipa când trecea pragul blocului, Franciska, care se afla din întâmplare în urma lui, l-a prins din spate, l-a tras brusc înapoi, şi trecând înainte:

— Stai! a poruncit. Un Neamţ care e domn nu trece niciodată înaintea unei cucoane!

Altădată, tot lui Mengerle:

— Ce proaspăt eşti! Parcă ai fi un strănepot al Caterinei de Medicis care îşi scălda trupul în băi de sânge omenesc. Desigur că faci la fel...

Faci băi în sângele nostru. De aceea ești așa frumos... (și dând din cap, cu un oftat cinic), ce păcat că în curând va trebui să renunți la aceste băi... Când mă gândesc la crematoriul ce te așteaptă... Brrr !

Ca și ceilalți, Mengerle râdea și îi dădea o țigară.

Dar să revin la Zoșa. Devenise aspră și cu sora mea.

— Frau Doctor, sora d-tale e sănătoasă —i-a spus într'o zi. Trebue să părăsească spitalul. Nu poate să ocupe locul unei bolnave.

Când a auzit, sora mea a protestat.

— Dar ce vrei ? s'a răstit Zoșa. Vrei să strângi toată familia d-tale aici ? Bucură-te că ești cu fata d-tale. Eu nu mi-am văzut copiii de trei ani. N'am pe nimeni aici.

— Cu atât mai bine, a răspuns sora mea. Sunt în siguranță. Înțelege pentru totdeauna că sora mea nu va părăsi spitalul până nu voiu crede de cuviință. Nu s'a vindecat încă.

Din ziua aceea, Zoșa a început să mă prigonească în adevăratul înțeles al cuvântului. Orice făceam, nu era bine. Mă critica, mă înjura. Într'o zi, exasperată, i-am spus tot ce gândeam : antipatia pe care mi-o inspira, repulsiunea pe care o aveam pentru persoanele cu părul roșu.

Zoșa m'a privit înmărmurită. Cascada mea de cuvinte o fulgerase. Din ziua aceea, ca prin minune, nu numai că m'a lăsat în pace, dar m'a ocolit. Mai mult: a sfârșit prin a fi amabilă. Mă chema la împărțirea mesei și îmi vorbea ca și cum nimic nu ar fi fost.

Între timp, în lagăr, intervenise o oarecare li-

niște. Se svonea că Aachen fusese ocupat și că, în chip de represalii, o sută de familii germane fuseseră exterminate, deoarece se aflaseră grozăviile din lagăre. Fetele dela secția politică povesteau în șoaptă că nu vor mai fi selecționări pentru camera de gaze, că va sosi o comisie nouă, că ni se vor lua numerele de pe piept, spre a fi înlocuite cu altele mai mici, fără triunghiu galben, ci cu unul roșu, tot mic, cu dungă galbenă, ce va fi cusut numai pe mâneca dreaptă. Nu-mi venea să cred. Triunghiul roșu însemna: deținut politic și aceștia erau cruțați.

Cu toate că deținuții politici erau cruțați, mulți din ei, surprinși făcând propagandă, au mers la crematoriu. De altfel și printre noi erau politici dar nedeclarați. Aceștia, cum era Italianul, unii Greci sau Francezi și chiar Ruși, încercau să ne ridice într'una moralul.

Ciudat: trei zile mai târziu am primit numerele noi. Am simțit o bucurie nebună. Acum, da, eram mai în siguranță. In ziua de 1 Noemvrie, Dody a venit să mă vadă. Era slăbită și tremura de frig.

— Peste câteva zile pleacă un transport, mi-a spus. Plec cu ei. Vino și tu. Nu mai pot să îndur mizeria de aici. Munca e grea, mâncarea insuficientă. Mor de frig. Vino și tu!

Vroiam să plec și totodată să rămân. Nu mă îndurам să mă despart de sora mea. De altfel, aceasta nu m'a lăsat deoarece nu eram complet vindecată. Am rugat-o pe Dody să rămână. N'a vrut. Câteva zile mai târziu a plecat cu transportul, așa cum spusese că va face. Am fost mâhnită.

XV

O mare uşurare: Mengerle a părăsit lagărul. Alt semn că se va schimba situaţia. Bucurie de scurtă durată. La 7 Noemvrie a venit la blocul nostru Orii, şeful lagărului, întovărăşit de Schuster. Amândoi au notat 20 de numere şi au poruncit să li se dea raţie dublă de pâine. După ce li s'a dat pâinea, cele douăzeci de fete au fost luate şi închise în odaia doctoriţelor care era la intrarea blocului. Ce urlete, Doamne! Ce plânsete! Au încercat să spargă uşa. In zadar. Ingrozitor spectacol... Când fetele au părăsit blocul, eu şedeam la marginea patului şi mâncam margarină. Una din fete s'a întors spre mine şi mi-a spus:

— Mergem la moarte.

Vorbea calm. Nicio schimbare pe faţa ei. M'am uitat la ea şi i-am spus câteva cuvinte.

— Cum crezi aşa ceva? Te înşeli.

Cealaltă a dat din cap.

— Nu.

Doctorul s'a oprit atunci şi, fiindcă fata se oprise, a împins-o să iasă. Speriată, şi temându-mă că o va lovi, i-am strigat fetei:

— Grăbeşte-te. Du te.

Sărmana m'a privit o clipă, a făcut un semn cu mâna şi a ieşit târînd după ea pătura, ca o sdreanţă. De când există lagărul nu se făcuse o

selecțiune atât de simplă și rapidă. In bloc era o panică de nedescris. Bolnavii vroiau să părăsească blocul. La fiecare deschidere a ușii, toți tresăreau. In odaia doctoriților, urletele nu mai conteneau. Când s'a întunecat, a sosit camionul negru. Am auzit vocea doctorului Schuster care asigura că după baie se vor reîntoarce la bloc. Vorbea de prisos. Eram lămurită. Am auzit apoi vuetul motorului. Apoi, apăsătoare, grea, o liniște adâncă.

Dacă cineva m'ar întreba ce am simțit atunci, și când s'a făcut selecțiunea, aș răspunde sincer: nimic. Nici frică, nici milă, nici emoție. Trecusem prin atâtea, văzusem atâtea, încât o dramă mai mult, o cruzime mai mult nu mai conta. De mult, sensibilitatea amorțise. O vastă apatie, o impietrită nepăsare îi luase locul. Astfel am putut privi, nemișcată pe marginea patului, drama ce se petrecea în jurul meu. Moartea mea, moartea altora mi-era tot una. Dacă eu aș fi fost în locul acelei fete cred că aș fi continuat să mănânc cu aceeași nepăsare din margarina ce mi se împărțise. La anumite grade, frigul seamănă cu o arsură. Nu mai deosebești. La fel și cu durerea. Știam ce soartă groaznică aștepta pe acele douăzeci de nenorocite ce urlau, după cum știam că nu erau singurele, deoarece nu se risipea o cutie de clor pentru atât de puține victime. Și chiar de nu erau gazele, avea să fie împușcarea. Impușcarea, în pivnița băii, de către plutonierul Musfeld, acea brută voinică ce extermina zilnic cam o sută de ființe, cu revolverul lui. Poate că și boala îmi slăbise mintea, nu tăgăduiesc. Acum că mă gândesc, chiar sunt sigură de aceasta; altfel n'aș putea să-mi ex-

plic atâta nepăsare, atâta calm în clipe atât de groaznice. Imi amintesc că atunci când cele douăzeci de fete au fost duse la camera de gaze vecina mea de pat a înnebunit. Era o nemțoaică de vreo cincizeci de ani care suferea de mania persecuției. Din pricina șocului nervos, mania a devenit curată nebunie. Inainte de a suferi șocul, s'a întors spre sora mea.

— D-nă doctor, a întrebat, tremurând. Nu cumva mi se întâmplă ceva?

— Vai, doamnă... a vrut s'o liniștească sora.

— Ba da. Uite, au venit să mă ia. Nu mă lăsa, au venit după mine...

Și a început să urle. A urlat toată noaptea. N'am putut dormi din pricina ei. Am așteptat cu înfrigurare lumina dimineții, să mă scol.

Când au venit zorile, m'am îmbrăcat și am ieșit să mă plimb în dosul blocului. Un ofițer german s'a apropiat de locul unde eram. Am vrut să mă întorc la bloc pe neobservate. Celălalt m'a zărit însă, și mi-a strigat să mă opresc. Știam că circularea în lagăr era strict oprită în cursul zilei. „Am avut ghinion", mi-am spus, „Mă vor sancționa". Dar ofițerul, care era un medic militar, m'a măsurat din cap până în picioare, a zâmbit prietenos și mi-a spus să-l urmez, având nevoie de mine. M'a condus într'un lagăr apropiat de al nostru, un lagăr pe a cărui poartă n'am văzut nici nume, nici număr. M'am cutremurat. Mi-am adus aminte de cele povestite de doctorița dela laborator despre blocurile în care se făceau experiențe. Lagărul acela era compus din trei blocuri așezate unul lângă altul. Doctorul m'a dus în dosul unuia, unde era un bazin cu apă murdară, și mi-a poruncit să mă

arunc în bazin. In loc de a-l asculta am început să fug în jurul bazinului. Celălalt s'a luat după mine. In clipa când era să mă prindă s'a dat alarma. Zâmbind, doctorul mi-a dat a înțelege că glumise. M'a condus apoi într'o sală cu mese de fier, exact cum povestise doctorița. Acolo, m'a lăsat singură și a ieșit din laborator. Inima îmi svâcnea. Simțeam că mă sufoc. Mi-era o groază de nedescris. Am deschis ușa, pe care celălalt uitase s'o închidă, și am fugit. Lagărul meu nu era departe; totuși până am ajuns la el mi s'a părut o veșnicie. Eram în dreptul cantinei lagărului, când s'a dat o nouă alarmă. Acum, sirenele sunau lung. N'am avut vreme să ajung la spital. Am intrat în anticamera cantinei și am închis ușa pe jumătate. Tremuram. Prin crăpătura ușei am văzut sosind un tren compus din vreo douăzeci de vagoane de marfă, încărcat cu copii mici. Cum ultimele vagoane s'au oprit aproape de cantină am putut să văd bine fețele copiilor. Copii foarte mici: dela unu la cinci ani. Primejdioși dușmani, într'adevăr! Copiii au fost dați jos, luați de oameni ai SS-ului, și așezați în rânduri de câte doi. Cu o mână se țineau; cu cealaltă, mulți dintre ei strângeau o jucărie. Am rămas nemișcată, cu privirea atintită la acele mici ființe condamnate, care după amiază, probabil, nu vor mai fi decât fum și funingine. Privindu i cum se depărtează, m'am dus cu gândul la poarta deschisă a crematoriului; îi vedeam cum intră, cum încep să plângă, cum strigă cuvântul supremei nădejdi și a desnădejdei supreme: „Mamă". Mi-a înghețat inima. M'am trezit din nepăsarea animalică în care amorțisem în ultimul timp. A fost ca și

cum ar fi căzut deodată o perdea neagră. Mi-am regăsit judecata și sufletul. Am revenit la realitate.

Cât timp am rămas acolo, ghemuită într'un colț? Nu știu. Când s'a lăsat întunerec, m'am întors la bloc. În zare, coșul crematoriului arunca flăcări și fum. Văzându-mă, sora mea s'a speriat. Eram complet transfigurată. Mi-a pus câteva întrebări dar n'am putut să răspund nimic. Îmi clănțăneau dinții, aveam frisoane. Șoc nervos. Ziua următoare a fost chemată doctorița dela spitalul de boli nervoase. Timp de patru zile, m'a consultat și m'a ținut sub observație. Lucru îmbucurător, în orice caz: din pricina șocului nervos primit în fața spectacolului acelui transport de copii nenorociți îmi revenisem. Mintea se limpezise.

Începând din acea zi, am evitat să părăsesc blocul. Am început să lucrez în calitate de infirmieră. Lucram enorm, ca să uit. Acum, tot mai des, ne soseau știri bune. Odată, am surprins-o pe sora mea citind un ziar cu data de 10 August. Eram la sfârșitul lui Noemvrie. Se scria despre luptele din Ungaria. Vasăzică, sovieticii ajunseseră până în Ungaria! Sora mea, care fusese foarte sceptică până atunci, acum vorbea și ea, agitată, de biruințele Rușilor. Se gândea, și îmi spunea că în curând ne vom întoarce acasă.

— Acasă? am făcut eu. Care casă? La Cluj nu mai am pe nimeni. Pentru ce să mă duc?

Dar m'am gândit că, totuși, pământul e mare. Că voi găsi unde să mă duc.

A trecut și Noemvrie. Nici o schimbare. La începutul lui Decemvrie, Nemții au început să

dărâme F. K. L. (lagărul F). Zilnic plecau transporturi. Noi am fost mutaţi la Familien-Lager. Pe bolnavi i-am transportat cu camioanele negre. Tot în camion negru am fost duse şi noi. Nu ştiam ce să credem. Ne duc în lagărul cel nou sau în camera de gaze?

Am fost duse în lagărul cel nou. Blocul nu se deosebea cu nimic de acela din care veneam, în schimb era extrem de murdar şi plin de păduchi: dovadă că acolo, nu de mult, pulsase viaţă. Lagărul, compiet gol când am sosit, adăpostise 15.000 de deţinuţi. Nici 20 de ore nu trecuseră de la evacuarea lui de către ceilalţi şi am aflat că nenorocitii aceia fuseseră toţi omoriţi. Fuseseră asfixiaţi.

In două zile, blocul a fost pus la punct. Am muncit cu toţii, bolnavi cum eram, zi şi noapte. La urmă, devenise cel mai curat bloc din tot lagărul. Şi viaţa noastră s'a îmbunătăţit. Ni s'a dat mâncare bună: raţie dublă de pâine şi de trei ori pe săptămână o pâine întreagă, cartofi, caş în abundenţă, marmeladă, şi porţii mari. Eram fericite. Mâncam ca animalele.

Afară, coşul crematoriului încetase să mai arunce flăcări şi funingine! Ne-am liniştit. Cu atât mai mult cu cât alarmele, acum, se urmau tot mai des. La fiecare alarmă tresăream de bucurie. Am început să mă îngraş. Ca infirmieră aveam dreptul să fac baie în fiecare zi. In afară de aceasta, mă bucuram şi de o mare libertate în interiorul lagărului. Mă plimbam unde voiam, de câte ori voiam. Un singur lucru mă stingherea: zăpada. Cu pantofii mei de tenis umblam destul de greu. Afară de aceasta, eram bine echipată: aveam palton bun, rochie şi o

basma pe care o primisem de la sora ce o avea la rândul ei de la o pacientă. Seara, făceam vizită la blocul bucătăreselor unde erau mai multe cunoștințe de la Cluj și din lagărul D II, întâlnite la baie. Dela acestea am primit mereu cartofi și salam, și în schimb eu le-am dat medicamente, deoarece multe din ele aveau nevoie. Mergeam de la bloc la bloc să caut și alte cunoștințe. Dar nu găseam, fie că fuseseră omorîte, fie că muriseră de boală, fie că fuseseră transportate în alte locuri. In schimb, am făcut cunoștințe noi. Intr'o zi, o fată mi-a povestit că la blocul 28, unde era instalată Ginecologia, erau câteva elujence. M'am dus și într'adevăr am găsit pe două elujence care născuseră de curând. Copiii erau cu ele. Mare bucurie și mare surprindere. Pentru ca la Auschwitz femeile însărcinate să fie cruțate, și cruțați apoi și copiii, trebuia ca într'adevăr Nemții să-și dea seama că vor pierde războiul. Asa gândeam cel puțin. Dar a doua zi, când m'am întors, copiii nu mai erau.

— Au murit, mi-au spus cele două femei, în hohote de plâns.

Nu-mi venea să cred. Să moară așa, deodată, și amândoi!

Ducându-mă la infirmiera blocului, o Poloneză, aceasta mi-a povestit ceea ce nu îndrăzniseră să-mi spună cele două mame.

— Draga mea, copiii au fost otrăviți, din ordinul lui Mengerle, înainte de a pleca. Ultimul său ordin. Acum nu mai e nici un pericol, căci bruta aceea nu mai vine. Mengerle avea obiceiul de a da siringa chiar mamei care era silită să și injecteze copilul. In multe cazuri de

împotrivire doctorița aplica injecția. Multe mame au înnebunit.

— Dar de ce le-au lăsat să nască? am întrebat pe infirmieră.

— Și aceasta era o dispoziție a lui Mengerle, mi-a răspuns femeia. Pentru cazul în care se năsteau gemeni. Gemenii sunt căutați și crescuți cu îngrijire pentru a fi folosiți la experiențe. Într'o zi, o femeie a născut un băețaș. Era un copil voinic și frumos. Din milă, doctorița, în loc să-i aplice injecția, a ascuns copilul, care s'a desvoltat foarte repede. Sosind pe neașteptate la un control, Mengerle a văzut copilul. S'a înverșunat de ciudă. Doctorița, foarte palidă a spus că fuseseră doi gemeni și că celălalt copil murise cu trei zile înainte. Din nenorocire, minciuna n'a folosit la nimic. Mengerle a smuls copilul din fașe și luându-l de amândouă picioarele i-a strivit capul de scândura patului pe care zăcea mama, stropind-o pe aceasta cu sângele nevinovat. Și a început să urle:

— Na-ți copilul! Na-ți!

Femeia, fie din cauza emoției, fie din cauza loviturii, a murit pe loc. Abia când a plesnit-o, Mengerle și-a dat seama că lovise un mort. A doua zi s'a ordonat selectarea tuturor femeilor gravide din bloc...

Am plecat foarte abătută, și am intrat în blocul copiilor creștini, singurii care erau lăsați în viață. Erau câte patru într'un pat. Și aici paturile erau cu etaj. M'a mirat lipsa de pază și de cea mai elementară supraveghere. Tot infirmiera, care administra medicamente, m'a lămurit.

— Copiii aceștia sunt dresați, mi-a spus. Cât de mici îi vezi, au fost și ei la apel, în ploaie

și în vânt. Au primit și mai multe bătăi decât noi, până au învățat „disciplina".

Am fost revoltată. M'am uitat la copilașii aceia, între un an și trei ani. Fiecare purta un număr pe brațul stâng. M'am apropiat de paturi. De frică, copiii s'au ghemuit. La urmă au căpătat încredere. In ce hal erau! Murdari, înveliți în zdrențe, culcați pe saltele de paie.

Din ziua aceea m'am dus zilnic să-i văd, spre a le aduce alimente pe care le strângeam dela bolnavii cu care eram.

Intr'o dimineață, n'am mai găsit copiii. Fuseseră duși cu un transport în Germania. Paturile lor au fost ocupate cu bolnavi contagioși. Greu de spus cât m'a durut plecarea aceasta. Mă obișnuisem să-i văd și să-i mângâi. Mă obișnuisem cu îmbrățișările, cu zâmbetele și strigătele lor: Mamma, gib! Căci deși străini, în majoritate Ruși, nu mai vorbeau decât nemțește. Uitaseră limba lor; nu mai vorbeau decât limba dușmanului.

* * *

Se apropia Crăciunul. Zoșa devenise parcă mai drăguță cu ceilalți ca și cu mine. Vorbind adesea cu ea în limba ei, învățasem poloneza. Aceasta contribuise să-i câștig și mai mult simpatia

In blocul cel nou, paturile noastre erau la etaj. Aveam vecine plăcute: în dreapta mea, Teri; în stânga, două surori: Mira și Dora. Două Franțuzoaice din Bordeaux. Sub mine, o tânără slovacă, drăguță și blondă, și o soră a ei.

Seara ne distram. Dora ne cânta cuplete. O

cântăreață de la Opera de Stat din Viena ne cânta de asemenea fel de fel de arii.

Tot în blocul acela, am cunoscut pe o Frantuzoaică bătrână, d-na Schwab. Avea 61 de ani, statură mică, un cap foarte fin luminat de doi ochi albaștri și de un păr complet alb. Un cusur: era șchioapă. O cunoscusem la un control medical, și din prima zi mă atașasem de ea. Era din Epernay, de unde fusese ridicată împreună cu familia ei și dusă la Rahvensbruck, care era un lagăr pentru deținuți politici. La Rahvensbruck rămăsese cu nora ei și cu copilul acestcia. După trei luni a fost trimisă la Auschwitz. Acolo a pierdut urma celorlalți. Ne împrietenisem. Îmi petreceam tot timpul liber lângă ea. Când primeam o mâncare mai bună o împărteam cu ea, și dânsa, la rândul ei, făcea la fel. Astfel am ajuns s'o iubesc enorm.

Într'o zi, a răcit la stomac. Cu toate îngrijirile mele, cu toate medicamentele administrate, n'a putut să-și mai revină. O priveam, neputincioasă, cum slăbește. Eram extrem de mâhnită. Dânsa, dimpotrivă, era calmă, nu se plângea, nu plângea. Dimpotrivă, avea speranță.

— Draga mea, vei veni la mine, la Epernay. Vei vedea ce mulțumită vei fi, îmi spunea mereu.

In clipele acelea, gândul că își va revedea casa o transfigura. Și eu chiar, căpătam curaj. Și mă gândeam că, deși slăbită, se va vindeca.

Intr'o după amiază, pentru prima oară, am auzit-o plângându-se de ceva. Infirmiera nu voise să o pieptene. Am pieptănat-o eu.

—Nora chérie, m'a rugat apoi. Spală-mă.

In timp ce o spălam mi-a spus că vecina ei

primise un pachet și niște mere și că el nu-i oferise nimic. Și cu un zâmbet copilăros:

— De ai ști ce aș mâncal Ce poftă mi-a făcut!

— Lăsați, Mémé, i-am spus. Mă duc să-i cer.

— Nu, nu, cherie, a încercat să mă oprească rușinată de slăbiciunea ei copilărească și de gândul că voiu cere în numele ei. Ghicindu-i gândul, am liniștit-o.

— Voiu cere pentru mine.

Cu mare greutate, femeia mi-a dat ceva. Dar a trebuit să-i făgăduesc că îi voi da și eu. din pachetul ce-l voi primi. M'am dus la patul meu, prefăcându-mă că mănânc, apoi la Mémé, care a început într'adevăr să mănânce. Era mulțumită. Se simțea bine .

— Diseară vă scot din pat, Mémé, i-am spus. O să vă așez pe sobă, dacă nu va fi prea caldă. Ceea ce am făcut. Când am scos-o din pat, am observat că Mémé privește curioasă. Rotea ochii. La un moment dat, a căscat gura. N'am dat importanță. Am luat-o în brațe și am așezat-o pe sobă. Abia atunci, mi-am dat seama cât slăbise. Dimineața am găsit-o moartă în patul ei.

A sosit Crăciunul. Dela cunoștințele mele dela bucătărie am primit un sac cu cartofi. Douăzeci de kilograme. M'am sculat dis de dimineață și m'am dus în fața bucătăriei, care era instalată în lagărul vecin. M'am uitat cu atenție dacă nu cumva vine cineva și am bătut la geam. Geamul s'a deschis. Sacul era pregătit pe pervaz. L-am luat în spinare și am fugit. M'am strecurat, mai bine zis, prin zăpadă. Am ajuns la bloc. In dosul lui, drumul nu era curățat, dar șoseaua

principală era periculoasă. Oricine ar fi putut să mă vadă.

Patul mi-a servit de masă. Zoşa lipsea din bloc. Colonia poloneză făcuse pom de Crăciun. În sfârşit, ne aşteptau trei zile liniştite.

Acum, bubuiturile de tun se auzeau tot mai aproape. Se vorbea de eliberarea Cehoslovaciei. Imediat după Crăciun, Nemţii au dat ordin să se dărâme crematoriul. Cu ochii mei, am văzut, mai întâi, cum dispare coşul apoi cum se măreşte gaura în peretele cel mare al camerei de gaz. La urmă, n'au mai rămas decât doi pereţi vopsiţi în alb. Tot mai insistent, Nemţii îi stimulau pe deţinuţi să lucreze repede, să termine cât mai repede. Eram în culmea fericirii. Nemţii deveniseră nervoşi. Ne ameninţau mereu că ne vor omorî, că nu ne vor lăsa inamicului. Soseau comisii peste comisii, alcătuite din ofiţeri superiori, care plecau repede, a doua zi după sosire.

Şi a venit şi Revelionul. Cel mai interesant Revelion din viaţa mea.

În dosul lagărului nostru era o sârmă ghimpată ce ne despărţea de lagărul vecin. Au început pregătiri febrile. Două infirmiere ai căror soţi erau în lagărul vecin (lagărul bărbaţilor) şi de prezenţa cărora au aflat mult mai târziu, s'au dus seara la gardul de sârmă ghimpată, aruncând şi primind de la soţi mici cadouri. Toată lumea se strânsese în dosul blocului, la gardul de sârmă, fără a mai fi turburaţi de paznicii SS. care se îmbătau de bucuria sărbătorii, cu coniac franţuzesc adus din Franţa şi împărţit ostaşilor spre a le „menţine moralul şi buna dispoziţie". Acestea fuseseră

cuvintele lui Iohann, șeful băii care venise în ajun cu două sticle de coniac și nu tocmai limpede la cap. După ce depusese sticlele pe sobă schițase un salut și cu gura plină strigase:

„Heil Hitler". Ne privi pe toți la rând, apoi râzând batjocoritor: „Nu vă place? Vă arăt eu, bandă bolșevică! Trăiască Hitler".

Cineva din noi, îndrăzni de abia să șoptească:

— Hitler kaput!

SS-ul auzi. Își roti din nou ochii injectați asupra noastră și își zise ca pentru sine, cu o înfățișare acrită:

— Kaput? Mda, kaput... Apoi a început să urle:

— Să vie d-na Liuboff! Pe ea o s'o împușc!

D-na Dr. Liuboff era doctorița șef a spitalului de chirurgie. o Rusoaică din Harkow care era cunoscută în lagăr ca o femeie cu mult bun simț, gata să dea oricând un ajutor, și o chirurgă excelentă. Cum Liuboff lucra la blocul vecin, Iohann n'a găsit-o nicăieri, bineînțeles. S'a așezat pe sobă, a desfăcut sticlele de coniac și în timp ce bea a început să filozofeze, pesimist, spunând că războiul e pierdut. Când a plecat ne-a salutat cu mâna întinsă și cu **Heil Hitler.** Am râs cu toții. In sfârșit, cel puțin seara, vom putea petrece nestingheriți.

XVI

Afară de cei bolnavi care n'au putut să părăsească patul, fiind foarte slăbiți, toți au ieșit la gardul de sârmă ghimpată. Toate reflectoarele au fost aprinse. Era lumină ca ziua. De partea cealaltă a gardului de sârmă erau bărbații. La apariția femeilor, toți se apropiară cât mai mult, privind, prin sârma ghimpată, cu nădejdea de a recunoaște vreo cunoștință sau rudă. Se auzeau întrebări, răspunsuri. Au fost soți care s'au revăzut după un an. Scene impresionante și totodată comice. Întâi au defilat deținuții Polonezi, apoi au urmat Francezi, Cehi, Slovaci, etc. Fiecare a găsit câte o cunoștință; dar fiind prea mulți și defilarea neoprindu-se nici măcar o clipă, nimeni n'avea timp să vorbească; era mulțumit să fixeze o întâlnire. Bărbații ne-au pregătit o surpriză: făcând rost de un acordeon, ne-au cântat și au dansat. Cel mai mare succes la dans l-a avut un tânăr rus, care a dansat căzăceasca pe ghață, în cântecul altor Ruși care băteau ritmul din palme; și atâta avânt, atâta tinerească pasiune era în dansul acelui Rus încât ghiceai că nu se mai simțea prizonier, în lagăr dușman, ci în țara lui, la o rusească petrecere de tineri. A urmat apoi, ca un răspuns și o răsplată din rândurile noastre, un dans de Rusoaice. La urmă, toți au început să danseze. Au fost și deținute care s'au îmbătat

(de unde aveau alcool, mister); abia a doua zi am aflat proveniența lui. Se spărsese depozitul SS-ului și peste 50 de sticle cu coniac au lipsit. S'a cântat și s'a dansat fără pază, în deplină libertate, până la miezul nopții. La miezul nopții, timp de câteva clipe, după datină, s'a stins lumina. Și în întunerecul brusc, un cuvânt, un singur cuvânt, ce trăda gândul și nădejdea tuturor, a țâșnit din gurile noastre: „Libertate!".

După ce lumina s'a reaprins, ne-am întors cu toții la bloc. Cu ce dor ne gândeam la anul nou ce avea să vie și care avea să ne aducă, poate, eliberarea! Dar vom vedea oare ziua aceea? „Da" îmi spuneam. Va veni. Trebue să vină.

Ne-am culcat cu toții. Nemții ne luaseră tot: avere, libertate, sănătate. Un singur lucru, însă, ne mai rămânea și izbutisem să-l păstrăm: credința în libertate.

Zilele ce au urmat au decurs în perfectă liniște. Transporturile încetaseră, primeam mâncare în abundență: conserve, cartofi, o ciorbă mai bună ca niciodată, marmeladă și pâine. Incetul cu încetul, începuserăm să ne revenim. Unele dintre noi pe lângă că se îngrășaseră, începuseră să fie și bine îmbrăcate. Ne uitam una la alta cu bucurie și stupoare. Vorbeam de eliberare. Se auzea că Rușii erau acum la Cracovia. Așteptam fuga și dispariția SS-ului. Astfel ne închipuiam, în orice caz, că se va ivi eliberarea: într'o dimineață SS-ul se va risipi, Rușii vor înconjura lagărul, vor pătrunde și ne vor da drumul. Acum, disciplina de până ieri făcuse loc anarhiei. Apelul, acest lucru sfânt, devenise o distracție. De unde înainte stăteam nemișcate, cu ceasurile, acum ne băteam cu bulgări de zăpadă. Tot astfel se jucau oamenii SS-ului, paznicii înfiorători din

ajun. Intre conducătoarele de blocuri şi deţinute distanţa dispăruse, înlocuită de o bruscă camaraderie. Şeful lagărului nu mai inspira frică nimănui. Circulam în voie, dela un lagăr la altul, fără risc. Lucru şi mai surprinzător: lumea intra în bucătăria lagărului şi lua ce voia, fără şovăială şi fără frică. O ciudată veselie se întinsese pretutindeni. Se simţea că se petrecea ceva. Pe când înainte, chiar butoaiele goale erau escortate de pază, ca nu cumva vreun cartof uitat să cadă în mâinile vreunei deţinute, iar dacă cereai, primeai fără întârziere o găleată cu apă în cap, indiferent de anotimp, acum totul era la îndemână.

La 14 Ianuarie a venit Mengerle, care a fost zărit în tovărăşia doctoriţei Erna. Toţi ne-am speriat. Dar după ce Mengerle a vizitat blocul, Enna ne-a liniştit.

— A plecat definitiv, ne-a spus. S'a dus dracului, în sfârşit. A venit să vadă lagărul, ca şi criminalul care se întoarce să revadă locul crimei. Fiţi liniştite. Aveţi cuvântul meu de onoare că nu mai vine.

Intr'adevăr, n'a mai venit. In schimb, s'a svonit că se va evacua lagărul. Din nou, au început să sosească fel de fel de comisii. Ce au făcut, ce-au hotărît, n'a putut afla nimeni. A doua zi dimineaţa comisia a dispărut. A circulat atunci svonul că lagărul fusese minat şi că va fi aruncat în aer, iar bolnavii împuşcaţi. Toată lumea s'a neliniştit. La 16 Ianuarie, pe la orele 2, un SS a intrat în bloc, a aprins toate luminile şi a început să strige din răsputeri, chemând-o pe conducătoare. Când aceasta s'a arătat, somnoroasă şi înspăimântată:

— Ardeţi toate cartelele, a poruncit. Cine poa-

te să umble, să se pregătească de drum. Evacuăm lagărul.

Dacă n'ar fi fost atât de înspăimântată şi de somnoroasă, conducătoarea ar fi observat, ca şi noi, că acela care poruncea tremura de frică. A urmat o panică de nedescris. Personalul blocului s'a dus la depozit, a adus îmbrăcăminte pentru bolnavele ce s'au îmbrăcat la repezeală, cu ce au găsit, rochii de vară, pantofi rupţi (unele n'au avut nici pantofi) fiecare vrând să plece. Într'adevăr, de teama de a fi omorît, nimeni n'a vrut să rămână. Când au văzut că nu era îmbrăcăminte pentru toată lumea, cele ce n'aveau şi-au confecţionat pantaloni din pături, şi, tot din pături, au improvizat nişte benzi cu care şi-au înfăşurat picioarele. Pretutindeni, feţe agitate.

Dimineaţa, ni s'a distribuit pâine pentru drum. Bolnavele ce n'au putut să se mişte din pat, cu toate sforţările făcute, strigau şi plângeau, implorând-o pe sora mea să le ia cu dânsa. Îmi aduc aminte de o doamnă din Budapesta care avusese un salon de modă. Era căsătorită cu un creştin. O chema Grete Tabaidy. Neavând putere pentru a părăsi patul, la auzul celor ce se pregăteau, s'a speriat într'atât încât a început să dea semne de nebunie. Făgăduia comori pentru a fi luată şi salvată. Sora mea a încercat s'o liniştească, dar zadarnic. Şi mai erau multe care nu puteau umbla! Sora mea a vrut să le dea calmante, dar nenorocitele refuzau de teamă să nu fie otrăvite. N'au vrut să primească nici injecţii. Nu făceau decât să blesteme; s'o blesteme pe sora mea, pe care o socoteau trădătoare. Când a venit mâncarea, nimeni nu s'a atins de ea. Emoţia alungase foamea. Fiecare n'avea decât un gând: să plece, să plece cât mai repede. In schimb, depozitul de

pâine a fost luat cu asalt. Fiecare a luat cât a putut pentru a avea pe drum. Scaunele au fost transformate în sănii pentru transportul alimentelor şi al păturilor. Lagărul avea aspectul unui cuib de furnici răscolit de o mână brutală. Dar panica a atins culmea după amiază. Pe la 4 a venit noul doctor al lagărului, d-rul Kitt, care a făcut selecţia între cei ce aveau să plece şi cei ce aveau să rămână. Toată lumea s'a strâns în curte cu bagaje, şi doctorul a făcut selecţia: la dreapta cei ce aveau să plece; la stânga cei ce aveau să rămână. Pentru a linişti spiritele, a spus că cei slabi vor fi duşi cu camionul. Pe sora mea a trimis-o la stânga, spunând că e bătrână, pe mine de asemenea că sunt slabă. Crezând că grupul celor ce plecau porneşte imediat, sora mea s'a strecurat în el. Eu i-am pierdut urma. Desperată m'am întors la bloc, dar în curând am văzut că şi ceilalţi se întorceau. Fusese doar o probă generală. Parcă o văd şi acum pe Zoşa, cu rucsac în spinare, confecţionat dintr'o pătură, plină cu lucruri până la refuz. Era foarte supărată.

La orele 7 toată lumea a fost scoasă din bloc, pentru plecare. Dar după zece minute s'a întors iar. Nu voiu uita niciodată aspectul blocului nostru. Vestit pentru ordinea şi curăţenia lui, devenise un grajd. Pe jos, rămăşiţe de pături, de paie de mâncare: lucrurile răvăşite, răsturnate. Abia la urmă, Zoşa a observat; astfel, în chip de adio, ne-a făcut un scandal monstru. Era atât de pedantă încât chiar părăsind lagărul suferea de halul în care îl lăsa. Plângea ca un copil, repetând mereu:

— Cum aţi putut să aduceţi în halul acesta blo-

cul meu? Plec fără nici un regret şi nicio milă pentru cei ce rămân.

Nu ştiu dacă toţi au auzit cuvintele de adio ale Zoşei; nimeni, în orice caz, nu s'a înduioşat. Numai Zoşa era în stare să se văicărească astfel, în clipa plecării. Oricum, toată lumea era fericită că scapă de ea. Pe la opt, din nou, lumea a fost scoasă din bloc. Nici nu mai credeam că vom pleca în ziua aceea. N'am mai luat rămas bun dela nimeni. Chiar şi bolnavii zâmbeau liniştiţi.

— Lăsaţi, spuneau. Peste zece minute vă întoarceţi iar.

In sfârşit, am fost aşezate în rânduri de câte cinci pe şoseaua principală şi am pornit. Deşi era în 17 Ianuarie, nu era frig. O seară senină. Veselie generală. In faţa porţii, doctorul Kitt, înconjurat de câţiva SS, lumina cu lanterna faţa fiecăreia dintre noi, numărând şi controlând. Pe unele dintre noi le-a trimis înapoi, dar fiind noapte, acestea au izbutit să se strecoare din nou şi să treacă. Erau fericite. La fel am păţit şi eu: trimisă înapoi, imediat după plecarea doctorului am izbutit să mă depărtez nevăzută, alipindu-mă convoiului ce pornea.

Intre timp, se dăduse foc mai multor blocuri. Flăcări urlaşe înroşeau cerul Auschwitzului. Am privit în jurul meu, am privit înapoi. Linişte imensă, sinistră. Am strâns pledul pe mine, am strâns mai bine pâinea la subţioară, şi am început să merg, uşurată, fericită de a părăsi pentru totdeauna iadul acela blestemat în care fusese omorîtă fiinţa ce îmi fusese mai dragă: mama.

Aici nu mă pot opri să blestem încă odată pe acei care în numele unei doctrine au săvârşit

cea mai ruşinoasă crimă împotriva unor fiinţe ce n'aveau nici vină şi nici apărare. Crimă premeditată, sadică, ce a stins milioane de vieţi copii, tineri, bătrâni; oameni smulşi, în mare parte, din căminurile liniştite spre a fi târîţi, ca istovite animale, în beciurile, în şanţurile şi în subteranele naziste. Şi cine îi târa, cine îi maltrata? Niste brute cinice ce pretindeau că sunt soldaţi, că sunt ofiţeri ai unei armate; femei depravate, murdărite în vicii, ce ocupau posturi de supraveghetoare, de conducătoare; femei ce transformaseră lagărul în adevărate iaduri unde orice laşitate, orice cruzime era îngăduită. Aceste femei ne ţineau discursuri despre disciplină, ne terorizau şi ne băteau; aceste femei ce veneau de multe ori de pe front unde desfăţaseră oastea germană îşi îngăduiseră să ne batjocorească şi să ne umilească... Aceste femei ne spuneau, cu nebunesc sadism, arătându-ne coşul crematoriului:

— Acolo ard părinţii voştri!

Şi ardeau într'adevăr, după ce merseseră, conduşi în ritm de marş funebru spre moartea sigură. Trimişi de satanicul Mengerle care, cu mâna lui înmănuşată, lungă şi albă (şi ce mănuşi! Din piele de căprioară gri, unse cu seu, spre a-şi păstra frăgezimea!), făcea semnul trimiterii la gaze şi fiecare semn însemna o victimă. Şi fiecare victimă era plânset, strigăt, implorare. Zadarnică implorare. Fluierând mereu, necontenit, marşul funerar, satanica fiară nu înceta să facă semne şi să înnăbuşe, sub lovituri de cravaşă, strigătele desperate a'e celor ce îndrăsneau să se roage, să se împotrivească. Plosniţe dacă am fi fost şi nu ne-ar fi strivit cu

atâta voluptate... Iar dacă unii dintre noi am scăpat totuși, aceasta e datorită înaintării fulgerătoare a armatei ruse care n'a dat timp călăilor germani să săvârșească într'o ultimă, imensă hecatombă, groaznicul asasinat de până atunci. Într'adevăr, trebue să repet, dacă n'ar fi fost biruința aliaților n'am fi scăpat nici noi de pivnițele betonate ale crematoriului.

După o ultimă privire aruncată iadului ce ardea și cu sentimentul de a nu mai avea pe nimeni, de a fi rămas singură în viață, am început să privesc înainte. Să privesc drumul. Dacă cineva m'ar întreba cu toate acestea, cum era drumul pe care l-am făcut, n'aș ști să răspund. Atât țin minte, că am mers la marginea șanțului unde zăpada era mai mare, spre a amortiza sgomotul pe care îl făceau „pantofii" mei de lemn. Dar zăpada lipindu-se de talpă, a trebuit să mă opresc de mai multe ori spre a-mi pune iar pantofii ce rămăseseră în zăpadă. La un moment dat, m'am oprit, am curățat tălpile și mi-am reluat mersul. Nu mă mai uitam nici în dreapta, nici în stânga. Nu priveam decât înainte, mânată de un singur gând: să scap. Acest gând, singur, îmi dădea curaj.

La un moment dat, m'am trezit în gara principală a Auschwitz-ului, tocmai pe peronul unde grupuri de femei și de bărbați treceau prin două rânduri de bare. M'am strecurat printre femei și la capătul barelor am primit o cutie de conserve pe care trebuia s'o împart cu o fată: provizii de drum în vederea evacuării, nu numai a lagărului, dar și a orașului. Am pornit cu toții. Când am traversat orașul, alte deținute s'au atașat rândurilor noastre. Am trecut pe lângă cazărmi.

SS-ul se ataşa şi el, acum, de convoiu, spre a se salva. O adevărată panică. Totuşi, la o margine de pădure, ni s'a ţinut un discurs: „Să nu rămânem în urmă, să nu încercăm să fugim, că altfel vom fi împuşcaţi, etc., etc..."

Am pornit din nou. Aerul tare, mersul, emoţiile acelei zile atât de agitate mă obosiseră. Cum n'aveam niciun bagaj, un SS mi-a încredinţat o trusă. Asta îmi lipsea: nu eram destul de obosită! Totuşi, spre a-l îmbuna, l-am rugat să-mi dea şi paltonul lui, ca să-l duc. Mi-a aruncat paltonul.

Străbătând o pădure mai deasă, mai puternic ca niciodată, s'a trezit în mine dorul libertăţii. M'am hotărît: cu orice risc, trebue să fug. M'am uitat înapoi: de o parte şi de alta a rândului nostru, doi SS înarmaţi cu puşti mitraliere. Am socotit absurdă orice încercare de fugă. Dar soarta a socotit altfel. Omul, care îmi încredinţase valiza, voia să fugă şi el. Mi-a spus să încetinez paşii, să rămân în urmă, spre a ne întâlni în ultimul rând. Profitând de întunerec, el a luat-o la dreapta, iar eu la stânga. Ceilalţi mergeau înainte printre copaci şi boschete.

— Dă-mi trusa şi paltonul, a spus la un moment dat, tovarăşul meu ocazional. Eu o şterg.

„Şi eu fug", mi-am spus în gând şi m'am culcat la pământ, într'un boschet. Am auzit cum paşii convoiului se depărtau, se stingeau. Nimeni nu m'a observat. Eram atât de obosită încât nu simţeam nimic. Abia puteam să ţin ochii deschişi.

— Trebue să ajung la un adăpost, să pot dormi, mi-am spus din nou.

Nicio clipă nu mi-a trecut prin minte că s'ar

putea să fiu prinsă. Și am început să umblu. Am ajuns la marginea unui oraș. Nu știam cât era ceasul, dar era dimineața. Un ger îngrozitor. Am intrat într'o căsuță. La apariția mea, o țărancă a ieșit în curte. M'a prins de braț și cu un gest brusc m'a tras în casă. Era palidă de frică. Recunoscuse în mine o deportată.

— Janek! a început să strige.

A apărut un țăran bătrân, care s'a uitat prietenos la mine, apoi a vorbit ceva cu femeia și mi-a făcut semn să-l urmez. M'a dus într'o magazie de fân, iar femeia mi-a dat o pătură și o pernă, o cană cu cafea cu lapte și o bucată de cozonac.

— Azi e Duminică, mi-a explicat. Sărbătoarea mâncăm și noi mai bine.

Am băut cafeaua și am adormit. Într'un târziu, femeia m'a trezit invitându-mă să cinez cu ei. Afară era întunerec. Femeia mi-a dat o pereche de șosete de lână și un pull-over. Un val cald, de înduioșată recunoștință pentru oamenii aceia, m'a străbătut. Ne-am așezat la masă. Bătrânul Janek a început să mă întrebe, să se intereseze de unde vin, cine sunt și pentru ce am fost la Auschwitz.

Am mulțumit pentru mâncare și, am cerut voie să mă duc la culcare. Rămasă singură, m'am hotărît să plec mai departe. Am luat-o drept înainte. Am ajuns la pădure. Pierdusem simțul de orientare. Nu mai știam dacă mă întorsesem înapoi sau înaintasem spre zona rusă, cum mi-era intenția. Sufla un vânt rece. Prost îmbrăcată cum eram, am strâns pledul pe mine și am continuat mersul. Curând a apărut luna. Lumina ei stingherindu-mă, am iuțit pasul. Deodată, am auzit un glas:

— Stehn bleiben! (Stai).

M'am întors brusc şi, cu un gest instinctiv, m'am apucat de braţul stâng. Era umed şi mă ustura. La lumina lunei, am privit braţul: era plin de sânge. Apoi, din nou, dar mai ameninţător de data aceasta:

— Stai că te împuşc!

M'am oprit. Era un SS. M'a cuprins o nespusă desnădejde. M'am gândit că, fără îndoială, femeia ce mă găzduise mă trădase. Nu mă înşelam. SS-ul a proferat o serie întreagă de înjurături şi de blesteme, ceea ce nu m'a impresionat de loc, mărturisesc, convinsă cum eram că nu mai aveam nicio scăpare şi că omul mă va împuşca. Dar repede mi-am dat seama că nu aceasta era intenţia lui. Trebuind să parcurgă un drum lung, avea nevoie de un tovarăş de drum.

Am mers toată dimineaţa. Braţul mă durea; locul unde fusesem împuşcată mă ardea. Eram istovită. Dar celălalt mă gonea. Nu era obosit.

Am mers şi o bună parte a după amiezei. Imi era foame. Am mâncat din pâinea pe care o luasem din lagăr apoi am început să tremur. Aveam frisoane. Spre seară am ajuns la un sat. SS-ul, a cărui figură mi se părea foarte cunoscută, deşi nu ştiam de unde, a intrat într'o casă, s'a întors, m'a legat de gât cu o sârmă, a legat sârma de clanţa uşei, apoi a intrat din nou, a mâncat şi s'a culcat.

Am adormit şi eu. Am fost trezită cu o lovitură de cismă. M'am sculat şi am pornit. Mergeam greu, din cauza zăpezii. De 24 de ore nu mâncasem nimic, decât zăpadă. Mi-era veşnic sete. Şi ce durere. Doamne, la braţ! In sfârşit,

SS-ul a intrat din nou într'o casă spre a se odihni și, ca mai înainte, m'a legat de clanța ușii. N'am primit nici mâncare, nici apă. Și am pornit iar. Când am părăsit satul am dat de un drum asfaltat. In dreapta și în stânga, pe marginea drumului, cadavre peste cadavre: deținuți și deținute împușcate în cap, cu creierii împrăștiați, prelingându-se câțiva metri de trupul neînsuflețit. Fiecărui cadavru îi lipsea cutia craniană. Ici, colo, câte un trup înțepenit, în poziție de îngenunchiere.

Umblam ca o somnambulă. Pe măsură ce înaintam, cadavrele se înșirau tot mai numeroase. Trebuia să umblu cu băgare de seamă, ca să nu mă împiedec. Cu neputință să descriu ceea ce simțeam. Atât pot spune, că mă mir cum de nu mi-am pierdut mințile. Călcam pe creieri și cadavre, plângeam, vorbeam singură, mergeam mai departe, gonită de SS-ul care mă urma. Pantofii deveniseră grei, grei de tot.

— Herr SS, nu mai pot merge, am spus deodată, sleită de puteri.

— Hai, nu mai e mult, a făcut celălalt.

— Dar nu pot cu pantofii aceștia... Sunt de lemn. Se lipește zăpada... Și am început să plâng.

Celălalt mi-a arătat cadavrele.

— Scoate de acolo. Sunt de toate măsurile. Ai destule la dispoziție.

Și a început să rânjească.

Am simțit un fior.

— Niciodată! m'am revoltat. Mai bine mor!

Și mi-am reluat drumul.

A coborît seara. In întunerecul lăsat a început să-mi fie frică. Dinții îmi clănțăneau. M'a cuprins

o groază nebună. Am început să fug. Am căzut grămadă. Nu mai puteam. Am leşinat. Când mi-am revenit, nu mi-a venit să cred că mai trăiesc. Nu fusesem împuşcată? Cum asta? Pentru ce? Pe când îmi puneam aceste întrebări am auzit glasul SS-ului.

— Hai, scoală-te, puturoaso! Asta îmi trebuia! Să asist la leşinul tău! Bestie!... Ce crezi că eşti în salon, ca să faci mofturi? Hai, marş!

M'am sculat, istovită, desperată. Când oare va lua sfârşit drumul acela? Când?... In dreapta, în stânga, oriunde mă uitam, numai cadavre, veşnic cadavre... Creieri şi cadavre.

Am ajuns la marginea şoselei. Pe un gard, era o tablă pe care se afla scris: „Fabrică de pâine". Pless (astfel îl chema pe soldat) a intrat, luându-mă cu el. L-am auzit vorbind în limba poloneză. „Suntem încă în Polonia", m'am gândit cu amărăciune. Era vorba să rămânem peste noapte la brutar, dar SS-ul s'a răsgândit. Ne-am reluat drumul.

Acolo unde am poposit iar, am fost găzduiţi, eu într'un grajd, păzită de un ţăran cu furca, iar SS-ul la proprietarul casei la care ne oprisem. Ţăranul mi-a dat o ceaşcă de cafea fierbinte şi o felie de pâine, dar n'am izbutit să beau fiindcă am adormit cu ceaşca în mână. La prânz, am părăsit locul. Mergeam din ce în ce mai greu. Picioarele şi mâinile mi se umflaseră şi mă dureau. Era a şasea zi de drum. Deşi aproape nemâncată, nu-mi mai era foame. Poate chiar fiindcă eram nemâncată. Pe drum, ca şi înainte, ca peste tot unde trecusem, cadavre de deportaţi, unii împuşcaţi, alţii cu mâinile legate la spate, spânzuraţi de un copac şi desbrăcaţi până la brâu. Mergeam ca o somnambulă, ca străbă-

tând un vis din care n'aveam să mă trezesc acasă, ci în patul spitalului din Auschwitz. Dar, din nenorocire, era o realitate.

Pe drum, nu vorbisem cu SS-ul aproape deloc. Primele zile mă înjura ,mă amenința, dar după patru zile de marș se liniștise. Și pe el îl răzbise oboseala. Slăbise, se umflase la față. Era și el un fugar, ca și mine. Inaintarea sovietică, eventuala apariție a armatelor sovietice îl obseda. Și zilele ce au urmat au fost tot mai îngrozitoare. Aproape că nu mai poposeam nicăeri. Ne așezam câteva minute în zăpadă, apoi porneam din nou. Din zare, necontenit, veneau bubuituri de tun ; dar pe câmpie nicio ființă. Un pustiu alb, păduri acoperite de zăpadă, iar pe șosea, veșnicele, nesfârșitele cadavre. Dormeam mergând. A opta zi, în sfârșit, am ajuns la Skotschau. Străbătând orașul, am observat că lumea se întorcea după noi, mai ales după mine. Avea și de ce, într'adevăr. Invelită în pled, îmbrăcată într'o cămașă de noapte, strânsă la picioare spre a mă feri de frig, cu papuci de lemn, cu șosete, rasă pe cap, slăbită și murdară, eram mai mult o stafie decât o ființă umană. Totuși, lucru ciudat, am văzut oameni lăcrămând. Unul, chiar, mi-a dat o cutie de țigări, l-a oprit pe Neamț și l-a întrebat ceva despre mine, pe nemțește. SS-ul a povestit că fugisem din lagărul din Auschwitz. Se vedea că era mândru de a mă preda. Celălalt l-a întrebat cum de m'a prins. Omul a explicat că la periferia Cracoviei fusese înștiințat de niște țărani.

— Am prins-o la 17 km. de oraș, a urmat apoi. Era într'o pădure. Mergea ca o somnambulă. Am somat-o de câteva ori să se predea. N'auzea. Am crezut că e surdă. Am tras în ea,

şi abia atunci s'a întors. Am nimerit-o, bineînţeles... (s'a întors spre mine). Arată.

Am vrut să las jos pledul de pe braţul stâng; n'am putut. Se lipise de rană.

— Nu pot, mă doare, am spus.

— Lasă, pentru domnul, voi face pe infirmierul, a rânjit celălalt. Şi cu un gest brutal mi-a tras pledul. Am simţit o durere îngrozitoare. M'am clătinat. Mi-a venit rău. Omul a întors capul.

— Ce spui? a rânjit iar SS-ul.

— Frumoasă ispravă, n'am ce zice, a făcut omul. Intr'adevăr, eşti un viteaz.

Celălalt n'a simţit ironia şi nici dispreţul din vorbele străinului.

— Nu-i aşa? s'a bucurat. Şi a întins mâna, dar celălalt s'a făcut că nu observă. SS-ul a rămas cu mâna în aer, s'a înroşit, apoi şi-a retras-o. Celălalt s'a întors spre mine şi m'a întrebat de unde sunt, cine sunt. N'am răspuns. La ce bun? I-am arătat numărul de pe braţul stâng, atât. Omul l-a invitat pe SS-ul să ia masa cu el, dar acesta a refuzat, spunând că trebuia mai întâi să mă predea autorităţilor, dar că se va întoarce cu plăcere. A notat numele şi adresa străinului, spre a-i face o vizită. Celălalt mi-a şoptit între dinţi câteva cuvinte de încurajare Am observat că avea lacrimi în ochi.

M'a cuprins o bucurie. „Mai sunt oameni cu suflet", m'am gândit. Am prins curaj.

Pe drum, SS-ul mi-a luat ţigările pe care mi le dăduse străinul şi a început să le fumeze. L-am rugat să-mi dea cutia goală.

— Na-ţi, gâscă sentimentală, a făcut celălalt sarcastic. Şi a asvârlit cutia pe jos.

Fără un cuvânt am ridicat-o (pentru ce-am ridicat-o?) şi am mers mai departe, în pas grăbit.

In jurul nostru lumea începuse să se strângă. SS-ul a gonit-o în cuvinte nu tocmai alese.

Ziua următoare, la marginea unui oraş, am ajuns convoiul. Mi-am revăzut tovarăşele. Stăteau la marginea drumului şi se odihneau. Şi sora mea şi Teri erau acolo. Am fost nespus de fericită. Scăpasem de bruta aceea din SS. Eram iarăşi între oameni, între ai mei. La rândul ei, sora mea plângea.

— Vezi? i-am spus. Ce e rău nu se pierde.

A zâmbit şi mi-a dat pâine cu margarină şi puţin caş, dintr'o bucată pe care o păstra pentru Teri. Privind mai bine în jurul meu, m'am cutremurat. Pretutindeni, feţe chinuite, trupuri sleite, întinse, ca nişte câini, pe margine de drum.

In curând ne-am ridicat şi am reluat mersul. Teri plângea. Cismele i se udaseră. Picioarele, udate, îi tremurau. Rămânea mereu în urmă. Chiar când convoiul se oprea, ea era în urmă. Nici sora mea nu arăta prea bine. Era foarte prost îmbrăcată. O rochie subţire, peste ea un halat, peste halat un palton prea mic, nişte pantofi rupţi. Cu capul descoperit şi udă până la piele, avea o înfăţişare de plâns. Totuşi, nu se văita. Era îngrijorată numai pentru fata ei. La un moment dat, mi-a spus că Zoşa şi Ilsefirmiera 'Valea rămăseseră la Auschwitz.

Seara, am ajuns într'un sat. Am poposit pe o moşie, unde am fost adăpostiţi, repartizaţi în hambare de fân şi în grajduri.

Impreună cu sora şi Teri, m'am instalat într'o şură. Am găsit locuri bune. SS-ul ne-a poruncit să ne ocupăm repede locurile şi să fim liniştite. Cam greu. Din pricina întunerecului nu prea puteam să ne orânduim şi nici liniște n'a fost, deoarece, spre a ne aşeza, călcam adesea unul peste celălalt, ceea ce dădea loc la certuri şi mustrări. In sfârşit, a venit şi liniştea. Am dormit. Deodată, am fost trezite de niște țipete. Uşa şurei s'a deschis cu sgomot.

— Ce s'a întâmplat? am întrebat-o pe sora.

— Scoală-te! mi-a strigat ea. Nu vezi ce s'a întâmplat?

Şi mi-a spus că Nemții au aşteptat să se culce toată lumea, apoi, când toți au adormit, spre a face o glumă, au scos un taur dintr'un grajd şi i-au dat drumul în şură.

De frică, n'am putut dormi. Dimineața, au fost găsite patru femei rănite grav, din pricina taurului care le călcase. SS-ul le-a împuşcat.

— N'avem spitale! spuseseră.

Alte două fete au fost găsite împuşcate în curte deoarece încercaseră să fugă. Trecând pe lângă ele, am simțit că mi se opreşte respirația. Erau Sonia şi Maraşka. Sărmanele! Era a treia încercare de fugă şi când erau să-şi dobândească libertatea, căzuseră fulgerate, condamnate de destinul crud.

Şi armatele ruse se apropiau. Cu câtă nădejde şi încredere îşi aşteptau ele fraţii biruitori...

Pornind din nou şi coborînd un deal, alte femei au fost împuşcate, deoarece rămăseseră în urmă. Au fost omorîte după ce fuseseră silite să îngenuncheze. Astfel, a căzut o mamă cu un copil, o fetiță de 7 ani care, neputând să mai meargă,

se oprise. Mama o luase în spinare și o dusese vreo 500 de metri. Apoi, cum, sleită și ea, se oprise în drum, fusese îngenunchiată și împușcată împreună cu copilul.

Eram ca o turmă de vite. Convoiul se micșorase. Pentru a ne ușura, începuserăm să aruncăm bucăți de pâine: greutăți, și acestea, în oboseala ce ne încovoia. Am ajuns într'o regiune muntoasă, și am început să urcăm. Dureros spectacol al acelui convoi de sdrențe, îmbrăcate în sdrențe, ce abia puteau să urce, târînd picioarele și împiedecându-se. Eram de 11 zile pe drum, fără mâncare aproape, aproape fără odihnă, și nu știam nici când se va sfârși. Multe femei au înnebunit. Au fost împușcate. Intr'un oraș din Germania (nu-mi amintesc numele), am cerut dela o femeie un pahar cu apă. M'a gonit. Cu voia SS-ului am intrat într'o casă, tot pentru a cere apă dar și acolo m'au gonit. Mi-era o sete îngrozitoare. In sfârșit, am găsit un suflet de om care mi-a dat de băut. Era o femeie mică, bătrână, care în loc de apă mi-a dat o cană plină cu lapte și două felii de pâine, cu margarină. Ca să am timp să mănânc încet, a dat de mâncare și SS-ului, apoi m'a invitat să mă așez. Eram foarte emoționată. Femeia mi-a mai împachetat o bucată de pâine, (tot ce avea în casă) și mi-a dat-o. N'am știut cum să-i mulțumesc.

Am împărțit pâinea cu sora și Teri. Pe unde treceam, lumea trăgea obloanele. Trecătorii râdeau și ne înjurau. „Aveți de ce să râdeți și să ne blestemați", mă gândeam. „Nu suntem destul de nenorocite, destul de prost îmbrăcate, destul de flămânde! Dacă vreți să vă bucurați și mai mult, treceți dealul peste care am trecut și veți vedea șiruri de cadavre!" Ce amărîtă eram! A-

tât de amărîtă încât nici ură, nici gând de răzbunare n'am avut.

Amintesc un mic amănunt. In faţa unei băcănii, o fată a cerut şi ea un pahar cu apă. Băcanul refuzând-o, fata, exasperată, l-a ameninţat cu pumnul.

— Lasă, va veni şi rândul vostru, dar atunci vai de voi! Când voi fi liberă, în curând, mă voi întoarce să te vizitez, câine ce eşti!

Băcanul a lovit-o cu pumnii în nas şi cu piciorul. Fata a apucat o piatră şi a aruncat-o în vitrină. Băcanul a alergat după ea, dar n'a izbutit s'o prindă, deoarece fata s'a pierdut în convoi. Paza a rămas nepăsătoare. Şi oamenii aceia duri se plictisiseră. Obosiseră.

Am auzit pe doi vorbind că mai bine ar fi rămas la Györ. Vorbeau ungureşte. M'am uitat la ei. Numai paltonul şi casca erau militare. Restul îmbrăcămintei era civilă.

— Ce te uiţi? s'a răstit unul din ei la mine.

— V'am auzit vorbind ungureşte, am răspuns, în limba lor. Probabil că sunteţi Nemţi din Ungaria.

— Dracu e Neamţ! s'a răstit celălalt. Noi suntem cu toţi Unguri. Numai Saşi şi Şvabi sunt în SS. Foarte puţini sunt Unguri.

Fiind vorbăreţ, s'a îmblânzit apoi şi m'a lămurit asupra drumului ce mai aveam de făcut. Astfel, mi-a spus că mai aveam câteva ore de mers şi că, apoi, aveam să fim învagonaţi şi duşi în lagărul din Grossrosen unde avea să fie foarte bine. Apoi, ca şi ceilalţi, mi-a vorbit de disciplină. M'am uitat mai atent la el. El era om înalt, voinic, de vreo 50 de ani.

Cele „câteva ceasuri" de drum s'au făcut două

zile. Nici nu mai știu prin ce minune am scăpat, cum am rezistat și cum a rezistat și sora mea care nu mai avea pantofi și își învelise picioarele în niște bucăți de pătură. Când am ajuns la destinație era după amiază. Am fost ținute două ore la marginea orașului apoi duse la gară. SS-ul nu mințise. Am fost îngrămădite în vagoane de marfă în care fuseseră transportați cărbuni. Fiind printre primele ce s'au urcat, am rezervat câte un loc pentru sora mea, pentru Teri și o prietenă a ei. Cum să descriu murdăria și gerul din vagonul acela? Am ocupat un loc lângă un perete. Vagonul s'a umplut repede: 123 de persoane îngrămădite una peste alta. Imposibil să te așezi; cu atât mai mult să dormi. SS-ul avea niște bănci pe care au stat și niște fete privilegiate care au împărțit mâncarea cu ocrotitorii lor. Un SS care s'a suit în vagonul nostru m'a lămurit la rândul lui, asupra drumului.

—Ca să nu spui că Ungurii sunt răi, uite, îți dau două țigări, a făcut deodată.

Mi-a întins țigările. Am dat una sorei, cealaltă am fumat-o eu.

Au urmat două zile de viscol și de ger năprasnic. Înăuntru în vagon, un chin de nedescris. Nu puteai să întinzi piciorul, nu puteai să te scoli. Dacă făceai o mișcare, însemna să lovești pe cei de lângă tine, ceea ce deslănțuia înjurături, strigăte, loviri. Nervii erau încordați la maximum. Ca și pe drum, dar mai dese, s'au ivit cazuri de nebunie. O doamnă, Farago Sandor, și-a aruncat fata din tren, în plină viteză. Totuși, poate că fata n'ar fi murit dacă paznicii, văzând scena, n'ar fi tras după ea, omorînd-o. Doamna Farago râdea cu hohote. Ca s'o potolească, SS-ul a bătut-o cu o curea. Oboseală zadarnică. In loc să se vaiete,

nebuna a continuat să râdă. Un râs strident, sinistru, nesfârşit. Alimente nu mai erau. Puţinii care mai păstraseră ceva nu dădeau nimănui. Cum unii au încercat să fure, s'au iscat bătăi, muşcături, scandaluri îngrozitoare. Teri mai avea şi ea o pâine şi puţină margarină. Pâinea i s'a furat; margarina am mâncat-o cu ea, dar în silă.

Seara a fost alarmă. Avioanele sburau deasupra trenului care se oprise în plin câmp. Paznicii erau nervoşi. Ne-au atras atenţia să nu ne mişcăm, şi nu cumva să coborîm, chiar dacă trenul va fi bombardat în plin. Dar alarma a trecut. Trenul şi-a continuat drumul, cu morţi, cu nebuni, cu morţi vii. Aveam temperatură. Când am rugat pe vecinii mei să mă lase să sprijin capul de ei, n'au vrut să creadă că mi-e rău.

— Neruşinat-o! mi-a strigat o femeie. N'avem loc pentru noi! Tu mai lipseşti!

N'am răspuns. Am făcut o mişcare pentru a mă ridica mai bine în picioare, şi m'am agăţat de peretele vagonului spre a mă sprijini. Când am vrut să-mi reiau poziţia, n'am mai putut. Altcineva îmi ocupase spaţiul pe care îl lăsasem liber. L-am rugat să-mi facă loc; n'a vrut! Cum nu mai puteam să mă ţin pe picioare, am căzut peste vecini. Am fost lovită, pişcată, sgâriată. O femeie m'a muşcat de mână. Eu am început să urlu. Sora mea mi-a sărit în ajutor, trecând peste ceilalţi lovindu-i şi călcându-i. A fost lovită la rândul ei. I s'a rupt rochia. Din pricina sgârieturilor, picioarele îi sângerau. Dar nu s'a lăsat şi a continuat să lovească în dreapta şi în stânga, unde a putut. Observând scandalul, un SS a luat o curea şi a lovit-o pe Ileana peste faţă. Ochelarii i s'au spart. A venit apoi rândul meu să fiu lovită.

Atunci, în fața acelui spectacol, fețele mi-au făcut loc. Sora mea plângea, nu atât din durere cât din pricina umilinței.

Noaptea, pe lângă temperatură, am avut și halucinații. Mi-a fost atât de rău încât ceilalți au crezut că mor. Pe la opt dimineața, trenul s'a oprit, vagoanele au fost deschise. Mai întâi au fost aruncate cadavrele celor ce muriseră în drum, apoi am coborît noi. Eram în mijlocul unei păduri de brazi. In partea dreaptă era un gard și o poartă larg deschisă, ce dădea într'un parc unde erau niște vile tip. Intre ele, am zărit o casă mai mare, cu etaj și un fel de arcade la parter. La geamurile dela etaj au apărut niște soldați, care au început să scuipe asupra noastră. Niște femei SS ne-au luat în primire, ne-au perchiziționat și ne-au somat să depunem țigările. Somație inutilă: nimeni n'avea țigări. După ce ni s'a făcut controlul, am trecut, prin arcade, spre lagărul ce ne era destinat. Acolo, altă surpriză neplăcută. Nu ne-au dat voie să intrăm în bloc.

— Abia diseară veți primi mâncare, a spus o fată. Dacă aveți țigări, însă, veți primi și acum.

Am rugat pe fata aceea să-mi dea un pahar cu apă.

— Pentru o țigară îți dau și două pahare pline, mi-a răspuns fata.

— Dar n'am.

— Atunci rabdă.

Și a plecat mai departe, în căutarea cuiva care avea o țigară.

Fusesem oprite într'o stradă îngustă, între un zid înalt și blocurile de lemn ale lagărului. Cum nu ni se dăduse voie să intrăm în blocuri, ne-am culcat pe zăpadă și am adormit. Când ne-am trezit era întuneric și frig. O Nemțoaică ne-a luat

în primire şi ne-a condus în bloc. In comparaţie cu cele dela Auschwitz, blocurile de acolo erau mici. De aceea, am pătruns mai încet. La intrare, în chip de „bun venit", conducătoarea blocului ne-a aplicat câte o lovitură de cravaşă. Când am ajuns în bloc, nu mai erau locuri. Incăperile se umpluseră într'atât, încât nu mai era loc să asvârli un ac. Şi noi, care speraserăm că ne vom odihni! După săptămâni de mers, în frig, fără hrană, fără odihnă, să sfârşim aici, fără a găsi un culcuş!

După gerul năpraznic, căldura m'a lovit în obraz. O moleşeală necunoscută până atunci m'a cuprins. Am adormit în picioare, rezemată de un perete, între două fete ce mă înghesuiau.

Teri m'a trezit. Ţinea în mână o găleată şi o ridicase până la mine.

— Hai bea, mi-a spus. E ciorbă caldă.

Am băut din lichidul acela ce avea un miros de apă murdară: apa în care speli vasele, acasă. Am băut cu sete, totuşi; cu sete şi foame. Şi apoi, era caldă.

Dimineaţa, blocul s'a golit. Au plecat cei pe care îi găsisem. Am rămas numai noi, noii veniţi. Deodată, am observat absenţa sorei mele. Teri a început să plângă. Eu am vrut să mă duc în căutarea Ilenei, dar n'am putut să străbat coridorul, deoarece ne era interzis să ieşim.

— Unde te duci? a strigat o paznică.

— O caut pe sora mea, am răspuns. Şi am descris cum arăta.

— Degeaba o cauţi, idioato, a făcut cealaltă. Sora ta a murit azi noapte. Vrând să iasă din bloc şi necunoscând terenul s'a lovit de o sârmă pe întuneric, şi a fost electrocutată.

— Şi SS a tras în ea, ca să nu se chinuiască, a încheiat fata, care păzea şi poarta blocului.

Am încremenit.

—Nu, nu e adevărat! Nu e adevărat! am început să strig.

Cu o tristeță bine prefăcută, fata mi-a adus martori. M'am gândit cu groază ce voi spune lui Teri. Dar orice aș spune, nu mă va crede. Va fi destul să se uite la mine, și va înțelege care este adevărul. In momentul de a mă întoarce înăuntru m'am oprit. M'am gândit că era mai bine să mă liniștesc, în primul rând. Dar nu puteam să-mi revin. Apoi mi-a fost teamă că Teri va veni să mă caute. Ce să fac? Cu sufletul greu, am intrat în odaia unde Teri plângea, ghemuită într'un colț. M'am apropiat de ea, și zâmbind:

— Mama ta a avut noroc, i-am spus. A fost dusă la muncă și repartizată la bucătărie. Deseară se întoarce.

Teri m'a privit lung, și am înțeles că nu mă crede. La urmă i-am vorbit cu atâta convingere încât mi-a dat crezare.

Seara, însă, cum printre femeile ce fuseseră duse la muncă sora mea nu era, Teri a început să strige. Un spectacol îngrozitor:

— Unde e mama? Unde e mama? Ați omorît-o! Dați-mi înapoi pe mama!

A căzut la pământ și a început să-și smulgă părul.

Locțiitoarea din bloc, o Poloneză înaltă, Maria, s'a apropiat de noi.

— De ce plângeți? m'a întrebat. Și cum îi explicam: Haideți, nu mai plângeți, copii. Doctorița e în odaia de alături. Cum la sosire a leșinat, a fost dusă la spitalul blocului unde a fost bine îngrijită. Acum se simte mai bine.

— De prisos să spun cu ce emoție am călcat

pragul odăii de alături. Dacă e o greşală? Dacă Teri va afla adevărul?

Nu era greşală; Sora mea era întinsă într'un pat. Plângând, Teri s'a aruncat la gâtul ei. Plângeam şi eu, de fericire; tot binecuvântând pe fata care îmi spusese adevărul. Sora ne-a privit cu indiferenţă.

— Lăsaţi-mă să mă odihnesc, a spus cu glas ostenit. Plecaţi. Am şi eu dreptul să mă odihnesc.

Privirea mea s'a încrucişat cu aceea a lui Teri. Schimbarea de atitudine a sorei mă neliniştea. Am plecat, lăsând-o pe Teri, cu atât mai mult cu cât infirmiera îmi spusese şi ea că sora avea nevoie de multă linişte.

M'am întors. In drum spre odaia noastră, am asistat, pe coridor, la o scenă îngrozitoare. Pe o targă, se afla culcată o femeie în vârstă. Călare pe targă, un SS lovea, cu un baston de cauciuc, pe nenorocita care leşinase, plină de sânge şi desfigurată. Şi personalul blocului, care asista la scenă, încuraja călăul.

— Omoar'o, Herr Sturmführer! Bătrâna asta nebună ne scoate din sărite!

Am fugit înapoi la spital, ca o smintită. Mai târziu am aflat care fusese vina bătrânei. Din greşală spărsese un geam la uşa Waschraumului. Trebue să spun că personalul din acel bloc era alcătuit în cea mai mare parte din femei care erau de o cruzime fără pereche. Acestea părăsiseră ţara lor spre a merge benevol la muncă în Germania. Aveau o plăcere sadică de a chinui. Aceea era, de altfel, şi misiunea lor. Mai ales că blocul în care sosisem era un aşa numit „bloc de pedeapsă". Vai de capul aceluia care fusese nevoit să stea mai multe zile acolo!

Nu scăpa cu vieață. In cazul cel mai bun înnebunea.

Timp de două zile, cât am stat în mijlocul acestor brute, am fost bătută de cinci ori. Dacă cineva m'ar întreba pentru ce, n'aș putea spune. O zi întreagă, chiar, am fost ținută fără mâncare. Când ne-au scos în curte spre a ni se împărți mâncare, am primit o bucată de pâine și clorbă de urzici, și am fost anunțată că seara vom părăsi lagărul acela. Cu sora și cu Teri nu izbutisem să comunic, în tot acest răstimp, deși o rugasem pe Maria, supraveghetoarea, să mă lase să le văd măcar odată.

— Numai prin geam poți să le vezi, mi-a spus, ultima zi.

M'a condus până la fereastră. Sora mea stătea pe marginea patului, și Teri lângă ea. La rugămințile mele să intervină pe lângă conducătoarea blocului să rămân cu ele, Ileana a răspuns cu aceeași înspăimântătoare indiferență:

— Ce tot plângi? Nu ești minoră. Ia-o și pe Teri și lăsați-mă în pace.

Apoi și-a acoperit fața cu mâinile și a început să plângă ca un copil.

Un gând înspăimântător m'a fulgerat. Oare înnebunise? „Nu, nu se poate"! am încercat să mă consolez. „Drumul, oboseala i-au slăbit nervii. Își va reveni".

Seara, sub pretext că vom merge la bale, și că acolo ni se vor lua toate lucrurile, ni s'a cerut spre păstrare îmbrăcămintea mai groasă : pull-overe, șosete, etc., apoi, așezate în două rânduri, am fost duse într'alt bloc, fără să mai facem baia anunțată: un mijloc oarecare de a ne lăsa desbrăcate în toiul iernei. Și aici, la Ra-

vensbruck, ca şi la Auschwitz, aceeaşi metodă: primire prietenoasă, mâncare suficientă pentru ca apoi, după câteva zile, să înceapă maltratările. Dar puţin îmi păsa. Mă obişnuisem. Şi eram prea mâhnită că mă despărţiseră de sora şi de Teri pentru a mă mai gândi la altceva. N'am mâncat nimic. M'am culcat repede, într'un pat cu etaj. Am plâns, dar somnul a fost mai puternic decât durerea. Am adormit imediat. Am dormit două zile, fără întrerupere, fără a fi deranjată de nimeni, singură într'un pat. O vecină mi-a păstrat raţia de pâine şi de margarină. În sfârşit, a treia zi am avut voie să ne spălăm la Waschraum. Am făcut coadă. Când ne-a venit rândul, apa abia mai curgea, astfel că în loc de a sta reglementarele zece minute am rămas mai mult. De afară, lumea ne grăbea să ieşim mai repede; la urmă, spre a ne hotărî, o paznică a intrat şi a început să ne lovească cu un ciomag. Mi-am luat rochia şi m'am întors în patul meu, cu o durere cruntă la braţ din pricina unei lovituri puternice pe care o primisem. Tocmai braţul stâng, la care fusesem rănită în fuga mea. Cum locul ranei se umflase, o doctoriţă tânără, colegă de pat, m'a operat, spre a preveni vreo complicaţie. Cu o foarfecă obişnuită mi-a tăiat rana, a stors puroiul şi cu ajutorul foarfecei şi al unghiei mi-a scos glonţul ce rămăsese în braţ. Operaţie fără anestezie.

— Uite, mănuşa, îmi spusese doctoriţa, înainte de a începe. Şi făcând mănuşa ghem, mi-o băgase în gură ca să nu ţip. Deşi mă duruse, n'am leşinat. La urmă, cu o bucată de combinezon, mi-a pansat braţul. După un ceas, am

simțit o ușurare binefăcătoare. Când am revenit la bloc, patul meu era ocupat de trei persoane. De fapt, fiecare pat era prevăzut pentru patru persoane. Tovarășele mele erau trei fete cu care n'am putut să mă împrietenesc. Erau foarte șovinișe și egoiste, trăiau numai pentru ele și, la nevoie, îmi furau și alimentele de sub pernă. Într'o zi, pierzând răbdarea, le-am bătut pe toate trei. M'am aruncat asupra lor. Din pricina greutății, patul s'a rupt și am căzut pe cel ce era dedesubt, care s'a rupt la rândul lui peste acela ce era jos, — „la parter" unde, pe lângă fetele ce dormeau de obicei, mai erau și două „invitate". Dar bătaia nu s'a oprit, ci a continuat, dimpotrivă, și mai crâncenă, între scânduri și saltelele de paie. Spre seară, paturile au fost drese iar vecinele mele schimbate cu altele, foarte cum se cade. Una, mai ales, era foarte simpatică: o avocată din Varșovia, originară din Dijon, căsătorită cu un Polonez. Când au fost ridicați, mi-a povestit avocata, Nemții au apucat pe cei trei copii ai lor și i-au aruncat dela al 7-lea etaj, în stradă, unde au murit pe loc. Părinții ei fuseseră împușcați, chiar la masă, unde au fost surprinși, iar dânsa fusese condusă la comandatura Gestapoului, pentru a presta muncă.

— Am fost de toate, acolo, a precizat. Până și servitoare. Tot ce poate fi mai umilitor. Mai bine m'ar fi omorît!

A doua zi am avut o surpriză: sora mea și cu Teri au fost mutate în blocul nostru. Vă închipuiți bucuria mea. Patul lor era în partea cealaltă. Dar sora mea nu vroia să se scoale. Degeaba o ruga Teri să ia aer; nu vroia să

asculte. Căzuse într'un fel de apatie. Curând, au început să ne dea mâncare tot mai proastă şi mai puţină. Am început să recurgem la fel de fel de şiretenii, chiar la furt. Astfel, căutam să fim în preajma echipei ce aducea mâncare spre a putea subtiliza câte un cartof. Oricum, era mai rău decât la Auschwitz, unde oricât de proastă ar fi fost hrana, totuşi ni se dădea regulat. Aici, la Ravensbruck, nicio ordine, nicio regulă. Cafea, supă, o raţie de pâine, ziua iar cina o primeam adeseori în cursul nopţii când nici nu mai credeam că o vom primi. Abia adormiserăm, şi adesea eram sculate spre a ne lua în primire ciorbele. Iar dacă din nenorocire ajungeam printre ultimele, nu mai găseam nimic, deoarece profitând de întunerec, fiecare fura şi porţiile altora. Nu mai vorbesc de personalul blocului care fura cu cănile şi cu kilogramele, din care pricină şi raţiile se micşorau. N'a fost mirare, deci, că am ajuns curând ca nişte schelete. Stomacul nu mai funcţiona. Multe dintre noi au murit. Spitalele, arhipline, nu mai primeau bolnavi decât cu protecţie. Wascharum-ul devenise o cameră mortuară, lixită de cadavre ce erau duse, pe rând, la crematoriu, de către o echipă specială însărcinată cu acest lugubru transport. Astfel, nici odaia unde ne spălam nu mai putea să folosească, şi, neputând să ne spălăm, ne-am umplut repede de păduchi. Rochiile deveniseră adevărate culcuburi de astfel de insecte. Oriunde te uitai, nu vedeai decât femei desbrăcate, ocupate să-şi caute păduchii.

Mizerie, murdărie, degradare omenească de nedescris.

XVII

Acolo, la Ravensbruck, am regăsit pe Mina și Dora, surorile dela Bordeaux, pe infirmierele Anet și Stefa, pe Erna, doctorița slovacă, și atâtea altele. Toate erau într'un hal fără hal: slăbite, murdare, bolnave de dizenterie. Acolo, nici gemenii, cum era cazul infirmierelor Anet și Stefa, nu mai erau privilegiați, cum se întâmplase la Auschwitz. Protejate fiindcă alcătuiau o curiozitate ce ar fi putut folosi pentru unele experiențe, aici, situația de gemen devenise chiar periculoasă. Conducătoarele blocurilor se purtau chiar mai rău cu ele decât cu ceilalți. Trecând peste aceasta, și în alte privințe Auschwitz-ul ne apărea, acum, incomparabil mai ușor de suportat. Era curat, în primul rând, pe când aici, la Ravensbruck, era, cum am spus, o murdărie îngrozitoare. Și, amănunt ce ar fi putut să lipsească: era și un lagăr-polițal. Era un centru de supraveghere și spionaj, chiar în mijlocul nostru. Unele, pentru misiunea ce o aveau de a ne spiona, erau mai bine tratate și hrănite. Parcă le văd și acum, bine îmbrăcate, echipate contra frigului, cu cisme rusești și bâte de cauciuc (vestitele bâte germane) cu care făceau ordine spre a ne împiedeca de a lua contact cu blocurile vecine. Le

uram. Fiindcă erau trădătoare şi fiindcă erau grase. Şi fiindcă ne loveau, brutal. Oricum, vai de aceea care ar fi îndrăznit să „organizeze" (să fure) câţiva cartofi din bucătărie! Când, printre fetele ce se prezentau la descărcarea alimentelor şi a zarzavaturilor, unele îndrăzneau să fure vreun cartof sau vreun morcov, erau bătute cu atâta ferocitate încât cădeau în nesimţire. Aşfel, „organizarea" devenise anevoioasă, şi chiar imposibilă. Cu timpul, nimeni nu s'a mai dus la descărcarea zarzavaturilor. In schimb, am avut o bucurie: apelurile se rărişeră simţitor. Fie din pricina frigului, fie că, în halul în care ajunsesem, niciuna dintre noi n'ar fi fost în stare să fugă, Nemţii nu se mai osteneau să ne numere. Singurele deţinute ce ar fi putut fugi, acelea cu anumite funcţiuni, erau atât de bine tratate încât preferau să rămână decât să înfrunte necunoscutul atâtor riscuri. Deşi acum eram în acelaşi bloc, pe sora mea n'o mai vedeam decât rar. Eram atât de slăbită încât abia puteam să mă târăsc până la patul ei. Pe de altă parte, când, făcând o sforţare, am încercat s'o văd, am găsit-o dormind. Imi făcea rău s'o privesc. Imbătrânită, slabă, cu ochii înfundaţi, părea mai mult o arătare. Şi ce fiinţă bună, sărmana! Cât bine făcuse, sărmana!... Şi acum, întinsă pe patul ei de suferinţă, nu mai dorea decât moartea. Atinsese acea culme a desnădejdii care te face să priveşti vieaţa şi moartea cu aceeaşi lugubră nepăsare. Nici Teri, fata ei, n'o mai interesa.

Intr'o zi, una din rarele zile în care se mai făcea apelul, am ieşit în curte. Era un ger năpraznic. O femeie aparţinând personalului blo-

cului, luase sweterul sorei mele sub pretext că îl păstrează spre a nu fi furat. Veșnica escrocherie. Imbrăcată într'un halat de nedescris, înnegrit de murdărie, cu niște pantofi rupți și prea mici, ridicul apărată de un paltoń ce era mai mult o sdreanță, cu părul sburlit, sora mea se plimba de la un capăt la celălalt al blocului, fără rost, aiurită. Fiind foarte mioapă și lipsită de ochelari, clipea mereu. Un tic nervos îi crispa fața. M'a cuprins o spaimă, o presimțire rea.

Zilele ce au urmat au fost, pentru mine, un chin mai mult peste atâtea chinuri. Mi-era frică că o voiu pierde pe Ileana. Ce să fac? Intr'o zi, am furat niște lucruri de la o Slovacă ce era foarte bine echipată: un pullover, o pereche de pantaloni și niște șosete. Le-am dus sorei. Aceasta nu le-a îmbrăcat imediat. A doua zi, însă când făcând o nouă sforțare, m'am dus s'o văd, am găsit-o echipată. Dar nu m'am mulțumit. Alegându-mi victimele printre personalul blocului, am „organizat" o pereche de pantofi foarte buni iar Teri a subtilizat și ea diferite lucruri. Cum n'aveam pantaloni și mi-era frig, am mai „organizat" o pereche de pantaloni de lână, pentru sky. Nu prea cadrau cu decorul, dar i-am găsit excelenți. Văzându-mă cu ei, sora mea a început să râdă. De când n'o mai văzusem râzând, Doamne!

Tot dela un bloc vecin, de unde furasem pantalonii (din blocul nostru era greu să iei, deoarece s'ar fi observat imediat), am mai luat o pereche pentru sora. Culmea ironiei: am furat pantalonii chiar din odaia femeilor însărcinate cu poliția, în timp ce acestea erau în baie. Teri

mi-a urmat exemplul. In aceeaşi seară a furat şi ea. Cu alimentele, însă, era greu. Am spus mai sus. Mai mult decât atât, culme a ruşinei, speculându-se nevoia de medicamente de care toate aveam nevoie, infirmierele nu ne dădeau medicamente (deşi în principiu erau gratuite) decât în schimbul unei raţii de pâine. Astfel se proceda cu Tanalbinul. Unele infirmiere au ajuns cu nerușinarea până a ne cere o raţie de pâine pentru o simplă pastilă de Tanalbin. Şi hienele acestea, fără inimă, fără scrupule, erau bine hrănite, rumene şi grase, în timp ce noi pieream.

Intr'o zi am zărit pe o fostă infirmieră dela spitalul din Auschwitz, pe care sora mea o salvase dela moarte în crematoriu, angajând-o ca infirmieră. Cu prilejul unui transport, această fată plecase de bună voie la Ravensbruck unde, spre norocul ei, fusese avansată Blockälteste. Şi cu ea, n'am întârziat să mă lămuresc. Intr'o zi când, sleită de foame, am întâlnit-o, i-am spus că sora mea era şi ea cu noi, că era bolnavă şi am rugat-o să-i aducă ceva de mâncare.

— Cum să nu, s'a grăbit cealaltă. Cu plăcere. Dar unde e d-na doctor?

Am condus-o la bloc, la sora mea. După expresia feţei, am observat că infirmiera abia o recunoscuse pe Ileana. Cu mult avânt, a promis să aducă ciorbă şi pâine, şi a plecat repede, fără a-şi lua rămas bun, ca cineva care are intenţia să se reîntoarcă.

N'a mai venit. Şi totuşi, ar fi putut aduce puţinul pe care îl cerusem, deoarece avea o situaţie privilegiată. Am întâlnit-o, câteva zile

mai târziu, după un apel. Eram cu sora. Cealaltă n'a putut să ne ocolească. Trecând pe lângă noi, ne-a salutat cu vădită răceală, fără a se opri. Am privit-o atent, curioasă să surprind pe fața ei măcar o umbră de rușine, dar n'am desluşit nimic altceva decât o dușmănoasă nesimțire. Am fost revoltată. Sora mea mai puțin. S'a uitat lung după cealaltă, până a dispărut, şi a făcut un gest de dispreţuitor cu mâna.

La prânz, am aşteptat mâncarea în zadar. Pentru prima oară, sora a leşinat de foame. Nu mâncase, ca şi noi, de 36 de ore. Am luat o cratiță şi m'am dus la blocul fostei infirmiere. N'ar fi trebuit, firește. Dar de mult pierdusem noțiunea de rușine. Atâtea umilințe, atâtea nedreptăți nemeritate îmi tociseră orice urmă de sensibiltate. Am intrat în blocul de alături (ce era mai mult decât un cort) hotărită să cer de mâncare şi s'o obțin cu orice chip, iar dacă nu o voi obține, să fac chiar bătaie, indiferent de consecințe. Infirmiera stătea la masă, înconjurată de tot personalul. Văzându-mă cu cratița în mână, a avut o surpriză neplăcută.

— Pentru ce ai venit? a strigat. Nu cumva ai venit să cerşeşti pentru sora?

Am simțit cum mi se urcă sângele în cap.

— Nu, am răspuns calm. Am venit să-mi dai ceea ce mi-ai făgăduit.

— Am promis, n'am promis, n'am ce să dau, s'a răstit cealaltă. Nici blocul meu n'a primit nimic.

— Dar sora mea a leşinat de foame, am insistat. E bolnavă, n'a mâncat de o zi şi jumătate...

Vorbeam calm, dar fierbeam de fapt.

— Lasă, a făcut cealaltă. N'are să crape.

N'am mai putut. Am văzut negru în faţa ochilor. Am ridicat braţul şi am lovit-o pe fosta infirmieră cu cratiţa pe care o aveam. Femeia a căzut jos, cu fruntea însângerată. Dar n'a leşinat, nici n'a strigat.

— Pleacă de aici, atâta a spus.

— Nu plec fără mâncare, am anunţat-o.

Am luat o cană care era la îndemâna mea, am golit-o de apa ce o conţinea şi am băgat-o în butoiul cu mâncare. Am scos-o plină cu ciorbă; apoi am luat şi două pâini.

Nimeni n'a venit după mine, dar am auzit injurăturile:

— Hollera iasna! Hollera iasna!

Eu alergam, nepăsătoare; nerăbdătoare să ajung la sora. Râdeam de bucurie. Am povestit sorei ce se întâmplase. A râs şi ea. Mi-e ruşine să spun cum ne-am repezit la mâncare. După cinci minute, nu mai rămăsese nimic.

— Ai devenit o hoaţă, mi-a spus sora, zâmbind. Mâine o să şi omori pentru mâncare.

Am râs. Mai târziu (se vede că norocul vine în serie) am primit altă mâncare; şi zilele următoare, de asemenea. Dar nu m'am mulţumit cu atât. Astfel, tot dela fosta infirmieră, am adus diferite suplimente. Femeia nu mă saluta, dar, în fiecare zi, găseam pregătite pentru mine două pâini şi nelipsita ciorbă. Nici acum nu înţeleg ce se întâmplase. Ce însemna misterul acela? Fosta infirmieră avea frică, oare? Nu cred. Pe lângă situaţia pe care o avea în bloc, era foarte voinică. Şi totuşi ajunsesem s'o terorizez.

Intr'o dimineaţă, altă surpriză: am primit să-

pun (același săpun R.I.F) și am fost duse la baie. Baia era mai primitivă decât la Auschwitz In schimb, n'avea pivniță de beton. Așa ni se spusese cel puțin. Pe de altă parte, șefa băii, o Franțuzoaică în vârstă, fire veselă, ne-a risipit gândurile negre. Intr'adevăr, aveam emoție. Cuvântul baie era atât de strâns de noțiunea asfixiere, încât am așteptat cu înfrigurare să vedem curgând apa. In sfârșit, a curs. Am răsuflat ușurate. Ni s'au desinfectat lucrurile (era și cazul, deoarece numai privindu-ne puteai să vezi cum umblă paraziții) apoi, fără nicio lipsă, am primit lucrurile înapoi.

Curând, a reînceput seria transporturilor. Plecau ziinic. Altă spaimă: când va veni rândul nostru? Și unde ne vor duce iar?

Totuși, paza nu era deloc severă. Dimpotrivă. Ni s'a dat voie să circulăm dela un bloc la altul nestingherite. Astfel, într'o zi, am avut prilejul s'o revăd pe Ria, comandanta lagărului D, dela Auschwitz. Era slăbită și îmbătrânită. M'a recunoscut, dar nu i-a făcut plăcere. Am fost răutăcioasă cu ea.

— Trebue să te simți foarte prost aici, i-am spus. Și amintindu-i discursurile pe care ni le ținea: Ce păcat că nu mai poți să ne arăți hornul crematoriului și să ne spui: „acolo ard părinții voștri".

Eram multe, acolo, care ne aduceam aminte de cuvintele și de faptele Riei. Aceasta era foarte jenată. Chiar a doua zi după ce am revăzut-o am aflat că faimoasa Ria, teroarea lagărului dela Auschwitz, a fost bătută. Nu mi-a părut rău, bineînțeles.

In afară de Ria, am mai întâlnit și alte că-

teva dintre brutele cu înfăţişare de femele ce ne terorizaseră la Auschwitz. Şi ele erau schimbate: îşi pierduseră curajul şi aroganţa. Simţeau că ziua eliberării se apropia şi că vor fi tratate ca şi Nemţii.

Într'adevăr, tot mai des, soseau veşti, circulau svonuri. Ultimul SS care părăsise Auschwitz-ul ne-a spus chiar că Ruşii ocupaseră Auschwitz-ul, că nu mai rămăsese timp pentru a omorî pe deportaţi şi nici pentru a arunca lagărul în aer; că toţi cei dela SS fugiseră pe o poartă în timp ce Ruşii intrau prin cealaltă, etc... Era fericit că scăpase.

— Ah, dacă aş fi ştiut mă gândeam. Aş fi fost liberă. acum.

Pe de altă parte, deţinute ce soseau cu transporturile din Polonia ne povesteau că şi din părţile acelea nemţii fugeau, comiţând orori, jefuind, împuşcând, otrăvind. Dar era lume care scăpase, deoarece în panica survenită mulţi nenorociţi izbutiseră să fugă. Totuşi, şi mulţi sărmani pieriseră. Astfel, la Stuthof, în momentul evacuării, conducătorul lagărului dăduse ordin doctoriţei Ella Weiss din Oradea să otrăvească pe cei ce nu puteau să meargă; în primul rând, bolnavii. Astfel, cei ce nu putuseră să suporte un marş forţat urmau să fie omoriţi cu fenol. Doctoriţa, însă, îi salvase. După primirea ordinului de otrăvire a celor neputincioşi, luase fiolele cu fenol şi le băgase mai întâi în apă fierbinte apoi în apă rece. Trecerea bruscă de la o temperatură la alta, alterând fenolul, otrava devenise inofensivă. Astfel, prin prezenţa ei de spirit, o femeie inteligentă şi de ispravă a iz-

butit să evite o nouă oribilă crimă. Totuși, nu fusese ușor. Prin câte trecuse, sărmana!

Am aflat amănuntele. In clipa plecării convoiului, doi SS au rămas să o supravegheze pe doctoriță și să constate că ordinul de otrăvire fusese executat, pentru a raporta apoi celor în drept. In treacăt spus, în ajun, șeful lagărului anunțase pe bolnave că vor fi transportate cu camioane și că li se va face o injecție spre a putea dormi și suporta mai bine drumul. Bolnavele se îngroziseră, bineînțeles. Bănuiau ce le așteaptă. Au început să plângă și să strige, în timp ce doctoriță le privea neputincioasă. Dar ce putea face? Putea să le spună oare că găsise mijlocul să le salveze?

In sfârșit, în mijlocul unei panici de nedescris, când a sosit momentul să execute ordinul, doctoriță, asistată de cei doi SS, a îngenunchiat și, trecând dela o bolnavă la alta, a început să facă injecțiile. Dar nici acul nu era bine înșurubat astfel că o parte din lichid se vărsa pe de lături. Cei doi SS n'au băgat de seamă. In schimb, nenorocitele ce fuseseră condamnate nu întârziară să înțeleagă. Văzând că lichidul n'avea nici un efect, s'au lămurit și au început să simuleze agonia.

După terminarea ultimei injecții, doctoriță s'a sculat în picioare. O sudoare rece îi acoperea fața. Cu părul lipit pe frunte, ai fi crezut că baie era, nu simplă transpirație.

— Am terminat, a anunțat scurt, adresându-se celor doi oameni.

Unul din ei a făcut semn de plecare. Doctoriță a pornit, urmată de cei doi SS. Cu ce inimă a putut să meargă, prin ce emoții a putut să

treacă e uşor de închipuit. Dacă avea să se descopere înşelăciunea?

Din fericire, nu s'a întâmplat nimic. Cei doi SS au făcut raportul, precizând că ordinul fusese executat. Conducătorul lagărului s'a uitat atent la cei doi oameni, apoi la doctoriţă şi a spus apoi acesteia să vie cu el, ceeace însemna că femeia scăpase. Oricum, avusese noroc, deoarece de multe ori se întâmpla ca acei ce ştiu prea multe să fie împuşcaţi în ultimul moment.

Cele auzite mai sus ne-au dat curaj. Între timp evacuările tot mai numeroase umpluseră lagărul nostru. Zilnic, veneau transporturi tot mai mari de deportaţi sosiţi din regiunile evacuate în urma înaintării ruseşti. Şi dela Ravensbruck pleca lume, dar mai puţină. Astfel, a plecat şi fosta infirmieră dela care luam regulat suplimente de hrană. Eram desperată. Curând, am slăbit atât de mult, încât n'am mai avut puterea să cobor din pat. Nu mai aveam nici poftă de mâncare. Nici a gândi nu mai puteam. Dormeam toată ziua, nepăsătoare la tot ce era sau ar fi putut fi. Tot astfel, tovarăşele mele. O linişte lugubră domnea acum în bloc. Numai glasurile şi râsetele personalului se mai auzeau. Câteodată, trezită de glasurile şi râsetele acelea, deschideam ochii pe jumătate; şi nu-mi venea să cred, văzând personalul ce ne supraveghea, că puteau să mai existe oameni graşi, bine hrăniţi şi bine dispuşi. Ce căutau acolo, în definitiv? Orice supraveghere era inutilă. Eram toate nişte cadavre. De mâncare nu ni se dădea decât odată la două zile. Atunci?

Şi femeia dela Waschraum, cea cu părul roşu, circula pe acolo. Dar fără cravaşă. I se dăduse o funcţie nouă: căratul cadavrelor. Înainte, noi eram

silite să facem aceasta, dar acum, în halul în care eram, personalul blocului își luase sarcina să curețe lagărul de scheletele răspândite peste tot. In curând, în patul unde mai dormeau trei femei, am rămas singură. Și zilele groaznice au urmat zilelor groaznice...

Intr'o dimineață, m'am trezit cu o farfurie de cafea. Nu-mi venea să cred ochilor. Pela ora 10 ni s'a împărțit masa, o ciorbă de urzici, iar mai târziu am primit pâine. Timp de cinci zile am primit hrană. A șasea zi am fost scoase din bloc.

— Ce vor aceștia cu umbrele noastre? ne întrebam.

Când, ajunsă în curte, am privit în jurul meu, am simțit un fior. Cât de puține eram! Abia atunci mi-am dat seama cât de multe pieriseră! Zărind-o pe sora mea rezemată de Teri, am întors capul, spre a n'o vedea și a nu fi văzută. Și ele au făcut la fel. Am simțit un nod în gât. M'a năpădit plânsul.

A venit apelul, iar după apel, ne-am întors în bloc. Am observat atunci, că apelul coincidea cu un supliment de mâncare.

Am intrat în bloc înaintea sorei, și m'am culcat. Abia mă culcasem, însă, și a venit Teri.

— Hai, vino, te chiamă mama, a spus. Și cu un accent de mustrare : De ce ne ocolești? De ce nu vii să stăm de vorbă?

— Dorm, am răspuns. Am rămas singură în pat și profit ca să mă pot odihni.

— Și noi am rămas singure, a insistat Teri. Dacă vrei, poți să te muți la noi.

Am refuzat. Știam că sora avea și ea nevoie de spațiu spre a se odihni.

După amiază am fost scoase din nou în curte.

Un instinct obscur mi-a spus că vom pleca. M'am echipat de sus până jos, cu tot ce furasem până atunci.

In curte, am defilat în faţa unui SS care ne tria. Impreună cu altele, am fost aleasă pentru transport. Nu ne-au mai lăsat să ne întoarcem la bloc. Ni s'a dat pâine şi margarină, iar celor ce n'aveau încălţăminte li s'a dat dela depozit. Din nou am zărit-o pe sora, dar mai mult desbrăcată decât îmbrăcată.

— De ce n'ai îmbrăcat lucrurile pe care ţi le-am adus? am mustrat-o. Hai, du-te şi tu, să-ţi dea o pereche de pantofi. Eu am de toate: trei pullovere, două jachete, palton, două perechi de pantaloni şi două perechi de şosete. Le vom împărţi.

— Cine n'are pantofi să stea în rânduri separate! am auzit deodată glasul şefului.

— Cum a spus? m'a întrebat sora. In rânduri separate?

— Da.

— Atunci n'am nevoie de pantofi.

— Dar nu poţi merge desculţă, a intervenit Teri, care mai păstrase pantofii cu care plecase dela Auschwitz. Dar sora mea a dat din cap.

— Nu, nu mă prezint. E un truc ca să ne despartă.

Se înşelase, deoarece toată lumea ce se dusese după încălţăminte s'a întors cu papuci-tip, cu talpă de lemn şi restul de pânză.

In faţa bucătăriei, am primit alimente pentru drum. Lângă bucătărie era o căsuţă. Cum eram în rând şi în dreptul căsuţei, iar vântul sufla cu furie, m'am lipit de uşa căsuţei, urmată de câteva fete. Din pricina greutăţii, uşa a cedat şi s'a deschis. Am văzut atunci că era un crematoriu:

crematoriul dela Ravensbruck, care fusese zidit lângă bucătărie, pentru ca fumul să nu bată la ochi și să dea loc la bănuieli.

La vederea crematoriului m'am cutremurat. Era o sobă mică de beton cu două cuptoare. Alături, o altă odaie cu dușuri. Pe podea, un morman de cadavre. Am rămas înmărmurită. O fată cu multă prezență de spirit, al cărui nume nu mi-l mai amintesc, m'a împins afară și a închis ușa. Totul a durat câteva clipe. Norocul meu. Al nostru al tuturora, mai bine zis. Căci dacă s'ar fi observat că descoperisem acel loc tăinuit n'am fi scăpat nici una. Imediat au sosit doi SS care s'au instalat în fața ușii crematoriului.

— Inainte ! Marș !... Vreți să furați alimente din depozit ? Eh ? și ne arătau ușa crematoriului. Cine intră aici nu mai iese !

Nu știu de ce mi s'a părut că unul din ei mă privește fix, ca și cum ar fi bănuit că cunosc secretul „depozitului alimentar". Dar a fost o simplă impresie. Aveam nervii sdruncinați și mi-era frică de orice.

Când s'a deschis poarta lagărului prin care intrasem la sosire, cu sufletul atât de greu, și când s'a închis apoi în urma mea, am răsuflat ușurată. Privind în jurul meu, am văzut la ferestre capete de deținuți ce ne priveau. Condamnați la moarte ce ne invidiau, știind că vom scăpa.

Intr'adevăr, puteam să credem că, dacă nu va fi mai bine, nici mai rău nu va fi. Intâi, că SS-ul ce ne însoțea, deși înarmat cu pușcă mitralieră, nu era urmat de niciun câine, apoi, când am ajuns la linia ferată, trenul ce ne aștepta nu mai era un tren de marfă, ci un personal compus din vagoane clasă (clasa II și III) și un va-

gon de clasa I pentru ofiţeri. Nu-mi venea să cred ochilor. Când am primit ordin să ne urcăm, cu recomandaţia de a nu ne îmbulzi, am crezut că şi urechea mă înşelase.

— Hai, urcă-te. Grăbeşte-te să iei loc pe bancă, m'a împins SS-ul, văzând că nu mă mişc.

Bancă !... Să stau pe bancă !... Ce cuvinte ! Am început să râd cu hohote. O fată din Ungaria, care se afla cu mine, a crezut că înnebunisem.

— Taci, nu mai râde, m'a mustrat. Cum poţi să râzi aşa când nici nu ştim unde mergem?

— Draga mea, i-am răspuns. Vin dela Auschwitz unde am concurat cu Gandhi din punctul de vedere al postului. Ori unde am merge, nu poate fi mai rău. Iar dacă ne vor da de mâncare, va fi un rai, deoarece vom rezista ca să vedem şi ziua eliberării.

SS-ul, care m'a auzit, a început să râdă.

— Hai, vino lângă mine, mi-a spus.

A intrat într'o cabină de unde a scos două fete, spre a-şi face loc sieşi şi rucsacului pe care îl avea. A pus rucsacul pe bancă, lângă el, iar eu, deoarece nu mai era loc, am fost silită să stau pe jos.

— Nu e nimic, mi-am spus în gând. Te învăţ eu minte, domnule SS.

M'am rezemat de peretele vagonului, am închis ochii pe jumătate, m'am încruntat şi, cu un glas coborît, dar destul de clar ca să audă SS-ul, deşi aveam aerul de a vorbi cu mine însumi.

— Deseară va fi alarmă... am îngânat.

N'am dat greş. SS-ul a tresărît. Şi lui, obsesia atâtor bombardamente îi slăbise nervii.

— Ce spui? a strigat, apucându-mă de umeri. Va fi alarmă ? Dè unde ştii ?

— Știu, am răspuns. Dar aici unde sunt eu nu va cădea nicio bombă.

Apoi, zâmbind:

— Nu te supăra. Am glumit. Nu va fi nicio alarmă.

— Ba da. Mărturisește. Va fi alarmă, a insistat celălalt; și atunci am observat că pe dosul palmei, pe amândouă mâinile, avea, tatuat, un cap de mort. Era semnul distinctiv al celor ce făceau parte din paza personală a lui Hitler. „Curajoasă pază", m'am gândit. „Cine știe câte zeci de deportați o fi omorît".

Celălalt tremura mai departe, pe bancă; ai fi zis un șoc nervos. N'am mai scos nici un cuvânt. A urmat o tăcere lungă. SS-ul, cufundat în gânduri, mă privea cum mănânc pâine cu margarină. Deodată, căldura moleșindu-mă, am adormit.

M'a trezit SS-ul.

— N'auzi? Alarmă!

Era întunerec. Sirenele vuiau. Trenul s'a oprit.

— Nu te speria, am spus SS-ului. Aici nu va cădea nici o bombă. Sunt tabu.

— Hai, scoală-te a făcut celălalt. Treci în locul meu.

Și, în timp ce eu treceam în locul arătat, el s'a întins jos, pe dușumea. Noroc că era întunerec și că n'a putut să vadă, pe fața mea, râsul disprețuitor și tăcut ce m'a destins.

— Ghicește-mi, mi-a spus.

Nu m'aș fi așteptat la așa ceva; mărturisesc. Era să pufnesc în râs, dar m'am stăpânit.

— Dă-mi mâna stângă, am șoptit.

Pe când celălalt trecea lanterna dintr'o mână în alta, am observat că mâna îi tremura.

— Ţine-ţi palma întinsă, am spus. Nu văd bine liniile.

Şi am început să ghicesc. Am spus tot ce-mi trecea prin minte: fleacuri de tot felul. Dar pe celălalt îl interesa numai sfârşitul războiului şi soarta lui.

— Vorbeşte-mi de viitor, mi-a spus la un moment dat.

— Nu văd nimic precis, am făcut. Aşteptaţi să se facă lumină.

— Dar războiul? Cum se va sfârşi?

Ce era să spun?

— Bine, l-am liniştit. Vei scăpa cu viaţă.

Amuzantă scenă, n'am ce zice. Eu, ghemuită comod pe banca mea, celălalt la picioarele mele, privindu-mă cu înfrigurare.

Deodată, sirenele au început să urle din nou. In turburarea lui, SS-ul a uitat cine era şi cine sunt. Mi-a dat raţia lui de pâine şi alimentele pe care le avea în rucsac. Pierduse şi pofta de mâncare. Dar n'a fost singurul lucru care m'a mirat. Nu înţeleg nici acum cum a putut să înghită toate neroziile pe care i le-am îndrugat. Îi convenise, neîndoios. Spunându-i că nu va păţi nimic, că va scăpa cu viaţă, fusese fericit să creadă. Putea să se prăbuşească şi Reichul; numai el conta. Mare forţă, egoismul, — ce să spun!

Către dimineaţă, trenul care se oprise din nou, la a doua alarmă, a pornit iar. Mergea încet, oprindu-se mereu în câmp liber.

Cu o seară înainte de a sosi la noua destinaţie, ne-am oprit într'o gară unde un domn, având o valiză într'o mână iar în celălalt braţ un copilaş, a încercat să se urce. SS-ul l-a lămurit ce tren era acesta.

— N'am văzut încă deportate, a făcut străinul, și a insistat pe lângă celălalt spre a fi lăsat să se urce. In ultimul moment, SS-ul a cedat. Străinul s'a urcat în compartimentul nostru și în momentul acela trenul a pornit. Cum era cu copilul în brațe, străinul n'a mai putut să coboare.

După două, trei ore de mers, trenul a făcut o haltă. Dar nici acum, străinul n'a putut să coboare. Toți paznicii dormeau, și nimeni n'avea voie să părăsească trenul fără avizul lor. Străinul era desperat, cu atât mai mult, cu cât eu îl spusesem câteva cuvinte... încurajatoare. Intr'adevăr, pentru a răspunde curiozității lui, care venise ca la menajerie, să vadă cum arată niște deportate; îi spusesem la rândul meu:

— N'are importanță, domnule. Chiar dacă veți ajunge și dvs. în lagăr, va fi bine. Nu se trăește rău, acolo, și apoi cum sunteți German veți avea un tratament excelent.

Din pricina întunerecului, omul nu observase „cum arătam". Dimineața, însă, l-am văzut îngrozit. După privirea lui mi-am putut da seama în ce hal ajunseserăm. Dar nici el, repet, nu arăta prea bine. N'am să uit expresia feței lui. Oricum, nu era un om rău, dovadă că a depus copilul pe bancă, a deschis o valiză, a golit-o de merele ce le conținea și pe care le-a oferit în jurul lui, și a scos apoi portofelul, din portofel 100 de mărci, rugându-ne să le împărțim.

— Ce să facem cu banii ? l-am întrebat.

— Ce vreți, a insistat omul. Chiar dacă nu puteți cumpăra ceva, luați scrisori și timbre și scriți rudelor dvs.

La urmă, s'a adresat mie.

— La câți ani ești condamnată ? Și pentru ce ai fost ?

— Aş fi condamnată pe vieaţă, i-am răspuns, pentru crima de a mă fi născut Evreică.

— Toţi sunteţi Jidani? s'a bâlbâit celălalt; şi atunci am observat că regreta slăbiciunea pe care o avusese mai înainte.

La o nouă oprire, având permisie de data aceasta, a putut să coboare. L-am urmărit cu privirea. Fugea. Nici mai mult, nici mai puţin. Ai fi zis că-i era teamă să nu fie oprit şi să fie silit să se întoarcă printre noi.

In sfârşit, am sosit la destinaţie. M'am uitat prin geam. Ciudat, nu se vedea nicio clădire. Ni s'a dat ordin să coborîm. Afară, ger. Am stat un ceas, aşezate în rânduri, până a venit o echipă din SS compusă numai din femei, comandate de o alta ce avea grad de căpitan. Aceasta a poruncit să strângem rândurile: câte două în loc de câte cinci, cum fuseserăm aşezate mai înainte. Aceasta spre a fi numărate mai uşor.

— Dar în linişte, a adăugat.

Nicio linişte. Dimpotrivă, o îmbulzeală de nedescris, care s'a terminat cu mustrări, înjurături şi palme. Palmele le administra, bineînţeles, doamna căpitan. Astfel, la un moment dat, şi sora mea a fost lovită. M'a cuprins o furie nemai pomenită. Am fugit din rând, am alergat spre SS-ul superstiţios căruia îi ghicisem în palmă şi l-am rugat s'o scoată pe sora şi fetiţa ei din rândul în care erau.

— Lasă. Inutil. E doar un singur lagăr, a făcut celălalt.

Am pornit spre noul lagăr, traversând oraşul. Aici, însă, lumea nu ne privea cu curiozitatea cu care fusesem privite până atunci.

— Aceştia sunt obişnuiţi cu deportaţii, m'a lămurit SS-ul. Malhof este oraşul deportaţilor.

Totuși, lagărul nu este mare. Sunt numai vreo 2.500 de deportați care lucrează în fabrici... (s'a aplecat la urechea mea, și încet): sunt fabrici subterane. Cine lucrează în ele are de toate. E considerat mai mult ca muncitor.

Drumul a fost lung. Lagărul era într'o pădure cu brazi. La intrarea pădurii erau niște barăci la care ajungeai prin niște alei mărginite de sârmă ghimpată. Nicăeri nicio deportată. Peste tot, liniște. Numai strigătele paznicelor turburau tăcerea vastă. M'a străbătut o amintire. Mi-am adus aminte de vremea când la Cluj, copii fiind, în fiecare duminică, freulein ne ducea la pădurea Hora, care era aproape de centrul orașului; cum fratele meu, pentru bucuria de a merge la pădure, înainte de a pleca de acasă, se supunea chinului de a bea cafea cu lapte de care avea oroare și o asculta pe mama; cum acolo, la pădure, începea să strige spre a auzi ecoul, iar eu îl rugam să tacă, înfricoșată de ecou... Cum am putut să-mi amintesc, în locul acela, de acele zile senine? Prin ce absurdă apropiere urletele paznicilor mi-au amintit strigătele copilărești de odinioară? Nu știu. Ca și memoria, sufletul are ciudățenile lui.

Am privit cu înfrigurare lagărul gol din fața noastră și pe care aveam să-l ocupăm. Inainte de a ajunge la el, ne-am întâlnit cu un grup de prizonieri Francezi și Ruși în uniformă, însoțiți de eternul SS înarmat. Am observat atunci că Nemțoaicele se uitau duios, rotind ochii, la bărbații aceia ce nu le dădeau nicio atenție dar care nouă ne-au zâmbit prietenos și ne-au aruncat pachețele cu pâine și salam: o adevărată ploaie de pachete din care n'am putut ridica decât o parte, paznica noastră interzicându-ne să rupem rându-

rile. Totuşi, am putut să pun mâna pe cinci din pachetele acelea, în timp ce Francezii ne strigau să avem curaj că ziua eliberării se apropie.

In sârşit, am ajuns la destinaţie. Lagărul Malhof. Ca atâtea şi atâtea lagăre germane, era mic, alcătuit din vreo douăzeci de blocuri ce ni s'au părut foarte curate. Am revăzut acolo Slovace ce fuseseră la Auschwitz conducătoare de blocuri. Semn rău. Invăţasem să le cunosc.

La început, am stat în faţa blocurilor, intrarea fiindu-ne interzisă, spre a ni se face un control. Paznicele ne-au confiscat lucrurile inutile, adică ne-au desbrăcat, lăsându-ne aproape goale. Ne-au luat şi şosetele. Sora mea era atât de lipsită încât nu numai că nu i s'a luat nimic, dar paznica a sfătuit-o să se îmbrace „ca lumea", şi să ia din lucrurile ce ne fuseseră luate. Sora mea a mulţumit şi a refuzat, spunând că n'are nevoie de nimic, că i-e cald. Eram furioasă. Paznica a luat-o drept nebună. Şi era firesc. Când noi toate tremuram şi era încă zăpadă, Ilenei i-era cald! A urmat apoi, ca „bun venit", clasica bătaie care ne aştepta la fiecare lagăr. Când, în sfârşit, am intrat în bloc, am dat de o nouă bucurie: în loc de paturi sau saltele, am văzut pe jos, numai paie murdare, tocmai ca în grajduri.

Totuşi, în acest bloc, blocul nr. 5, au fost şi câteva fiinţe omenoase de care ţin să pomenesc. Făceau parte din personal. Un sfânt obicei al lagărelor era ca în prima zi să nu se dea nicio bucată de pâine. Cei ce au fost în lagărele germane ştiu ce însemna acolo o bucată de pâine. Cel mai bun cozonac din vremuri bune n'avea totuşi gustul delicios al acelei bucăţi de pâine făcută din făină de castane sălbatice. Astfel, gestul conducătoarei blocului, o deţinută germană, care a furat

pentru noi un număr însemnat de pâini și ni le-a împărțit, a fost ca o adevărată minune. Fura dela bucătărie. A furat cât a putut, deși știa că va fi pedepsită, cum a și fost. A fost mutată de acolo, i s'a luat funcția împreună cu toate privilegiile ce i le dădea și a fost trecută în rândul nostru. N'o voiu uita niciodată. Și nici foamea de atunci, mărturisesc. Rațiile se micșorează și pentru oamenii din SS, (aveau o rație de trei ori mai mare, totuși) care începuseră să dea târcoale bucătăriei, făcând curte femeilor de acolo. Ce-i drept, munceau și ei. Ca și noi, de la un lagăr la altul, făcuseră drumuri nesfârșite, și aveau să mai facă, neîndoios. Și ce drumuri! Cel mai mic era de 150 km. Sute de kilometri prin câmpiile și zăpezile Poloniei. Noi, care rezistaserăm, știam ceva. Multe căzuseră în drum, e adevărat, și fuseseră împușcate, potrivit ordinului. Nu mai vorbesc de atâtea și atâtea nenorocite, alese și strânse fără niciun criteriu, care erau duse în pădurile apropiate, și maltrate fără milă, cu același fanatism sălbatic și absurd care îi făcea pe soldați, pe paznici, pe oamenii SS-ului, să îndure oboseala drumurilor nesfârșite, frigul și foamea laolaltă cu noi, spre a-și îndeplini datoria lor de sbiri conștiincioși.

Dar să revin. La Malhof, la o mică distanță de noi, mai erau și alte lagăre, iar în sânul pădurii o fabrică mare de muniții, în care lucrau femei ce fuseseră prinse ca prizoniere de război și deținute politice. Ce mâncau și nenorocitele acestea, halul în care erau e ușor de închipuit. O bucată de pâine, o supă de legume cu bucățele de carne de cal bolnav, o linguriță de miere artificială odată la trei zile, o lingură de pastă de ficat, tot la trei zile, și duminica puțină margarină. Aceasta era

hrana unor fiinţe ce munceau fără încetare de dimineaţa până seara, terorizate şi bătute ca ultimul animal. Nu era de mirare deci dacă, văzându-le, murdare, încovoiate, cu privirile aiurite, ai fi crezut într'o apocaliptică viziune de stafii. Iadul dela Auschwitz devenise un rai. Fie iarna, fie vara, prin viscol sau caniculă, dela trei dimineaţa până seara târziu stafiile acelea îşi pregăteau sfârşitul. Intr'adevăr, multe din ele, ne mai rezistând lipsei de hrană şi lucrului bestial, au murit de epuizare. Cu toate acestea, lucrătoarele nu vedeau cu ochi buni fabrica de muniţii. Nu odată se întâmplau acolo acte de sabotaj, fără să se descopere cine le-a săvârşit.

Cu cât regimul aplicat lor de hitlerişti era mai aspru, cu atât actele de sabotaj se înmulţeau.

XIII

A treia zi dela sosirea noastră în lagăr, dimineaţa, la apel, s'a citit numele şi numărul Ilenei, sora mea. Inima mi s'a oprit. Ce însemna aceasta? Ieşind din rânduri, sora mi-a strigat să am grijă de Teri şi a plecat. Ne-am întors la bloc. Am aşteptat cu înfrigurare întoarcerea sorei. N'a apărut nici ziua aceea, nici ziua următoare. Teri plângea. Am alergat la conducătoarea blocului cu nădejdea că voiu afla ceva. Nimic. Nici o lămurire. Ce să cred? S'o fi trimis înapoi la Auschwitz? Cu neputinţă. Am încercat s'o liniştesc pe Teri, m'am sfătuit cu ea, i-am propus să lucrăm la fabrică. Vorbeam ca să vorbesc, ca s'o distrez, să-i alung gândurile triste. Teri a refuzat.

— N'am chef să fac 10 km. dus şi întors.

I-am vorbit de avantajele pe care le vom avea. Teri zâmbea şi mă privea cu tristeţă.

— Te vor împuşca pe drum, mi-a spus. Nu vezi că abia te ţii pe picioare? Şi vrei să faci kilometri pe jos!

Uitasem de aceasta.

— Ce să facem atunci? am întrebat.

— Nimic, nimic. Nu vreau să ştiu de nimic, s'a tânguit fata. Vreau linişte. Atât.

Tremura.

După amiază, pentru prima oară de când so-

sisem, am ieşit din bloc. Spre marea mea surprindere am văzut multă lume care fusese la Auschwitz. Am recunoscut şi pe doctoriţa şef Erna şi pe conducătoarea Orli. Dar nu mai aveau nicio funcţie.

— Am o scrisoare dela d-na Micke, mi-a strigat Erna.

Nu mi-a venit să cred.

— Cum aţi spus?

— Dela sora d-tale.

Şi mi-a întins o scrisoare. Am smuls-o din mâna Ernei şi am început să alerg; dar nici nu făcusem trei paşi, şi am căzut. Abia atunci mi-am dat seama cât de slăbită eram. Erna m'a ridicat şi m'a dus la blocul meu.

— Sora d-tale este la Geizenheim am Rhein, m'a lămurit apoi. E bine acolo. A fost fericită că m'au transferat aici, şi m'a rugat să am grijă de Teri.

I-am mulţumit. Bucuria lui Teri era de nedescris. La început, de emoţie, nici n'a putut să citească.

Câteva zile mai târziu, Erna fiind numită doctoriţă şef a spitalului de acolo, a angajat-o pe Teri ca Laiferin (trepăduşă). In lagăr, acest serviciu era o mare uşurare. Aveai uşile deschise pretutindeni, chiar la bucătării. Astfel, hrana şi îmbrăcămintea au fost asigurate. Hrană în abundenţă, mai ales. Şi munca era uşoară. Teri nu făcea altceva decât să se ducă unde o trimitea Erna sau Orli. Orli fusese înaintată şi ea. Era conducătoare la spital. Seara, când termina lucrul, Teri venea încărcată cu fel de fel de bunătăţi: morcovi, cartofi fierţi şi sfeclă.

Totuşi, privită în general, pe măsură ce războiul se apropia de sfârşit, situaţia noastră se înrău-

tățea. Deși era o femeie brutală, într'o zi conducătoarea lagărului a fost înlocuită de una și mai aspră. Era atât de rea încât ai fi jurat că e soră cu Greze. O chema Danz. O femeie foarte înaltă, bine făcută, totdeauna îngrijită. Purta fustă pantalon, o bluză albă bine călcată, cisme lustruite și mănuși glacé. Îi ședea bine uniforma, și știa s'o poarte. La față nu era nici frumoasă nici urâtă. Putea chiar să placă. In halul, în care eram, sdrențăroase, tunse și murdare, această femeie îngrijită învia în noi tendința spre eleganță. Firește, dacă n'am fi fost în starea aceea, ni s'ar fi părut o femeie curată, cu o față comună. Când a apărut prima dată a stârnit un murmur de admirație, amestecată cu simpatie. Ne-am bucurat că nevasta căpitanului (astfel era cunoscută în lagăr conducătoarea care plecase) fusese înlocuită de o femeie atât de plăcută. Bucurie și simpatie de scurtă durată. Când ne-a luat în primire, la plecarea înaintașei ei, în timp ce ne număra, o fată a îndrăsnit să zâmbească. Danz s'a oprit și a întrebat-o pe fată pentru ce surâde. Fata, intimidată, a îngânat că din simpatie. Dar Danz a luat aceasta drept batjocură. A apucat-o pe fată, a început s'o lovească, a târât-o pe jos, a bătut-o cu pumnii și picioarele până a umplut-o de sânge, desfigurând-o. Și pe când o lovea:

— Putrezitelor! striga. Focul Gheenei să vă ardă pe toate, bestii spurcate! Jidani murdari și păduchioși!

Și lovea, lovea mereu în nenorocita care gâfâia la picioarele ei.

„E o a doua Greze" m'am gândit.

Apelul acela a durat mai mult de un ceas. Câteva fete, ostenite de a sta atâta vreme în picioare, au leșinat. Crezând că se prefac, Danz ne-a pe-

depsit pe toate, silindu-ne să stăm acolo, dela 4 după amiază până la nouă seara, deşi eram în Februarie, aproape desbrăcate şi pe un frig îngrozitor.

Alarma ne-a venit în ajutor. Am fost trimise din nou la bloc; dar nu ni s'a împărţit mâncare. De fapt, nu i-am simţit lipsa, atât de ostenite eram. La trup ca şi la suflet. Abia am intrat şi am căzut ca nişte saci pe paiele murdare, adormind imediat. Somnul ne-a fost atât de greu încât n'am auzit vuietul avioanelor ce au trecut toată noaptea spre Berlin. Dis-de-dimineaţă am fost scoase din bloc şi ţinute afară până la prânz. Am stat lipite una de alta, tremurând de frig, neputincioase de a merge, ceea ce ne-ar fi încălzit, oarecum. Dacă cineva ne-ar fi văzut ar fi spus cu siguranţă că nu aşteptam decât un lucru: moartea. Şi era adevărat. In afară de acelea ce aveau o funcţie, restul doreau moartea. Uneori, ca o recreaţie, gândul libertăţii aducea o clipă de înviorare; apoi, deodată, apăsarea desnădăjduită revenea. Nimeni nu mai vorbea de Crucea Roşie elveţiană. Până şi avioanele aliate, acele păsări argintii ce întunecau cerul Germaniei, dar luminaseră viaţa noastră, aproape că nu ne mai făceau nicio impresie. Va veni oare ziua eliberării? Vom rezista oare până la ziua eliberării?

In acel bloc, erau femei de diferite naţionalităţi: Poloneze, Ucrainene, Germane, Austriace, Ungaroaice, Belgiene şi Franceze. Fiecare naţionalitate alcătuia un grup aparte. Nouă, Ardelencele, ne spuneau Ungaroaice. Si totuşi, ne născuserăm aproape toate după 1918, ceea ce însemna că trebuia să fim socotite drept Romînce. Dar şovinismul politicei germane nu iertă. In schimb, noi nu făceam deosebiri. In paturile noastre, chiar o

femeie de naționalitate străină putea găsi loc. Deosebirile de naționalitate erau respectate cu o neroadă și aspră încăpățânare la unele. De aceea, am suferit din pricina atitudinii lor. Aceasta nu le împiedica, însă, să ne roage, la nevoie, de a le face un serviciu sau de a le veni în ajutor.

Șovinistele ne întorceau spatele, ca unor ființe inferioare, dar recurgând la bunăvoința noastră, totodată. Dacă plecau la muncă, pe noi ne rugau să avem grijă de lucrurile lor și să le păstrăm mâncarea. Eram convinsă că nu-i înghițeau pe „Jidani", dar aici în lagăr situația se schimbase. Sufereau ca și noi, erau tratate ca și noi, deopotrivă de nemâncate și de sdrențăroase. Ca și noi, leșinau de foame, munceau și erau bătute. Limba era singura deosebire ! Restul, simple numere. Pentru serviciile pe care le făceam, să le păzesc lucrurile, să le păstrez mâncarea, fetele acelea îmi ofereau câte ceva, dar refuzam întotdeauna. Ele se mirau. De fapt, refuzam fiindcă munca lor la fabrică era mai grea și aveau mai multă nevoie de hrană decât noi. Incolo, abstracție făcând de această muncă, aveau un spirit de vandalism îngrozitor. Stricau tot ce le cădea sub mână: spărgeau geamuri, farfurii, rupeau clanța ușii, dar în așa fel încât bănuielile să nu cadă niciodată asupra lor. Odată, primisem niște saltele de paie curate. A doua dimineață, saltelele erau rupte și murdare de parcă ar fi trecut peste ele o turmă de mistreți. Seara, la întoarcerea lui Teri, dormeam deja, iar dimineața, deoarece pleca foarte devreme, o vedeam foarte rar. Curând m'am îmbolnăvit de icter, ceea ce Nemții numesc icter ucrainean. Era o boală nouă pentru Germani: ținea zece zile, cel mult. Oricum, am

avut noroc că m'am îmbolnăvit acolo. Dacă s'ar fi întâmplat la Auschwitz, Mengerle ar fi avut grijă să facă experienţe, fără îndoială.

Am intrat în spital. Am fost supusă la un regim sever. Am primit o pătură şi o cămaşă de noapte. De trei ori pe zi, venea să mă viziteze doctoriţa Erna, întovărăşită de o infirmieră: Schwester Ani. Acesta era numele pe care i-l dăduse Erna. Această Schwester Ani era înaltă de doi metri. Lucrase într'un spital de nebuni din Germania, unde injectase otravă celor puşi sub îngrijirea ei. Purta halat şi bonetă albă; pe bonetă şi pe partea de sus a şorţului, în colţul stâng o cruce roşie foarte vizibilă. Avea pe conştiinţă zeci de victime. N'aş putea preciza în ce oraş sau regiune a Germaniei îşi desfăşurase sinistra activitate. Nu era în permanenţă la Malhof. Făcea naveta între Ravensbrück, Grossrosen şi Malhof. N'o putea suferi pe Erna, fiindcă nu era linguşitoare, iar Erna, la rândul ei, o socotea nebună. Nu ştiu cine o poreclise „Ferückte Schwester" (sora nebună). Pentru ce pleca de două ori pe săptămână, unde se ducea, nu ştia nimeni şi nici n'am aflat. Cert e că, la foarte scurte intervale, apărea cu decoraţii noi. Vorbea mereu de doctorul Karl Brandt care îi fusese profesor, cu care colabora. Acest Karl Brandt era vinovat de executarea sistematică a bolnavilor incurabili, ca şi de masacrarea unui mare număr de Evrei internaţi în lagărele de concentrare. Schwester Ani obişnuia să stea de vorbă cu noi. Îi plăcea să fie ascultată. Vorbea de activitatea ei, de viaţa din spitale şi în special de psihiatrie.

— Ah, ce interesanţi sunt bolnavii, spunea mereu. Niciodată nu vorbesc de nebunie. Foarte

mulți au murit, și mi-a părut rău. Erau inofesivi și dacă ar fi avut un tratament mai bun s'ar fi vindecat. Și erau tineri, săracii...

Intr'o zi, întrebând-o în ce regiune a Germaniei lucrase, mi-a răspuns răstit:

— Maul halten ! Ține-ți gura ! De ce mă întrerupi ?

Ca să revin la șederea mea în spital, pot spune că am avut un mare noroc. Printre infirmiere erau și surorile gemene Aneta și Stefi, care fuseseră la Auschwitz. M'au îngrijit foarte bine și mi-au dat hrană în abundență: multă supă și pâine. Curând mi-am revenit. După două săptămâni părăseam spitalul. O săptămână mai târziu am fost angajată ca paznică de noapte la secția celor bolnave de tifos. Eram singura în lagăr care contractasem mai înainte boala aceasta, și eram deci imună. Nouăzeci și nouă la sută dintre bolnavi mureau. Deși angajată special la secția „Tifos !" lucram în tot spitalul care era compus din 9 camere. Munca mea consta în îngrijirea și servitul acelor nenorociți muribunzi în timpul nopții, precum și în curățirea camerelor. In fiecare noapte recoltam cam cincisprezece morți, pe care trebuia să-i transport într'o anumită încăpere de unde erau ridicați zilnic de un camion, duși apoi la cimitir și îngropați în groapa comună, fără preot. Făceam orice cu plăcere, dar transportarea cadavrelor pe întuneric era îngozitoare. Fiind camuflaj, nu era voie să se aprindă nicio lumină. Groaznice zile, într'adevăr. Și spitalul era sărac: lipsă de instrumente medicale, lipsă de medicamente, lipsă de pansamente. Majoritatea deținutelor aveau furunculoză din pricina lipsei de vitamine. Le curgea puroi din tot trupul, și tot trupul era o rană. Degeaba se duceau la

ambulanță. Nici pansamente, nici desinfectante. Singurele lucruri ce se găseau în spital, cum am spus și mai înainte, erau un pat, o cămașă de noapte și o hrană mai bună. În ce mă privea, aveam mai mult decât era nevoie. Bolnavii nu mâncau, astfel că îmi rămânea și porția lor. Strângeam supa într'o cană și o duceam la bloc. Când, în sfârșit, datorită stăruințelor Ernei, spitalul a primit și medicamente, lagărul a fost supus evacuării.

* * *

Într'o zi, plimbându-mă pe șoseaua lagărului, m'am întâlnit cu Mary și Bety Braunstein, întovărășite de mama lor. Abia le-am recunoscut. Erau foarte slăbite. Mare ne-a fost bucuria. Nici nu credeam că ele mai trăiesc. De aceea, și surpriza a fost mare. Cam rar se întâmpla să întâlnești în lagăr ființe pe care le cunoscuseși în alt lagăr. Eram ca frunzele purtate de vânt: smulse de o vijelie și împrăștiate în depărtări. Mary și Betty lucrau la fabrică, împreună cu mama lor. Sărmana bătrână abia se ținea pe picioare. Mâhnirea fetelor era adâncă. Din mica lor rație, dădeau câte o jumătate bătrânei, pe care o adorau. Fetele acestea nu se certau cu nimeni, nici măcar pentru mâncare, cum făceam noi. Și ce mâncare! Coji de cartofi în apă chioară. Dar pe Mary și pe Betty mâncarea nu le interesa. N'aveau de cât un gând, decât o grijă: mama lor.

Acum, mâncarea pe care o aduceam dela spital o împărțeam cu ele, spre a înlocui porțiile pe care ele le dădeau bătrânei. De multe ori, însă, aveam remușcări. Era mâncare adusă din spital, era dela bolnavi de tifos.

— Lasă, Nora, îmi spuneau fetele. Nu-ți fie

teamă că nu se întâmplă nimic. Mai degrabă ne vom prăpădi din lipsă de mâncare. Bine că avem și asta.

Argumentul mă convingea. Continuam să aduc „bunătăți". Eram mulțumite.

Intr'o seară, pe când făceam inspecție între bolnavi, o explozie puternică a sguduit baraca spitalului. Lumina s'a stins brusc. Am rămas în beznă. Afară, exploziile continuau. Mă gândeam cu groază la bieții bolnavi. Câți dintre ei vor muri de spaimă din pricina exploziilor. Am fost curioasă să văd ce se petrece afară. In timpul alarmei, ne era interzis să ieșim din bloc. Dar auzeam glasul SS-ilor care părăsiseră intrarea și se strânseră în coridorul spitalului. Tot astfel făcuseră și femeile care lucrau dincolo de lagăr, în niște vilișoare-tip, la vreo douăzeci de metri de noi. După ce am fost pe deplin convinsă că nu voiu fi văzută, am deschis încet obloanele ce erau închise. Un spectacol sinistru și totdeodată măreț mi s'a desfășurat în fața ochilor. Toată regiunea și zarea ardeau, parcă, învăluite într'o lumină violetă. Din avioanele ce treceau în vuet necontenit cădeau „lumânările lui Stalin". Pe lagărul nostru, totuși, n'a căzut nimic. Și exploziile continuau să sgudue împrejurimile. Aș fi vrut să rămân acolo, să privesc mai departe tabloul măreț, dar auzind horcăitul unei bolnave, m'am retras, am închis geamul și m'am apropiat de patul de unde credeam că venise horcăitul. Liniște. Bolnava tăcuse. Când a încetat alarma am deschis obloanele. De când lucram acolo, nu văzusem încă atâția morți, câți am văzut în noaptea aceea. Spaima grăbise sfârșitul. Simțeam că nervii mei nu mai rezistă. Să fac orice, să strâng orice murdărie, dar să nu mai transport

cadavre. Nu mi-era frică, de fapt. Nu era mare deosebire între ele și noi. Dar tragedia aceea mă depășea. Uneori se întâmpla să greșesc. Așezând pe podeaua cămăruței un trup ce mi se părea a fi un cadavru, se întâmpla să aud un oftat, un geamăt înnăbușit: „Unde mă duci?... Mi-e frig...". Și mă întorceam cu resturile acelea de viață pe care le socotisem moarte.

Sub pretext că sunt bolnavă nu m'am dus câteva zile la serviciu. Și eram bolnavă, într'adevăr; dar de nervi. Și sleită, pe deasupra. Am încercat să profit de bunăvoința unei cunoștințe care lucra la bucătărie. Simțeam tot mai mult nevoia de hrană. Dar acum, paza se întărise. Bucătăria era supravegheată de poliția lagărului: anumite femei, din țările ocupate, care trădându-și patria, se înhăitaseră voluntare la Nemți, mergând cu ei, slugarnice și gata la orice, în vederea unui trai mai bun decât al fraților subjugați; — niște femei grase și bine îmbrăcate în costume de sky și bine încălțate în bocanci groși, care ne furau și rațiile de pâine. Orice greșeală a noastră era pedepsită de ele cu bâta. Aceste lepădături erau atât de sălbatice încât nici Nemțoaicele de acolo nu le puteau suferi. Le socoteau gunoiul lagărului și, de câte ori se ivea prilejul, le plesneau.

De două ori, Manti, cunoștința mea dela bucătărie, a izbutit să-mi dea mâncare, umplându-mi găleata până la refuz. Am împărțit-o cu Mary și Betty. Teri a refuzat, deoarece ea bea lapte pe care îl aducea dela bucătărie într'un termofor, unde se prefăcea că pune apă caldă. Când m'am dus a treia oară la Manti, una din sbirele acestea m'a surprins și m'a izbit de pământ atât de tare încât, în cădere, mi-am rupt două degete dela

mâna stângă. M'am lovit și la față, care a sângerat. Sosirea lui Danz a întrerupt activitatea brutei, ce continua să mă lovească. La întrebările lui Danz, bruta a explicat că venisem să fur supă.

— Dar cine ți-a spus s'o lovești ? a făcut Danz.

Cealaltă a încercat să se disculpe.

— Dar pe mine m'ai întrebat ? s'a răstit Danz.

Cealaltă a dat din umeri. Danz s'a încruntat și a poruncit femeii să mă ridice și să mă așeze pe o bancă. Văzându-mi fața crispată, Danz m'a întrebat :

— Ce ai ?

— Mi-am rupt două degete, am răspuns.

— Cum ? a sărit Danz. Râioasa asta de deținută ți le-a rupt ?

S'a înverșunat la față și a început să tremure de furie. Apoi s'a repezit la cealaltă, a trântit-o la pământ, s'a așezat pe ea și cu aceeași brutalitate cu care aceea mă lovise pe mine înainte, a bătut-o cu bastonul de cauciuc.

— Vom avea o polițistă mai puțin, mi-am spus cu satisfacție.

Intr'adevăr, polițista a fost trimeasă la săpatul șanțurilor. Eu m'am dus la ambulanță. Orli m'a pansat. Seara m'am prezentat din nou la serviciu. Nu vroiam să mai suport umilințe inutile. M'am lipsit de suplimente. Doar pe schimb aș fi putut căpăta ceva. Intr'adevăr, exista și acolo un comerț. Pentru țigări. Un muc era o rație de pâine; două, două rații; cinci țigări, șapte rații. Tot astfel cu zarzavaturile „vitamine". Polonezele și Maramureșencele, fete voinice și pentru aceasta angajate la bucătărie, conduceau acel comerț. Pe cât la deținutele politice, comerțul era detestat, la noi era în floare. Olandezele, neobișnuite cu acele alimente, făceau schimb, chiar de

pâine, pentru morcovi, sfeclă sau gulii. Dar nici aceste alimente nu le primeau. Nemâncând pâine, se ofileau treptat, se îmbolnăveau şi după 2—3 săptămâni mureau. Nici acum nu înţeleg de ce. Organismul lor robust, neobişnuit cu acel fel de hrană, ceda. De obicei, erau victime ale dizenteriei.

Lucrând mai departe la spital, într'o zi am regăsit acolo pe Tanţi Klein, o clujeancă de o rezistenţă uimitoare, care nu mai avea decât un rinichi şi învinsese de curând o pleurezie ce ar fi putut fi mortală. Am mai întâlnit şi alte clujence ce fuseseră şi ele în lagărul D II. Am stat mereu de vorbă cu ele, făcându-ne vizită reciproc şi încurajându-ne. Dar ceea ce ne încuraja, în primul rând, erau cântecele Francezilor care treceau mereu pe şoseaua ce tăia pădurea. Cântecul lor nu era, de fapt, decât o înviorare camuflată, pe care ne-o trimeteau sub forma unor melodii oarecare, spre a înşela supravegherea Nemţilor ce nu bănuiau nimic. Astfel, auzeam mereu cuvinte ca acestea: „Curaj. Nu desperaţi. Mult a fost, puţin a rămas". Nemţii, care nu ştiau franţuzeşte, acompaniau şi ei, adeseori, melodia ce trecea amănunt savuros, în atâta jale.

Ce cântec binecuvântat! Auzindu-l, n'am crezut niciodată că libertatea era chiar atât de aproape! Că numai trei săptămâni ne mai despărţeau de ziua eliberării!

Sunt realităţi ce par visuri şi visuri ce devin realitate.

Într'adevăr, trei săptămâni mai târziu, visul nostru, uimitorul nostru vis de fiecare zi, se realiza.

XIX

Într'o Duminică, fiind în Appel-Platz, Francezii au trecut sub nelipsita pază. Cântau, ca deobicei. Cântau: „Das Lied ist aus; Frag nicht warum...“; oamenii SS cântau şi ei, alături de prizonieri. Am înţeles. Era o veste bună. Păzitoarele au uitat de noi şi au alergat la gară. Fluieratul lui Danz, care rămăsese la post, le-a readus înapoi. Ciudat spectacol al acelor brute veşnic încruntate ce zâmbeau acum, vesele, transfigurate, contemplând trecerea Francezilor. Numai Danz nu zâmbea. Dimpotrivă, se uita cu ură. La sfârşitul apelului, a venit rândul personalului să se prezinte pentru ca numărul să fie complet. Nu voiu uita niciodată privirea lui Danz la apariţia Ernei, care era întovărăşită de un ofiţer superior SS pe care nimeni nu-l văzuse până atunci. O privire dură, duşmănoasă.

După apel, m'am dus la ambulanţă, pentru serviciul de noapte. Erna, Schwester Ani, Orli şi Gala (o infirmieră rusoaică), ascultau discursul aceluiaşi ofiţer care nu înceta s'o privească pe Erna.

— Noul venit este conducătorul lagărului, mi-a spus Gala râzând. A venit acum o săptămână şi este îndrăgostit de Erna. Danz e geloasă şi face tot posibilul spre a o îndepărta pe Erna, pentru a rămânea stăpână pe teren.

Această Gala fusese dentistă pe front. Capturată, împreună cu sora ei, Zinuşka, la ocuparea Harcovului de către Nemţi, izbutise să fugă din lagărul german şi să ajungă la partizanii ruşi. Prinsă din nou, împreună cu sora ei, fuseseră duse la Auschwitz. Zinuşka îmbolnăvindu-se de plămâni, n'a mai încercat să fugă. Gala o îngrijea ca o mamă.

Am mai stat puţin de vorbă, apoi m'am dus la bolnavii mei. Pe la orele zece am auzit nişte ţipete. Am alergat să văd ce se petrece. Uşa camerei în care zăcea Zinuşka era deschisă. Fereastra de asemenea. Luna lumina odaia. Aplecată asupra Zinuşkei, Gala scutura trupul nemişcat, strigând: „moia dusa". Sărmana fată murise. Deşi trebuia să se aştepte la sfârşitul fatal, Gala era desperată. La ţipetele ei, a apărut şi Orli, cea mai bună prietenă a Galei. Şi ea era bolnavă de plămâni. Nu era surprinzător. Femeie de treizeci de ani, dela vârsta de 25 ani făcuse cunoştinţă cu lagărele germane, internată pentru activitate comunistă. Era din Luxembourg. A încercat s'o liniştească pe Gala. Către dimineaţă Gala a spălat cadavrul Zinuşkei, l-a îmbrăcat într'o cămaşă albă, a aprins o lumânare şi a îngânat o rugăciune rusă. Câteva clipe mai târziu a leşinat.

Când am plecat la culcare, m'am simţit obosită cum nu fusesem niciodată. Multă vreme m'a urmărit chipul moartei. Şi strigătele Galei: „Zinuşka. Moia duşa".

După moartea sorei, Gala a început să slăbească văzând cu ochii. Curând s'a îmbolnăvit. Orli nu s'a mişcat de lângă ea. Când, însfârşit, bolnava a izbutit să-şi revină, era de nerecunoscut. Gala, femeia voioasă şi voinică de altădată, de-

venise o umbră. Imbătrânise. Se smintise. Adesea, o vedeam umblând ca o somnambulă, alături de Orli, care o întovărășea peste tot.

Intr'o zi a plecat un nou transport. Am fost scoase din bloc. Danz făcea selecția. Cum afla că două fete erau surori sau rude le despărțea. Vechea metodă din lagărele germane. Selecția a durat până după amiază. Zi cu ghinion. Pe când ne întorceam la bloc a sosit un grup de Rusoaice ce veneau dela muncă. Una din ele fugise. Celelalte au fost interogate, bătute și amenințate cu moartea. Danz „s'a ocupat" de ele. In zadar. Nenorocitele tăceau. Din pricina lor am rămas în curte până noaptea târziu. Rusoaicele nu s'au mai întors la bloc. Ce s'a întâmplat cu ele, numai Nemții au știut. Au dispărut astfel cum dispăruse atâta lume în lagărele germane. Fără urme. Fără cuvânt.

* * *

Și a venit o zi...

Intr'o zi, s'a întâmplat un lucru neobișnuit. Niște camioane albe s'au oprit în apropierea lagărului. Din ele, s'au descărcat multe pachete. Niște muncitoare dela fabrică spuneau că erau camioane dela Crucea Roșie, că ar fi văzut semnul pe acoperișul mașinilor. Ba și precizau că ar fi camioane ale Crucii Roșii suedeze. Nimeni n'a crezut.

A doua zi dimineața, la apel, pe marginea șoselei ce se întindea în fața lagărului, am văzut iar o mulțime de camioane. Ca și în ajun, descărcau pachete. Pentru noi. Ce am simțit atunci, e cu neputință să descriu. Toate, priveam ca niște vite. Nu ne venea să credem. Crucea Roșie... Pachete... Pentru noi... La Malhof !

Și totuși era adevărat.

Oameni bine îmbrăcaţi ne făceau semne prietenoase. Când s'a sfârşit apelul am rămas multă vreme nemişcate privind camioanele albe, vestitoare de libertate. Porumbeii păcii.

— In sfârşit, vom fi libere! m'am gândit, când am izbutit să-mi revin. Şi am început să plâng de fericire. Cea mai mare fericire din vieaţa mea.

Pachetele au fost transportate în lagăr şi depozitate acolo, iar o comisie a Crucii Roşii a cerut predarea a trei sute de deţinute. Polonezele fiind cele mai vechi „pensionare" ale ghettourilor şi ale lagărelor, s'au bucurat de întâietate. Ce bătăi pentru înscrierea în lista de plecare! Şi rugăminţi, şi înjurături la adresa celor ce dresau lista. Nimeni nu vroia să rămână. Noi, Ardelenii, şi Francezii n'am avut dreptul nici să ne apropiem. Agentele Nemţilor ne goneau fără cruţare.

— Mai crăpaţi şi voi, Unguroaicelor! urlau.

„Să crăpaţi şi voi". Eram îngrozite. Vrasăzică cele ce vor rămâne vor fi executate. Lagărul era în fierbere.

Cele trei sute de femei înscrise au fost îmbrăcate în rochii noi de la depozite, şi au plecat.

Pentru noi, ce rămăseserăm, a urmat aceeaşi vieaţă. Injurături, maltratări, batjocură. Zilnic, ni se promiteau pachete ce nu ni se predau. Numai bolnavele şi cele dela bucătărie au mai primit. Intre timp, au sosit deţinute dela Ravensbrück, ce au fost internate în lagărul nostru.

Au povestit că Ravensbrück fusese luat în primire de Crucea Roşie, iar ne mai fiind locuri pentru cei sănătoşi, fuseseră transportate la Malhof. Fiecare dintre noile venite aveau două, trei pachete. La apelul de după amiază femeile SS au apărut cu tablete de ciocolată în mână. Ca

să ne facă poftă, au mâncat în fața noastră, pe când ne numărau. De fapt, ciocolată destinată nouă. Ne uitam una la alta. Cu neputință să descriu privirile noastre de ură și... de flămânde.

După apel m'am prezentat conducătorului lagărului, cerându-i scuze, pentru faptul că eu, o deținută, îndrăznisem să-l deranjez. M'a privit prietenos și m'a întrebat ce vreau. L-am rugat să-mi spună când ni se vor împărți pachete și nouă. Celălalt s'a înfuriat.

— Dar ce crezi, că s'a sfârșit războiul? Ce înseamnă asta? Cum poți să mă întrebi? Mai așteaptă! Așteaptă până vă vor trimite Jidanii voștri din America, dacă vor trimite!

Și cu o plăcere sadică:

— S'au primit 9.000 de pachete, auzi? 4.500 mari, 4.500 mici. Poate că ești curioasă să le vezi greutatea?... Ei bine, află că cele mari au șase kilograme și cele mici, patru. O mare parte din ele le-au și mâncat ostașii noștri. Ciocolata e excelentă, dar nu e bună pentru stomacurile voastre de țărani... Vrei să-ți arăt o mostră?

A scos din buzunar o tabletă și mi-a întins-o.

— Nu-mi place cioçolata, am răspuns.

Celălalt m'a privit cu mirare. Apoi a dat din umeri.

— Cu atât mai bine, a încheiat. Și a plecat.

Totuși, am izbutit să mă consolez cu altele. Cedând porțiile mele de supă și pâine noilor venite, am primit biscuiți și țigări. Țigări Camel. Am mai primit dela bolnavi marmeladă, zahăr, ciocolată și lapte condensat. Pentru lămurirea celor ce nu știu și se vor mira de înșiruirea acestor bunătăți, în iadul acela, amintesc că o lege internațională îngăduia ca Crucea Roșie interna-

ţională să trimeată alimente deportaţilor, bolnavilor şi prizonierilor de război. Bolnavii primeau câte ceva, iar ceea ce ar fi trebuit să se împartă deţinuţilor, se trimetea pe front sau se împărţea „în familie", printre agenţii de încredere ai Reichului.

N'a mai avut loc apelul. Începuse anarhia. Conducătoarea lagărului şi oamenii dela SS erau desorientaţi. Presimţeau sfârşitul. Umblau în grupuri. Când vedeau pe cineva cu mâinile în buzunar îl loveau şi îl certau. Căutau arme. Scene ridicule. Singura noastră armă era lingura ruginită cu care înghiţeam supa.

După amiază, pe când eram în bloc, a apărut o femeie din SS. In loc de a intra pe uşă, a pătruns prin fereastră.

— Faceţi politică, eh? a început să urle, din senin. Credeţi oare că am pierdut războiul? Complotaţi, eh?

A început să ne lovească cu bastonul de cauciuc, gonindu-ne din bloc.

* * *

30 Aprilie.

Noui sosiri de deţinute. Nu mai era loc nicăeri. In curte, stăteam grămadă, una peste alta. Era frig. Multe dintre noi am dormit acolo. Mai târziu au fost duse în lagăr. Unde? Nu ştiam. Nemţii făceau bagajele, împachetau. Paznicele la fel. Neîndoios, părăseau lagărul. N'au rămas decât conducătoarea şi conducătorul lagărului şi două femei SS.

In bloc, desordine şi murdărie. Fetele furau de la bucătărie tot ce găseau. Şi bucătăresele împachetau. In cazan fierbea ciorba împreună cu bucăţi imense de carne de cal; în altele se topea

untură; pe mesele bucătăriei, șuncă, bucăți de slănină: hrana paznicelor, bineînțeles.

Pe o masă, pe o farfurie, am zărit trei ochiuri și o pâine. Le-am luat cu farfurie cu tot, dar în loc de a ieși pe unde intrasem, de emoție am greșit. Am intrat într'o magazie. Când mi-am dat seama de greșală, am și auzit pași alături. Cineva a închis ușa. M'am îngrozit. Dar, cu toată spaima, am înfulecat tot ce luasem. Am privit apoi în jurul meu, și privind astfel, mai atentă, mi-am făcut socoteala că nici peste doi ani n'aș fi riscat să mor de foame. Eram într'o magazie cu alimente. Lucruri trimise de Crucea Roșie pentru noi și furate. Greu de înșirat bunătățile ce erau acolo. Dulciuri, marmelade în borcane de 10 kgr., stafide, nuci, saci de zahăr. Am mâncat pentru o săptămână. Fac o paranteză: de multe ori am vorbit în cartea aceasta despre regimul nostru alimentar. Mai mult decât era nevoie, poate.

Dar e greu de închipuit ce este foamea unui deportat. Oricum, cer iertare cititorilor.

Un ceas mai târziu am putut ieși din această minunată închisoare. Niște deținute ce se repeziseră la bucătărie pentru a fura mâncare, au ajuns la magazie. Mi-am umplut buzunarele cu tot ce mi-a căzut sub mână, am luat cinci pâini, o cutie de conserve și un kilogram de margarină și am fugit cu acele comori spre blocul copiilor.

Când am preluat serviciul, „organizarea" nu se isprăvise. Din bucătărie venea miros greu de supă arsă. Cine se mai ocupa de ciorbă când erau atâtea comori la îndemână? Pe jos, oriunde priveai, bucăți de zahăr căzute din buzunarele deținutelor. La un moment dat, a apărut con-

ducătorul lagărului. Au fost chemate bucătăresele, care fugiseră, apoi paznicele. Au fost bătute crunt cu crayaşa. Cu o infinită satisfacţie am privit scena de pe pragul ambulanţei ce se afla în faţa bucătăriei.

Tot timpul, Teri a fost invizibilă. Eu făceam serviciu noaptea, dânsa, ziua. Ar fi trebuit măcar să ne întâlnim; dar când eu soseam, ea era deja plecată. Ce făcea oare? Unde era?

* * *

— Hai, scoală-te, leneşo. Azi e 1 Mai — m'a trezit din somn d-na doctor Julika, o doctoriţă slovacă iubită de tot lagărul. Erau trei surori, trei domnişoare bătrâne, una mai talentată ca cealaltă. Cea dintâi doctoriţă, a doua urmase ingineria, iar a treia belle-arte. Aceasta, pentru un supliment de hrană, lucra animale din piei vechi pe care i le furniza o prietenă.

Deşi nu înţelesesem bine ce-mi spusese Julika, am sărit din pat.

— E 1 Mai! Du-te în excursie! am auzit strigând pe o Poloneză.

— Stai că mergem cu toţii, am glumit, desmeticindu-mă.

— Hai la spital, a făcut Julika.

— Dar abia am venit. Sunt obosită, i-am răspuns.

— N'are importanţă. Bolnavele trebue să fie spălate şi să primească lucruri curate.

M'am dus. Am muncit până la prânz; apoi, istovită, m'am întors la culcare. Cum am pus capul jos am adormit. M'a trezit un ropot de mitralieră. Am ieşit repede spre a vedea ce s'a în-

tâmplat. Ajungând în fața bucătăriei, am văzut pe câteva fete întinse pe jos, într'un lac de sânge. In mâinile crispate țineau niște pâini. Fuseseră surprinse pe când le furau, și împușcate pe loc. Având panglică de infirmieră, am putut să trec. Am chemat pe două fete și cu ajutorul lor am transportat la ambulanță pe cele câteva care mai mișcau. S'a dat apoi ordin ca curtea să fie măturată, closetele curățate și blocul să fie pus la punct. Deși executam întotdeauna orbește, ca niște vite, ordinele ce ni se dădeau, de data asta a fost cu neputință. Blocul în care eram era într'un hal fără hal : saltelele de paie, rupte ; paiele, împrăștiate pe podea; cioburi de sticlă, rămășițe de mâncare, tot soiul de lucruri și de sdrențe. Așezate pe marginea patului, stăteam nemișcate, incapabile să facem ceva, ca așteptând ceva. Eram ca îndobitocite.

Pe la orele trei s'au deschis depozitele de haine și am început să ne îmbrăcăm. Conducătoarea blocului a venit să ne anunțe că lagărul se evacuează și ne-a poruncit să ne grăbim. Dar ne-a recomandat să luăm numai strictul necesar, adăugând că drumul va fi lung.

Vestea plecării s'a răspândit cu iuțeala fulgerului. Moartea fetelor ce fuseseră împușcate n'a intimidat pe nimeni. Multe dintre noi s'au repezit să ia mâncare. Cine știe ce drum lung ne mai aștepta !

Paza SS a început să tragă. Fetele cădeau ca muștele. Deodată, un fluierat a oprit împușcăturile. Am primit ordin să ne adunăm în fața lagărului, două câte două, în cea mai mare ordine și liniște. Fiecare a alergat la bloc să-și strângă

lucrurile. Cititorii se vor întreba ce lucruri puteam să aibă o deținută. Nu mare lucru într'adevăr : un sac, un briceag, o lingură, o cratiță, o foarfecă, săpun, perie de dinți, (nu toate însă) și o cârpă ce servea de prosop. Lucruri sărmane, dar care pentru noi erau comori. Am alergat după Teri și am găsit-o.

Conducătorul lagărului a împărțit fiecăreia dintre noi o cutie cu sardele și am pornit cu sufletul ușurat și presimțiri de libertate.

In drum, pe oriunde treceam, lagăre părăsite. Ici, colo, câte un bolnav uitat și lăsat în voia soartei, ne privea îngrozit. Mai târziu, dealungul drumului, am observat un lucru interesant: felul cum Nemții camuflau cazărmile și fabricile din păduri. Pe acoperișul clădirii se întindea o rețea pe care se așezau niște pomi făcuți din carton și vopsiți în verde, iar printre pomi iarbă artificială, tot din hârtii, care în depărtare îți dădea iluzia vegetației. Din avion, mai ales, iluzia trebuia să fie perfectă.

Noaptea am poposit într'o pădure. Abia ne culcasem și a venit un Neamț cu ordinul să continuăm drumul. Bubuituri de tun tot mai aproape vesteau înaintarea aliaților. SS-ul era cuprins de frică. Pe șoseaua întunecată era o agitație de nedescris. Militari care se retrăgeau în desordine, civili care fugeau, părăsindu-și locuințele.

Dimineața, mulți oameni ai SS-ului dispăruseră. Ajunseserăm într'un sat din Mecklemburg. Peste tot, convoaie de camioane tixite cu soldați care ne strigau: „Grăbiți-vă ! Vin Rușii !"

— Unde e norocul, mă gândeam.

La un moment dat, uitându-mă mai bine la SS-ul care ne gonea, am observat lipsa capului

de mort de pe chipiu și de pe epoletă. Le smulsese. Și ceilalți procedaseră la fel. La un moment dat, pe șosea am dat asalt asupra unei magazii cu cartofi, pe care am devastat-o. Ne era foame. Am mâncat cartofi cruzi cu coajă. Mai târziu am poposit la o fermă. În curte era foc. Se prăjeau cartofi. Am mers înainte. Acum, pe toată întinderea șoselei, puști mitraliere, pistoale, mașini, tancuri, hărți și uniforme. Toate părăsite și asvârlite. Grozăvii inutile. Pe un câmp, se vedeau arzând niște camioane. Gestul desperat al inamicului învins ce fuge în panică de dușman, distrugând totul după el.

SS-ul pierduse orice autoritate. Îl urmam fiindcă cunoștea drumul, dar cred că el mai mult ne urma pe noi. Din păzitor devenise prizonier. Era un Sas din Bistrița. Își smulsese și el capul de mort.

După amiază a început să se întunece. Eram istovite. Abia ne țineam pe picioare. Deodată, a început să plouă. Am luat-o pe Teri de braț și am intrat într'o curte țărănească. Celelalte ne-au urmat. Țăranii ne-au primit bine și ne-au dus într'o magazie plină cu fân. Omul care ne-a întovărășit vorbea o germană stricată. Era Francez. Locotenent-colonel, fusese luat prizonier și împărțit la munca câmpului, lucrând cu țăranii aceia, care se purtaseră bine cu el. Ni s'a dat de mâncare. Cartofi fierți. Până noaptea târziu am stat de vorbă cu dânsul. Discutam despre front.

Curând s'a deslănțuit o furtună îngrozitoare. Tunete, trăsnete, pomi smulși din rădăcini. Încetase discuția între noi. Priveam cu toți afară, cum se adună picăturile de apă în băltoace și

cum sunt scuturați pomii de furtună. Nimănui nu-i venea să se culce. Parcă cu toții eram frământați de același gând: de libertatea noastră Oare în adevăr s'a apropiat? Oare în adevăr calvarul nostru s'a sfârșit?

Eram prea încercați în suferințe, ca să credem că această libertate va veni așa deodată. De departe, rupând sgomotul furtunii deslănțuite, se auzeau bubuiturile frontului. Frontul este aproape. Vom scăpa de astă dată cu viața?

Astfel ne-a prins dimineața. Furtuna se liniștise. Soarele lumina a zi de sărbătoare. Aburi se ridicau dela suprafața pământului spre ceruri, îmbiând la viață. Am ieșit pe șosea. Tancuri aliate treceau necontenit. Am urmărit tancurile.

Eram un grup de vreo treizeci de femei, într'un hal fără de hal. Nimeni nu ne întreba nimic. Nici unde mergem și nici de unde venim. Cei ce circulau pe șosea erau preocupați de lucruri mai importante, decât de a ne arăta nouă atenție.

Am ajuns la Lübzin. Acolo s'au întâlnit armatele ruse și anglo-americane. La Lübzin, am fost pentru prima oară întrebate ce-i cu noi, de către niște soldați sovietici. Am dat explicațiile necesare. Un ofițer ne luă în primire. Rușii ne înconjurau cu atenție. Încă în acea zi un medic sovietic ne consultă pe toate. Starea fiecăreia era înscrisă într'un registru. Ni s'a dat mâncare, îmbrăcăminte și tot ce aveam nevoie. Devenisem alți oameni. Pentru prima oară în ultimii doi ani simțeam că sunt socotită om. Am fost anunțate că suntem libere și, imediat cum va fi o posibilitate, vom fi trimise spre casele noastre. Eram liberă, în sfârșit! Dar în ce hall Treizeci și opt

de kilograme: un schelet. Și cumplita tristețe de a nu mai avea pe nimeni...

Zilele ce au urmat ni s'au părut un vis. Am fost adăpostite, ajutate. Am plecat apoi, de acolo cu ajutorul autorităților sovietice. Am ajuns în Cehoslovacia. Gândul mi-era îndreptat spre țară unde îmi lăsasem fratele care fusese trimis la munca obștească și despre care nu mai știam nimic. Aveam să-l regăsesc oare?

* * *

Am venit prin Praga. Acolo, la Praga, am aflat amănunte tulburătoare: despre umilințele și teroarea hitleristo-antonesciană prin care trecuse patria mea, despre războiul nedrept și dezastruos în care fusese târîtă, despre iureșul victorios al armatelor roșii care eliberaseră și țara noastră, despre întoarcerea în sfârșit, a armatelor noastre, înfrățite cu armatele sovietice, împotriva cotropitorilor, datorită faptului că în țară, după 23 August, în urma unei izbutite lovituri de Stat împotriva lui Antonescu, treburile le conduceau elemente democratice; și am aflat că, acum, un bun prieten al familiei mele, Dl. Dr. Groza, era Prim Ministru în România. Au sosit apoi trenurile pentru readucerea noastră în țară.

Acum, înainte de a încheia aceste pagini, îmi îndrept gândul și toată recunoștința către armata sovietică a căror biruință a fost salvarea noastră. Și nu numai pentru aceasta, dar și pentru solicitudinea și bunătatea dovedite de acești binecuvântați eliberatori ce ne-au întins o mână frățească de ajutorare. Prin ei am revenit la lumină, am redevenit oameni. Și atitudinea Cehilor a fost demnă de laudă. Cu nemărginită bu-

nătate, lumea ne oprea pe stradă, ne invita în casele primitoare, ne copleşea cu lucruri. In prăvălii, pentru orice luam, nu ni se îngăduia să plătim, deşi fiecare dintre noi primisem în mână, ca un prim ajutor, o mie de coroane. Pe cât de cruzi fuseseră fasciştii germani, pe atât de buni s'au arătat Cehii, care gustaseră şi ei amarul cotropirii naziste.

Curând m'am întors în ţară. La noi se schimbaseră multe. Imi era greu la început să le înţeleg. In locul zâzaniei, ura dintre Unguri şi Români, care se cultiva de regimurile din trecut, acum se propaga şi se făceau sforţări pentru înfrăţirea Românilor şi a Ungurilor, pentru colaborare rodnică. Faţă de Evrei de asemenea o altă atitudine. In curând mi-am dat seama: România păşeşte pe un drum nou, pe drumul constructiv al unei sincere democraţii populare.

După un şir nesfârşit de suferinţi în iadul diavolilor, mi-am revăzut pământul natal. Clujul copilăriei mele. Era însă un alt Cluj. Un Cluj maturizat de suferinţele poporului. Un Cluj liberat, renăscându-se, îndreptându-şi fruntea în lumina soarelui.

După neînchipuitul calvar pe drumuri de moarte, reveneam la viaţă.